T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İKTİSAT BİLİM DALI

ULUSLARARASI FUTBOLCU GÖÇÜ VE EKONOMİK ETKİLERİ

Doktora Tezi

ERCÜMENT YİĞİT

İstanbul, 2018

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
ULUSLARARASI İKTİSAT BİLİM DALI

ULUSLARARASI FUTBOLCU GÖÇÜ VE EKONOMİK ETKİLERİ

Doktora Tezi

ERCÜMENT YİĞİT

Danışman: PROF. DR. MEHMET ŞİŞMAN

İstanbul, 2018

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

TEZ ONAY BELGESİ

İKTİSAT Anabilim Dalı ULUSLARARASI İKTİSAT Bilim Dalı DOKTORA öğrencisi Ercüment Yiğit'nın ULUSLARARASI FUTBOLCU GÖÇÜ VE EKONOMİK ETKİLERİ adlı tez çalışması, Enstitümüz Yönetim Kurulunun 26.12.2018 tarih ve 2018-37/12 sayılı kararıyla oluşturulan jüri tarafından oy birliği / oy çokluğu ile Doktora Tezi olarak kabul edilmiştir.

Tez Savunma Tarihi 17/01/2019

Öğretim Üyesi Adı Soyadı			**İmzası**
1.	Tez Danışmanı	Prof. Dr. MEHMET ŞİŞMAN	
2.	Jüri Üyesi	Prof. Dr. OSMAN KÜÇÜKAHMETOĞLU	
3.	Jüri Üyesi	Prof. Dr. TAHSİN BAKIRTAŞ	
4.	Jüri Üyesi	Prof. Dr. CENGİZ BAHÇEKAPILI	
5.	Jüri Üyesi	Dr. Öğr. Üyesi CEM TINAZ	

GENEL BİLGİLER

İsim ve Soyadı : Ercüment Yiğit

Anabilim Dalı: : İktisat

Programı: : Uluslararası İktisat

Tez Danışmanı: : Prof. Dr. Mehmet Şişman

Tez Türü ve Tarihi: : Doktora – Ocak 2019

Anahtar Kelimeler: : Spor Ekonomisi, Futbol, Rekabetçi Denge

ÖZET

ULUSLARARASI FUTBOLCU GÖÇÜ VE EKONOMİK ETKİLERİ

Yirminci yüzyılın son çeyreğinde futbolun ekonomik küreselleşmesi hızlanmıştır. Futbolun neoliberal dönemi olarak adlandırılabilecek bu süreçte futbolun ticari yönü artmış, televizyon yayın haklarının etkisiyle futbol ekonomisi büyümüş, uluslararası yatırımlar artmış ve kulüpler birer markaya dönüşmüştür. Bu neoliberal dönemin en önemli unsurlarından biri de uluslararası emek hareketliliğinin önündeki engellerin kaldırılması olmuştur. Bosman Kararları başta olmak üzere bu engellerin kaldırılması neoliberal küreselleşme sürecinde nitelikli emeğin hareketliliğini tartışılır hale getirmiştir. Bu çalışmadaki amaç da neoliberal dönemde futbol ekonomisinde yaşanan değişimi açıklamak, emek piyasasındaki serbestleşmenin uluslararası futbolcu hareketliliğini nasıl etkilediğini ortaya koymak ve serbestleşme sonrası rekabetçi dengenin nasıl değiştiğini ölçmektir. Futbolcu hareketliliğindeki değişimi anlamak için erkek milli takım kadroları incelenirken, rekabetçi dengeyi ölçmek için kulüp seviyesindeki uluslararası organizasyonlardaki sonuçlar derlenmiş ve üç farklı rekabetçi denge uygulaması kullanılmıştır. Verilere göre, futbolda nitelikli emek hareketliliğinin uluslararası düzeyde oldukça akışkan olduğunu ve nitelikli emeğin Avrupa'nın beş büyük ligi olan İngiltere, İspanya, Almanya, İtalya ve Fransa' da yoğunlaştığını söylemek mümkündür. Benzer biçimde, serbestleşme sonrası rekabetçi dengenin birkaç lig lehine çok belirgin biçimde değiştiği görülmektedir. Hem nitelikli emeğin birkaç ligde toplanması hem de rekabetçi dengenin birkaç lig lehine değişmesi ise neoliberal küreselleşme ve tekelleşme ilişkisini futbol ekonomisinde de tartışma konusu haline getirmektedir.

GENERAL KNOWLEDGE

Name and Surname : Ercüment Yiğit

Field : Economics

Programme : International Economics

Supervisor : Professor Mehmet Şişman

Degree Awarded and Date : PhD

Keywords : Sports Economics, Football, Competitive Balance

ABSTRACT

INTERNATIONAL FOOTBALL MIGRATION AND ECONOMIC EFFECTS

The economic globalization football has accelerated in the last quarter of the twentieth century. In this period, which can be called neoliberal era of football, the commercial aspect of football has increased, football economy has grown with the effect of television broadcasting rights, international investments have increased and clubs have become a brand. One of the most important elements of this neoliberal era has been the removal of barriers to international labour mobility. The removal of these barriers, especially Bosman Rules, made the mobility of elite players questionable in the process of neoliberal globalization. The aim of this study is to explain the change in football economy in neoliberal era, to determine how liberalization in the labour market effects international football mobility and to measure how competitive balance changes after liberalization. While analyzing the men national team squads in order to understand the change in football mobility, the results in international tournements at club level were compiled to measure competitive balance and three different competitive balance practices were used. According to the data, it is possible to say that the elite labour mobility in football is quite fluid at the international level, and that elite labour is concentrated in Europe, the Big-5 leagues, England, Spain, Germany, Italy and France. Similarly, it seems that after liberalization, competitive balance has changed significantly in favor of Big-5 leagues. This concentration has made monopolization in neoliberal era subject of debate in the football economy.

İÇİNDEKİLER

Sayfa No.

TABLO LİSTESİ……...iii
ŞEKİL LİSTESİ……..iv
KISALTMALAR……..v

1.GİRİŞ……1

2. FUTBOLCU GÖÇLERİNİN AÇIKLANMASI……5

2.1 Spor Ekonomisinde Emek Dağılımı ve Rekabetçi Denge……..5
2.1.1 Spor Ekonomisinin Kendine Özgü Yapısı ve Çıktının Belirsizliği……..5
2.1.2 Kulüp Amacının ve Piyasa Büyüklüğünün Yetenek Talebine Etkisi…...8
2.1.3 Yetenek Dağılımının Rekabetçi Dengeye Etkisi……...12
2.1.4 Rekabetçi Denge Politikaları ve Yetenek Dağılımı……...16
2.1.5 Uluslararası Yetenek Dağılımı ve Rekabetçi Denge……18
2.2 Küreselleşme ve Futbolda Emek Göçü……21
2.2.1 Küreselleşme ve Neoliberalizm……21
2.2.2 Uluslararası Emek Göçü……...25
2.2.3 Futbolun Neoliberal Küreselleşmesi……28
2.2.4 Marksist Yaklaşımda Futbol ve Futbolda Emek Göçü……..35
2.2.4.1 Sanayi Kapitalizmi ve Futbol……...35
2.2.4.2 Çevre-Merkez Arasında Futbolcu Göçü……...39

3. FUTBOLUN NEOLİBERAL DÖNEMDEKİ DEĞİŞİMİ……..46

3.1 Neoliberal Dönemde Futbolun Kısa Tarihi……...…….46
3.1.1 Uluslararası Yönetim – FIFA……46
3.1.2 Stadyum Felaketleri ve Stadyumların Yenilenmesi……..51
3.1.3 Televizyon ve Yayın Gelirleri……...55
3.1.3.1 İngiltere'de Yayın Gelirleri……..55
3.1.3.2 Beş Büyük Ligde Yayın Gelirleri ve Paylaşımı……60
3.1.4 Kulüpler……63
3.1.5 Yabancı Yatırımlar……68
3.2 Futbolda Emek Hareketliliğinin Düzenlenmesi……...…….73
3.2.2 Bosman Öncesi Kotalar……73

3.2.2 3+2 Kuralı……76
3.2.3 Bosman Kararları……..77
3.2.4 UEFA Home Grown Kuralı……...78
3.2.5 Ulusal Kotalar……...80

4. FUTBOLCU GÖÇLERİ ve ETKİLERİ……...84

4.1 Küresel Futbolcu Göçü: Emeğin Yoğunlaşması……....84
4.1.1 Genel Görünüm……84
4.1.2 Afrika Futbolunda Göç……87
4.1.2.1 İhracat Kısıtlamaları ve İlk Post-Kolonyal Futbolcu Göçleri...87
4.1.2.2 Afrika Futbolunun Yükselişi……90
4.1.2.3 Afrika'nın Ekonomik Durumu……91
4.1.2.4 Afrika Göç Haritası……..93
4.1.3 Güney Amerika Futbolunda Göç……..97
4.1.3.1 Güney Amerika'nın Ekonomik Durumu……..97
4.1.3.2 Güney Amerika Göç Haritası……100
4.1.4 Avrupa Futbolunda Göç……..102
4.1.4.1 Avrupa Liglerinde Yabancı Futbolcu Oranı…..……...102
4.1.4.2 Avrupa Göç Haritası……...107
4.2 Ekonomik Yoğunlaşma: Avrupa'nın Merkezi Konumu……..109
4.2.1 Genel Görünüm ve Bazı Tartışmalar……...109
4.2.2 Kıtalar Arası Gelir Eşitsizliği……..114
4.2.3 Avrupa İçi Gelir Eşitsizliği……..118
4.2.4 Oyuncu Değerlerinin Karşılaştırılması……...127
4.3 Futbolda Rekabetçi Denge: Başarının Yoğunlaşması……..135
4.3.1 Rekabetçi Denge Kavramı……..135
4.3.2 Rekabetçi Denge Ölçümünde Yöntemler……137
4.3.3 Avrupa'da Ligler Arası Rekabetçi Denge……140
4.3.3.1 Rekabetçi Denge Uygulaması 1: Şampiyonluk Aralığı ve HHI ...……....142
4.3.3.2 Rekabetçi Denge Uygulaması 2: Puan Ortalaması……144
4.3.3.3 Rekabetçi Denge Uygulaması 3: Yarı Final Yoğunlaşması….149

5. SONUÇ……..152

KAYNAKÇA……156

TABLO LİSTESİ

Sayfa No.

Tablo 1: Neoliberal Futbol ve Neoliberal Politikalar ……..……30

Tablo 2: FIFA Başkanları ……47

Tablo 3: Dünya Kupası'na Katılım ..…….……48

Tablo 4: İngiltere Ligi Canlı Yayın Hakları ...……..……58

Tablo 5: Beş Büyük Ligde Yayın Gelirleri ...…….……60

Tablo 6: Bazı Seçili Liglerde Yayın Gelirleri ...……..…..……61

Tablo 7: Avrupa Kulüplerine Yapılan Yabancı Yatırımlar .....……70

Tablo 8: Avrupa Liglerinde 1980/81 Sezounda Yabancı Futbolcu Kotaları ….……75

Tablo 9: Avrupa'da Yabancı Futbolcu Kotaları ...…….……...80

Tablo 10: Kıtalara Göre Yabancı Futbolcu Oranı ..……..……86

Tablo 11: Kıtalara Göre Kulüp Gelirleri ...……..…...116

Tablo 12: Kulüplerin Ortalama Gelirleri ...…….…...117

Tablo 13: Avrupa'da Futbol Liglerinin Toplam Gelirdeki Payları ....……..…..120

Tablo 14: Avrupa Liglerinde Kulüplerin Ortalama Gelirleri ..……..…..……...121

Tablo 15: Liglerin Gelir Türlerinin Payları …….……..125

Tablo 16: Bazı Liglerde Futbolcu Maliyetleri ..……..……...129

Tablo 17: Konfederasyonlara Göre Oyuncu Değerleri ...…….…….130

Tablo 18: Oyuncu Değerlerine Göre Lig ve Milli Takım Sıralaması ...……..……132

Tablo 19: En Değerli 100 Oyuncunun Liglere Göre Dağılımı ...……..……..135

Tablo 20: Şampiyonluk Aralığı ve HHI Yöntemi ile Rekabetçi Denge Ölçümü …...….143

Tablo 21: Beş Büyük Ligi Kazanan Takımların Diğer Ligleri Kazanan Takımlarla Oynadığı Karşılaşmalardaki Ortalama Puanları ……147

ŞEKİL LİSTESİ

Sayfa No.

Grafik 1: Kar ve Başarı Maksimizasyonunda Yetenek Talebi ...……11
Grafik 2: Yetenek Dağılımı ve Rekabetçi Denge ...……...15
Grafik 3: Uluslararası Emek Göçü ...…….26
Grafik 4: Avrupa'nın Büyük Liglerinde Yabancı Yatırımcılar Tarafından Alınan Kulüplerin Sayısı…….71
Grafik 5: Dünya Kupası'nda Yer Alıp Ülkesi Dışında Oynayan Futbolcular ...…….....87
Grafik 6: Dünya Kupası'nda Yer Alıp Ülkesi Dışında Oynayan Afrikalı Futbolcuların Oranı …..……...…….....94
Grafik 7: 2018 Dünya Kupası'nda Yer Alan Afrikalı Futbolcuların Oynadığı Ligler …...……..……..95
Grafik 8: 2018 Dünya Kupası'nda Yer Alan ve Avrupa'da Oynayan Afrikalı Futbolcuların Liglere Göre Dağılımı ...……..……96
Grafik 9: Dünya Kupası'nda Yer Alıp Ülkesi Dışında Oynayan Güney Amerikalı Futbolcuların Oranı ...……..……..100
Grafik 10: 2018 Dünya Kupası'nda Yer Alan Güney Amerikalı Futbolcuların Oynadığı Ligler ……...……..101
Grafik 11: 2018 Dünya Kupası'nda Yer Alan ve Avrupa'da Oynayan Güney Amerikalı Futbolcuların Liglere Göre Dağılımı …...……..……..102
Grafik 12: Beş Büyük Ligde Yabancı Futbolcu Oranında Değişim ....……104
Grafik 13: Avrupa Liglerinde Göçmen Futbolcu Oranı …….……..105
Grafik 14: Avrupa Liglerinde Göçmen Oyuncuların Yüzde Olarak Aldığı Süre ….....106
Grafik 15: 2018 Dünya Kupası'nda Yer Alan Avrupalı Futbolcuların Oynadığı Ligler ……107
Grafik 16: 2018 Dünya Kupası'nda Ülkesi Dışında Oynayan Avrupalı Futbolcuların (İngiltere, Almanya, İspanya, İtalya, Fransa hariç) Oynadığı Liglerin Dağılımı ……..108
Grafik 17: Avrupa Kulüp Gelirlerindeki Artış …….……119
Grafik 18: Beş Büyük Ligi Kazanan Takımların Diğer Ligleri Kazanan Takımlarla Oynadığı Karşılaşmalardaki Ortalama Puanları ……...146

KISALTMALAR

AFC	Asian Football Confederation
CAF	Confederation of African Football
CONCACAF	Confederation of North, Central American and Caribbean Association Football
CONMEBOL	South American Football Confederation
FIFA	Federation Internationale de Football Association
OFC	Oceania Football Confederation
UEFA	Union of European Football Associations

1. GİRİŞ

Spor ekonomisi son yıllarda büyüdükçe konuyla ilgili çalışmalar da artmaya başlamıştır. Spor ekonomisi üzerine akademik çalışmalar Rottenberg'in 1956 yılındaki çalışmasına kadar uzansa da spor ekonomisi akademik bir disiplin olarak son yıllarda güçlenmiştir.[1] Sadece bu alan üzerine yoğunlaşan akademik dergiler ortaya çıkmıştır. Spor ekonomisi dersleri artmıştır. Spor ekonomisi ders kitapları yayınlanmıştır. Hatta bir alt dal olarak bazı kitaplar sadece takım sporları ekonomisi alanına yoğunlaşmıştır. Nihayetinde dünyanın en popüler spor dalı olan futbol için futbol ekonomisi ders kitabı yayınlanmıştır.

Futbol ekonomisinin, dünya ekonomisinin geçirdiği değişime paralel bir süreci yaşadığı söylenebilir. Futbol, Sanayi Devrimi sonucunda İngiltere'de profesyonelleşirken bu süreç elbette ekonomiden bağımsız bir süreç değildir. Yine futbolun dünyaya yayılması İngiltere'nin ilgili dönemdeki yayılmacı politikalarıyla açıklanabilir. İkinci Dünya Savaşı sonrası ise futbol ekonomisi görece daha müdahaleci bir yönetim altında ilerlerken, yirminci yüzyılın son çeyreğinde dünya ekonomisindeki neoliberal eğilimlerden etkilenmiştir.

Futbol ekonomisinde neoliberal küreselleşmenin etkilerini, futbolun farklı unsurları üzerinden incelemek mümkün olmakla beraber; futbolun neoliberal döneminin en öne çıkan özelliklerinden biri, belki de birincisi, uluslararası emek piyasasında yaşanan değişim olmuştur. Bu dönemde, uluslararası emek göçünün/hareketliliğinin önündeki engeller, en bilineni 'Bosman Kararları' olmak üzere, azaltılmıştır. Başka bir ifadeyle, uluslararası emek piyasası belirgin biçimde serbestleşmiştir. Bu serbestleşme eğiliminin futbolcu göçlerine etkisi zamanla akademik tartışmaların içerisinde yer bulmaya başlamıştır ve nihayetinde 'muscle drain', 'foot drain' ve 'leg drain' gibi kendine özgü terimlerle açıklanır hale gelmiştir.

[1] Wladimir Andreff, "Contemporry issues in sports economics: a selection", Wladimir Andreff (Ed.), **Contemporary Issues in Sports Economics: Participation and Professional Team Sports** içinde (1-14), Northampton: Edward Elgar, 2011, s.1.

Bu çalışmanın amacı da emek piyasasındaki bu değişimin futbol ekonomisi üzerindeki etkilerini incelemektir. Soru biçiminde ifade edersek 'futbolun neoliberal döneminde, uluslararası emek piyasasındaki değişimlerin etkileri nelerdir?' sorusunun cevabı aranmıştır. Elbette bu etkilerin çok çeşitli sonuçları vardır. Ancak çalışmada özellikle 3 yönden inceleme yapılmaya çalışılmıştır. Bunların birincisi, emek göçü; ikincisi, ekonomik yoğunlaşma; üçüncüsü, rekabetçi dengedir.

Çalışmanın 'giriş' sonrası ilk bölümü (2) teorik kısmı oluşturmakla beraber futbolcu göçlerinin açıklanmasına ve sebeplerine ayrılmıştır. Bu açıklama ise iki farklı açıdan ele alınmış ve iki alt bölüme ayrılmıştır. İlk kısımda (2.1), futbolcu göçlerini açıklamak için spor ekonomisi teorisinin kendine özgü yapısı vurgulanmıştır. Ardından kulüplerin oyuncu yani emek talepleri kar maksimizasyonu ve başarı maksimizasyonu yaklaşımındaki (veya Kuzey Amerika ve Avrupa spor yaklaşımındaki) farklılıklar vurgulanarak oluşturulmuştur. Daha sonra kulüplerin gelirlerine bağlı olarak oyuncu dağılımı ve bu dağılımın rekabetçi denge (competitive balance) ile ilişkisi vurgulanmıştır. Ardından spor ekonomisinde emek dağılımını düzenleyen rekabetçi denge politikaları incelenmiştir. Son olarak da rekabetçi denge politikaları çerçevesinde uluslararası futbolcu hareketliliğinin etkisi vurgulanmıştır.

İkinci bölümün ikinci kısmını (2.2) oluşturmakla beraber, akademik çalışmaların diğer bir kısmı, futbolda emek göçünü küreselleşme tartışması çerçevesinde incelemiştir. Bu tartışmalar, spor ekonomisi teorilerinden daha farklı noktalara odaklanmıştır. Uluslararası futbolcu göçü, kulüpler arası rekabet dengesinden çok, gelişmiş ülkeler ile az gelişmiş ülkeler (veya gelişmekte olan) arasındaki ilişkilerin bir parçası olarak tartışılmıştır. Bölümün ikinci kısmında öncelikle küreselleşme ve neoliberalizm tartışmalarından kısaca bahsedilmiştir. Ardından klasik iktisat teorisi ile uluslararası emek göçü incelenmiştir. Daha sonra küreselleşme ve neoliberalizmin futbol ekonomisi ile ilişkisi incelenmiştir. Futbolun neoliberal dönemi ve bu dönemde geçirdiği değişim incelenerek, futbolda emek piyasasının serbestleşmesinden bahsedilmiştir. Son olarak uluslararası futbolcu göçünün marksist yaklaşımda nasıl açıklandığı ele alınmıştır.

Üçünü bölümde (3), futbolun neoliberal dönemde yaşadığı değişim üzerinde durulmuştur. Bu dönemde yaşanan değişim emek piyasasındaki değişimin de anlaşılması

için özellikle önemlidir. Üçüncü bölüm de ilk bölümde olduğu gibi iki alt bölüme ayrılmıştır. İlk kısımda (3.1) futbolun neoliberal döneminin kısa tarihinden bahsedilmiştir. Futbolun neoliberal dönemine özgü yapısı, özellikle beş unsur üzerinden incelenmiştir. Bunlardan birincisi, futbolunn uluslararası yönetimindeki, yani FIFA'daki, değişimdir. İkincisi, bu dönemde yaşanan stadyum felaketleri ve futbol izleyicisindeki değişimdir. Üçüncüsü, televizyonun futbola etkisi ve özellikle de futbol ekonomisinde yarattığı değişimdir. Dördüncüsü, kulüplerin bu süreçte yaşadığı dönüşümdür. Beşincisi ise kulüplere yapılan yabancı yatırımların artması üzerinedir.

Üçüncü bölümün ikinci kısmında (3.2), uluslararası futbolcu göçünün düzenlenmesinden, yani emek piyasasındaki değişimden bahsedilmiştir. Futbolda emek piyasasındaki değişim genellikle Bosman Kararları ile anılmakla beraber, bu kararlar neoliberal dönemdeki tek değişim değildir. Bosman Kararları, Avrupa Birliği içerisindeki değişimle doğrudan ilişkiliyken, Avrupa Birliği ülkeleri ile diğer ülkeler arasındaki ve Avrupa Birliği dışındaki ülkeler arasındaki düzenlemeleri açıklamak için yetersizdir. O nedenle Bosman Kararlarına ek olarak ulusal kotalara ve UEFA'nın uyguladığı düzenlemelere de alt başlıklarda yer verilmiştir.

Dördüncü ve son bölüm (4) ise neoliberal dönemde emek piyasasında yaşanan değişimin etkilerine ayrılmıştır. Bu değişim üç yönden ayrı birer başlık açılarak incelenmiştir. İlk olarak (4.1) emek piyasasındaki değişimin uluslararası futbolcu hareketliliğini ne kadar etkilediği incelenmiştir. Yani emek piyasasındaki serbestleşme neticesinde göçlerin ne kadar akışkan olduğu, hareketliliğin sınırlamalara ne kadar duyarlı olduğu ve göçlerin ne yönde olduğu anlaşılmaya çalışılmıştır. Göç yönleri Afrika, Güney Amerika ve Avrupa olmak üzere ayrı başlıklarda incelenmiştir. Bu kıtaların futbolcu göçlerini etkileyebilecek kendine özgü durumları incelenmiştir ve yine her kıta için futbolcu göçü verileri tarihsel olarak oluşturulmuştur. 1974'ten bu yana futbolcu göçlerinin nasıl değiştiği incelenmiştir. Bu verileri oluşturmak için ise FIFA Dünya Kupası kadroları kullanılmıştır, ki bu kadrolar özellikle üst seviye futbolcuları yani görece daha nitelikli emeğin akışkanlığını incelemek için oldukça kullanışlıdır.

Dördüncü bölümün ikinci kısmında (4.2), futbolcu göçlerinin ekonomik etkileri üzerinde durulmuştur. Futbolcu göçlerinin ekonomik etkileri çok farklı açılardan

tartışılmakla beraber, bu kısımda özellikle futbol liglerinin ekonomik görünümü üzerinde durulmuştur. Burada özellikle detaylandırılmaya çalışılan tartışma futbolcu ihracatçısı ülkeler ile futbolcu ithalatçısı ülkelerin göç sonunda ekonomik anlamda nasıl etkilendiğidir. İthalatçı ve ihracatçı ülkelerin gelirleri arasındaki farklılık yani gelir eşitsizliği hem kıtalar arası çerçevede hem de özellikle Avrupa içerisinde resmedilmeye çalışılmıştır. Kısacası göçler sonucunda kimlerin ekonomik kazanç sağladığı kimlerin kayıp yaşadığı incelenmiştir.

Dördüncü bölümün üçüncü kısmında (3.3), göçlerin, spor ekonomisinin kendine özgü tartışma konusu olan 'rekabetçi denge' üzerine etkileri incelenmiştir. Bölümde önce rekabetçi denge kavramı tanımlanmıştır. Sonrasında rekabetçi dengeyi ölçmek için kullanılan yöntemlerden bahsedilmiş ve çalışma için seçilen yöntem belirtilip neden seçildiği açıklanmıştır. Son kısım rekabetçi denge uygulamasına ayrılmıştır. Tek bir rekabetçi denge uygulaması yeterince açıklayıcı olamayacağı için üç yöntem uygulanmıştır. Bu yöntemler uygulanırken göç alan ve göç veren ülkeler arasındaki rekabetçi dengeyi mümkün olduğunca iyi resmetmeye çalışan yöntemler uygulanmıştır.

Son olarak çalışmanın kapsamıyla ilgili diğer bir konuya ayrıca vurgu yapmak gerekmektedir. Bu çalışmada yalnızca erkekler futbolu incelenmiştir. Günümüzde kadınlar futbolu eskiye göre oldukça yaygın olmakla beraber, kadınlar futbolundaki ekonomik merkezler erkekler futboluna göre belirgin biçimde farklıdır. Bu sebeple kadın futbolu, kendine özgü ekonomik yapısı değerlendirilerek ayrı bir çalışma konusu olarak incelenebilir, ki bu yönde çalışmalar da mevcuttur.

2. FUTBOLCU GÖÇLERİNİN AÇIKLANMASI

2.1 Spor Ekonomisinde Emek Dağılımı ve Rekabetçi Denge

2.1.1 Spor Ekonomisinin Kendine Özgü Yapısı ve Çıktının Belirsizliği

Futbol başta olmak üzere spor endüstrisi son yıllarda sürekli büyüyerek oldukça geniş bir ekonomik sektör haline gelmiştir. Milyarlarca dolar karşılığında iş insanları futbol kulüplerine yatırım yapmakta, televizyon kanalları liglerin yayın haklarını satın almakta, ulusötesi şirketler formalara reklam vermektedir. Futbolcu ücretleri yıllık milyon dolarlar seviyesine çoktan çıkmışken, bir oyuncunun transfer ücreti artık 200 milyon doları bulabilmektedir. Taraftarlar veya seyirciler, stadyumda maçları izlemek için artık yüksek bilet fiyatları ödemek, televizyon karşısında izlemek için yıllık ücretler ödemek zorundadır. Kimi kulüpler hızla stadyumlarını yenilemeye çalışmakta, bazı hükümetler de pek çok şehire stadyumlar için yeni harcamalar yapmaktadır. Dünya Kupası ve Avrupa Şampiyonası gibi büyük organizasyonlara evsahipliği yapmak için, şehirlerin altyapılarını düzenlemek de dahil olmak üzere yine milyarlarca dolar harcanabilmektedir.

Sektörün böyle büyümesi veya sporun/futbolun ticarileşmesi, spor ekonomisi çalışmalarını da artırmaktadır. Bu çalışmaların bazıları sıkça klasik iktisat kitaplarındaki teoriler çerçevesinde, özellikle de mikroekonomik teori çerçevesinde, incelenmektedir. Ancak bu kitaplarda da vurgulandığı üzere spor ekonomisinin kendine özgü yapısı olduğu söylenebilir.

Takım sporlarının ekonomik teorisinde, kulüpler/takımlar klasik mikroekonomi kitaplarındarındaki firmalara benzetilmektedir. Kulüplerin çıktı tanımını yapmak ve çıktı düzeyini ölçmek biraz karmaşık ve belirsiz olsa da spor karşılaşması bir çıktı/ürün olarak kabul edilebilmektedir. Oyuncular, üretim faktörlerinin emek kısmını; stadyumlar ve tesisler, sermaye kısmını oluşturmaktadır. Kulüpler, oyuncular/emek ve tesisler/sermaye ile satılabilir bir ürün/hizmet olarak oyun/müsabaka üretmektedir. Tüketiciler ise ister stadyumdan takip edenler olsun ister televizyon aracılığıyla takip edenler olsun, taraftarlar veya seyircilerdir. Kulüpler ve firmalar arasında bu basit ilişkiyi kurmak

mümkün olsa da teorik anlamda çeşitli farklılıklar mevcuttur. Burada bunlardan ikisine değinmek gerekir.

Birincisi, spor kulüpleri, ürünleri olan spor karşılaşmasını tek başlarına üretemezler, rakip takıma ihtiyaç duyarlar.[2] Kulüpler, elbette rakiplerine üstünlük kurmayı, onları yenmeyi tercih ederler; ancak, tekel olmayı tercih etmezler. Çünkü, tekel olmaları, yani rakipsiz olmaları, üretimde bulunamamaları ve dolayısıyla talep görmemeleri anlamına gelmektedir. Bu durum, sporun ekonomik teorisine önemli katkıda bulunan Neale tarafından 1964'te tartışılmıştır.[3] Louis-Schmelling paradoksu olarak adlandırılan durum, Joe Louis ve Max Schmelling arasındaki boks maçından adını almıştır ve sporda rakibin gerekliliğine işaret etmektedir.

İkincisi, Neale ve Rottenberg'in de vurguladığı 'çıktının belirsizliği' (uncertainty of outcome) hipotezidir.[4] Bu hipotezle kastedilen; spor karşılaşmalarında, sonucun tahmin edilemez olmasının, hem sportif anlamda hem de ekonomik anlamda daha iyi olacağıdır. Örneğin; futbol temel olarak rekabet üzerine kuruludur. İki takımın gücü arasında büyük fark varsa, başka bir ifadeyle bir takım diğerine her zaman çok kolay biçimde üstünlük kuruyorsa rekabetçi denge düşük demektir ve bu ürünü izlemek, insanlar için ilginç ve çekici değildir.[5] Aynı şey futbol ligleri gibi çok takımlı turnuvalarda da geçerlidir. Bir turnuvada herhangi bir belirsizlik olmazsa futbol cazibesini kaybetmektedir. Sporda rekabet açısından belirsizliğin düşük olması diğer yandan ekonomik anlamda da etki yaratmaktadır. Belirsizlik azaldığında maçlara daha az ilgi olacaktır, yani talep düşecektir. Bunun sonucunda da gelirler düşecektir. Başka bir ifadeyle, spor endüstrisinde tekelleşme eğilimi arttıkça tüm firmalar/kulüpler için gelir azalacak, hatta tekel mevcut olduğunda toplam hasıla sıfır olacaktır.[6] Doğal olarak ürünün daha çok talep görmesi için takımlar arasında belirli bir düzeyde rekabet dengesi olması

[2] Stefan Kesenne, **The Economic Theory of Professional Team Sports: An Analytical Treatment,** Northampton: Edward Elgar, 2007, s.2.
[3] Paul Downward ve Alistair Dawson. **The Economics of Professional Team Sports,** New York: Routledge, 2000, s.20.
[4] Paul Downward, Alistair Dawson ve Trudo Dejonghe. **Sports Economics: theory, evidence and policy,** Oxford: Elsevier, 2009, s.195.
[5] Kesenne, **The Economic Theory of Professional Team Sports: An Analytical Treatment,** s.2.
[6] Chris Gratton, "The peculiar economics of english professional football", **Soccer & Society.** Vol.1, No.1, 2000, s.12.

gerekmektedir.

Takım sporlarının, ve doğal olarak futbolun, bu iki özelliği, ürün ve emek piyasalarıyla ilgili olarak rekabet politikası açısından önemli sonuçlar doğurmaktadır.[7] Özellikle bir lig turnuvasında olduğu gibi ikiden çok sayıda kulübün oluşturduğu ürün sisteminde kulüpler arasında bazı konularda işbirliği gerekmektedir; çünkü, değinildiği üzere futbolda bir kulüp tek başına satın alınabilir bir çıktı ortaya koyamamaktadır. Öte yandan iyi düzenlenmiş bir şampiyona, çıktının belirsizliği hipotezinde olduğu üzere hem sportif hem ekonomik anlamda daha iyi sonuçlar verebilmektedir. Yani futbolda emek ve ürün piyasası, bazı düzenlemeler gerektirebilmektedir: Kaç tane kulüp ürün pazarına girmelidir ve hangi şartlar altında girmelidir? Ürün kaç defa üretilmelidir? Hangi kulüpler ne zaman ve nerede buluşmalıdır?[8]

Ulusal boyuttaki düzenlemeler, genelde bir federasyon ve lige katılan kulüpler tarafından oluşturulmaktadır. Nadiren farklılıklar görülse de her ülkenin en üst seviye bir ligi vardır ki, Avrupa futbolunda en üst lige üye genelde 16-20 kulüp vardır ve buna denk başka bir lig yoktur. Yani bir açıdan piyasaya giriş tam olarak serbest değildir, kurallarla sınırlandırılmıştır. Kuzey Amerika liglerinde genelde bu lige yükselme veya ligden alt seviyeye düşme yokken, Avrupa sisteminde her sene belirli sayıda takım en üst ligden alt lige düşerken aynı sayıda kulüp de alt ligden üst lige çıkmaktadır. Kulüplerin çıktısı, yani bir sezonda oynanan oyun sayısı, yine katıldıkları lig tarafından belirlenmektedir. Oyuncu sayısı limiti, yani kulüplerin ne kadar oyuncuyla anlaşabileceği, transfer kuralları, yabancı oyuncu sayısı ve gelir paylaşımı gibi pek çok unsur ortak kararla alınmaktadır. Özetle, sınırlı sayıda kulüpten oluşan lig, maksimum kar ya da fayda sağlayacak şekilde düzenlemelere yöneliktir. Bu durum futbol liglerinin kimilerince doğal bir monopole, kimilerince de kulüplerin oluşturduğu bir kartele benzetilmesine neden olmaktadır.[9]

[7] Kesenne, **The Economic Theory of Professional Team Sports: An Analytical Treatment,** s.2.
[8] Kesenne, **The Economic Theory of Professional Team Sports: An Analytical Treatment,** s.2.
[9] Downward, Dawson ve Dejonghe, **Sports Economics: theory, evidence and policy,** s. 195.

2.1.2 Kulüp Amacının ve Piyasa Büyüklüğünün Yetenek Talebine Etkisi

Spor ekonomisinin kendine özgü yapısı göz önünde bulundurulduğunda kulüplerin üretim fonksiyonu da kendine özgü biçimde oluşacaktır. Üretim fonksiyonunun oluşturulması için ise bu defa kulüplerin amaçları ve piyasa büyüklüğü ele alınmalıdır.

Kulüplerin üretim fonksiyonu emek ve sermayeyi kendine özgü biçimde içermektedir. Sporda sermaye sabittir; örneğin futbol sahası gibi.[10] Emek de sınırlıdır. Oyuncu sayısı kurallarla belirlenmiştir ve bir futbol kulübü 11 kişi ile üretim çabasındadır. Kulüpler, sakatlık, ceza ve rekabet düzeyi gibi faktörleri göz önünde bulundurduğu için elbette 11'den daha fazla oyuncuya sahiptir. Ancak bu sayı hem genelde yine sınırlandırılmıştır, 23 veya 25 gibi; hem de çok fazla oyuncuya sahip olmanın marjinal getirisi düşeceği için kulüpler emeği belirli bir sayıda tutmaktadır.

Kulüplerin üretim fonksiyonunda emek sınırlı olduğu için, kulüpler daha değerli bir çıktı için emeğin sayısından çok niteliğine, başka bir ifadeyle verimliliğine odaklanmaktadır. Yine futbol örneğinden gidilirse, futbol kulüpleri daha değerli bir çıktı adına emek miktarını artıramayacağı için daha 'yetenekli' emeği üretimde kullanmak isterler.[11] Dolayısıyla spor ekonomisinde kulüplerin üretim fonksiyonu oluşturulurken emek sayısına değil 'yetenek' sayısına vurgu yapılmaktadır. Başka ifadeyle, kulübün daha başarılı olmasının ölçüsü, emek miktarına değil, 11 oyuncudan ne kadarının en üst düzey 'yetenek' olduğuna bağlıdır.

Takım sporlarında, kulüpler farklı amaçlara sahip olabilirler ve seçtikleri amaç kulübün ne kadar yetenek talep edeceğiyle yakından ilişkilidir. Spor ekonomisinde kulüplerin amacı temelde ikiye ayrılmaktadır: Kar maksimizasyonu (profit maximization) ve başarı/galibiyet maksimizasyonu (win maximization).

---

[10] Michael A. Leeds ve Peter von Allmen. **Spor Ekonomisi.** Onur Burak Çelik ve Meltem İnce Yenilmez (çev.). Ankara: Palme, 2017, s.27.

[11] Ekonomi kitaplarındaki 'nitelikli emek' kavramı, spor ekonomisi teorisinde 'yetenek' olarak kullanılmaktadır. Bu nedenle, 'emek göçü' bu bölümde 'yetenek dağılımı' kavramı ile incelenmiştir.

Takım sporlarında kar maksimizasyonu amaçlayan kulüp yapısı, mikroekonomi teorisinde karı maksimize etmeye çalışan firmalara benzemektedir. Buna göre kulüplerin öncelikli amacı karlarını maksimize etmektir. Takım sporlarındaki kar maksimizasyonu yaklaşımı Amerikan spor ekonomisinde daha yaygındır. Dolayısıyla Amerikan spor kulüplerine daha ticari bağlamda anlam yüklenmektedir.[12]

Avrupa'da ise spor ekonomistleri, kar maksimizasyonu yaklaşımına daha şüpheyle bakmaktadır. Onlara göre Kuzey Amerika'da kulüpler kar maksimizasyonuna daha eğilimli olsa da Avrupa'daki kulüpler öncelikle karı değil başarıyı maksimize etme peşindedir.[13] Başarıyı ön planda tutarlarken elbette uzun vadede kulübün ekonomik anlamda hayatta kalması için gerekli minimum finansal koşulları da riske atmamaya çalışırlar.[14]

Takımların, hangi amaca sahip olduğu oldukça tartışmalı bir konudur ve kimi spor ekonomistlerine göre kulüpler, kar ve başarı maksimizasyonu arasında net bir tercihe sahip değildir. Yani kulüpler iki hedef arasında gidip gelmektedir.[15] Kimileri ise kar maksimizasyonu ile başarı maksimizasyonu arasında belirgin fark görmezler. Kar maksimizasyonu ve başarı maksimizasyonu birbirine yakın sonuçlar verir ve ikisini ayırt etmek güç olabilir.[16] Başka bir ifadeyle başarı ve kar arasında bir takas olmak zorunda değildir.[17]

Kulüplerin hangi sayıda yetenekle anlaşacağı kulüplerin gelirlerinin yanında, kulüplerin bahsettiğimiz hangi amacı; yani kar maksimizasyonu ya da başarı maksimizasyonu; seçtiğine bağlıdır.

Kulüplerin farklı hedeflerinin yetenek talebine etkisini karşılaştırmak için basit bir kulüp geliri ve maliyeti modeli kullanılmaktadır. Çoğu ekonomi modelinde olduğu

[12] Downward ve Dawson, **The Economics of Professional Team Sports,** s.27.
[13] Peter J Sloane, "The European Model of Sport", Wladimir Andreff ve Stefan Szymanski (Ed.) **Handbook on the Economics of Sport** içinde. Northampton: Edward Elgar, 2006, s.301.
[14] Kesenne, **The Economic Theory of Professional Team Sports: An Analytical Treatment,** s.5.
[15] Leeds ve Allmen. **Spor Ekonomisi,** 2017, s.
[16] Stefan, Kesenne. "The Objective Function of a Team", Wladimir Andreff ve Stefan Szymanski (Ed.) **Handbook on the Economics of Sport** içinde (601-609), Northampton: Edward Elgar, 2006, s.601.
[17] Downward ve Dawson. **The Economics of Professional Team Sports,** s. 30.

gibi bu model de çeşitli varsayımlara dayanmaktadır.[18]

Modeldeki varsayımlardan biri kulüplerin maliyetlerinin sadece sahip oldukları yetenek sayısına bağlı olmasıdır, yani kısaca oyuncu maaşlarıdır. Diğer bir varsayım bir kulübün ne kadar fazla yeteneğe sahipse o kadar çok başarılı olacağı yani galibiyet alacağıdır. Ancak başarı/yetenek ile gelir doğru oratnılı değildir ki bu da çıktının belirsizliği hipotezine dayanmaktadır.

Başlangıçta, kulüpler başarılı oldukça taraftarların çıktıya talebi ve kulübün gelirleri artacaktır. Ancak, belirli bir noktadan sonra kulüp, rakiplerine çok açık bir üstünlük kurduğu ve rekabetin oldukça dengesizleştiği noktadan sonra, hem seyircilerin talebi hem de gelirler azalmaya başlayacaktır.

Bu varsayımlara göre, kulüplerin toplam maliyetleri, sahip oldukları yetenek sayısına göre doğrusal olarak artacaktır ki bu durum aşağıdaki grafikte C ile gösterilmiştir. Başka bir ifadeyle bir kulüp, grafikte x ile gösterilen yetenek sayısını artırdıkça artan bir C maliyet doğrusuna sahip olacaktır. Ayrıca burada dikkat edilmesi gereken diğer bir varsayım da x ile gösterilen oyuncuların yeteneklerinin aynı olması veya x ile gösterilen oyuncuların en üst seviyedeki yeteneklerin sayısını belirtmesidir.

Kulüplerin gelirleri ise grafikte R eğrisi ile gösterilmiştir. Kulüp daha fazla yeteneğe sahip oldukça, başarısı ve geliri artacaktır. Ancak rakiplerine açık üstünlük kurduktan sonra çıktısına olan talep azalacaktır ve gelir eğrisindeki artış önce yavaşlamaya daha sonra azalmaya başlayacaktır.[19]

[18] Peter Sloane, "Club Objectives", John Goddard ve Peter Sloane (Ed.) **Handbook on the Economics of Professional Football** içinde. Northampton: Edward Elgar, 2014, s.14.
[19] Stefan, Kesenne. "The Objective Function of a Team", Wladimir Andreff ve Stefan Szymanski (Ed.) **Handbook on the Economics of Sport** içinde (601-609), Northampton: Edward Elgar, 2006, s.603.

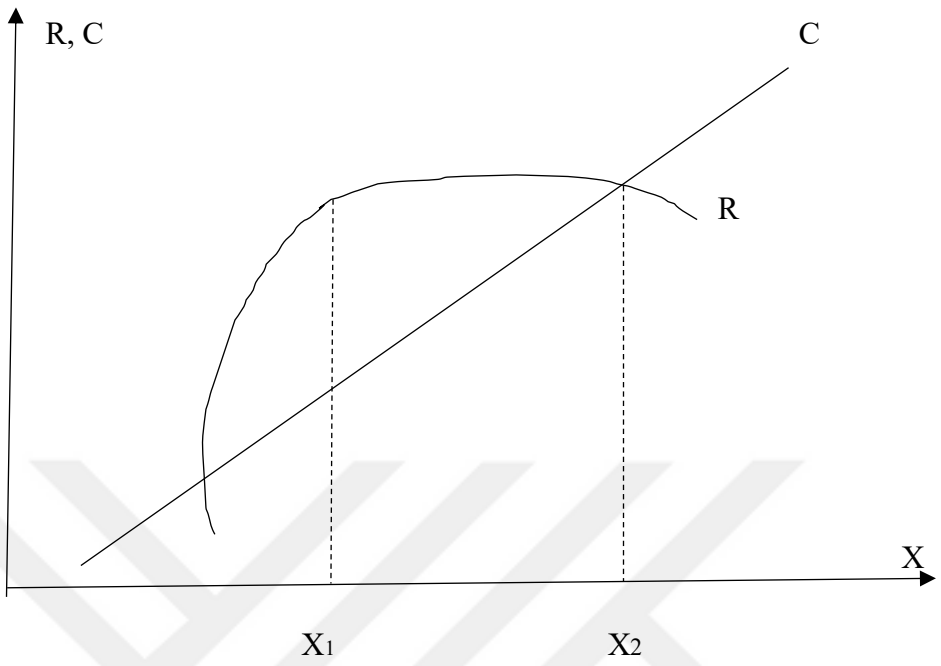

Grafik 1: Kar ve Başarı Maksimizasyonunda Yetenek Talebi

Kaynak: Stefan Kesenne. "The Objective Function of a Team", Wladimir Andreff ve Stefan Szymanski (Ed.) **Handbook on the Economics of Sport** içinde (601-609), Northampton: Edward Elgar, 2006, ss. 603.

Bu teorik çerçeve içerisinde şimdi kar maksimizasyonunu ve fayda maksimizasyonunu hedefleyen kulüplerin davranışları karşılaştırılabilir.

Kar maksimizasyonu hedefleyen kulüp aynı mikroekonomi teorisinde firmaların kar maksimizasyonu için gerekli koşul olan marjinal gelirin marjinal maliyete eşit olduğu noktadaki çıktı düzeyini seçecektir. Bu düzey grafikte X_1 düzeyinde yeteneğe sahip olunmasıdır. Yani R ile C farkı bu noktada maksimumdur.

Fayda maksimizasyonu hedefleyen kulüp ise toplam gelir ile toplam maliyetin eşit olduğu nokta olan X_2 noktası ile belirtilen sayıda yeteneğe iş verecektir. Dolayısıyla sonuçta, kar maksimizasyonu hedefleyen kulübe göre başarı maksimizasyonu hedefleyen kulüp daha fazla yeteneğe sahip olacaktır, ancak bu kulübün karı olmayacaktır.

Kulüplerin talep ettiği yetenek miktarı sadece kulüp hedeflerine bağlı değildir. Bir kulüp ister kar ister başarı maksimizasyonu hedeflesin, piyasa büyüklüğü ve dolayısıyla geliri ölçüsünde hareket edebilecektir. Bir kulübün toplam geliri ne kadar yüksek olursa doğal olarak daha fazla yeteneği takıma kazandırma şansı o kadar yüksek olacaktır.

Piyasa büyüklüğünü belirleyen unsurlar özellikle televizyonun yaygınlaşması ve sporun küreselleşmesiyle eskiye göre oldukça çeşitlenmiştir. Bu süreçlerden önce, kulüplerin gelirlerinin büyük bir kısmını maç günü gelirleri oluşturduğu için piyasa büyüklüğünün temel unsuru olarak kulüplerin bulunduğu şehirlerin büyüklüğü ele alınmıştır.

Bir kulüp ne kadar büyük bir şehirde kurulmuşsa toplam gelir potansiyeli de o kadar büyük olmaktadır. Dolayısıyla bu varsayıma göre büyük pazarlardaki takımlar her ilave galibiyetten küçük pazar takımlarına göre daha fazla gelir elde etmektedir.[20] Başka bir ifadeyle büyük pazara sahip kulübün her galibiyet için marjinal geliri, küçük pazara sahip kulübe göre fazla olmaktadır. Ancak kulübün pazarı ne kadar büyük olursa olsun, çıktının belirsizliği hipotezi yine geçerli olacaktır. Kulüp yüksek gelir sebebiyle daha fazla yeteneğe sahip olsa da grafik 1'deki gibi belirli bir noktadan sonra azalan marjinal gelir doğrusuna sahip olacaktır.

Özetle, teorik olarak, kulüplerin ne kadar yetenek/emek talep edeceği, kulüp hedefine ve kulübün pazar büyüklüğüne bağlıdır. Kulüplerin yetenek talebi ise yeteneğin/emeğin kulüpler arası dağılımını, rekabetçi dengeyi ve oyuncu maaşlarını da farklı biçimde etkileyecektir. Bunun etkileri bir sonraki kısımda ele alınmıştır.

2.1.3 Yetenek Dağılımının Rekabetçi Dengeye Etkisi

Sporda rekabetçi denge bir turnuvadaki/ligdeki takımların aldığı sonuçlar arasındaki dengeyi/dengesizliği işaret etmektedir. Takımlar arasındaki dengesizliği ölçmek için farklı formüller kullanılmaktadır. Ayrıca rekabetçi dengenin nasıl ölçülmesi

[20] Leeds ve Allmen. **Spor Ekonomisi,** s.155.

ve algılanması gerektiğine dair çok farklı bakış açıları vardır. Örneğin, kimilerine göre dengeli bir lig, birinci ve sonuncu arasındaki farkın az olması, kimilerine göre ligi kazanan takımların sürekli değişmesi anlamına gelmektedir.

Spor ekonomistlerine göre bir ligin başarılı bir yapıya sahip olması, ligdeki rekabetçi dengenin iyi kurulmasına, yani takımlar arasındaki güç farkının az olmasına bağlıdır. Bunun altında yatan temel neden daha önce belirtildiği gibi çıktının belirsizliği hipotezidir. Bir ligdeki rekabetçi denge ne kadar iyi olursa o ligin ürünü olan karşılaşmalara daha fazla ilgi olacak ve ligdeki takımların gelirleri artacaktır.

Rekabetçi denge ölçümü, ligdeki karşılaşmalar oynandıktan sonra, sonuçlar üzerine yapılan bir değerlendirmeyken; spor ekonomistleri, takımların aldığı sonuçlar arasındaki farklılığı önceden açıklamaya çalışırlar. Takımların aldığı sonuçları ve rekabeti tek bir sebebe dayandırmak gerçek dışı olsa da spor ekonomistleri çeşitli varsayımlarla takımlar arasındaki başarı farklılığını açıklamak için bazı modeller oluşturmaktadırlar. Başarı farklılığını açıklayan modellerin temeli ise yetenek sayısının takımlar arasındaki dağılımına dayanmaktadır.

Yetenek dağılımının rekabete etkisi, bir model ile aşağıdaki grafikte gösterilmiştir. Modelde takımlar arasındaki rekabetin yetenek sayısıyla doğru orantılı olduğu kabul edilmektedir.

Basite indirgemek açısından modelde bir ligin iki kulüpten oluştuğu varsayılmaktadır. İki kulüp için farklı olan varsayım, kulüplerin gelirlerinin aynı olmamasıdır. Kulüplerin gelirlerini açıklamak için kullanılan değişken ise kulüplerin pazar büyüklüğüdür. Kulüplerin biri büyük bir şehirde ya da yoğun nüfuslu bir bölgede kurulmuş, diğeri ise küçük bir şehirde veya seyrek nüfuslu bir bölgede kurulmuştur. Büyük şehirde yer alan kulüp, daha büyük bir pazara sahip olduğu için daha yüksek gelire, küçük şehirde yer alan kulüp ise daha küçük bir pazara ve daha düşük gelire sahiptir.

Kulüpler daha başarılı oldukça çıktılarına olan talep artacaktır. Ancak yine çıktının belirsizliği hipotezine göre, belirli noktadan sonra talep artışı azalma eğiliminde olacaktır. Bu hipotez çerçevesinde, kulüplerin marjinal gelir (MR) ve ortalama gelir (AR) eğrileri, kulüpler hangi pazarda olursa olsun, azalma eğiliminde olacaktır. Bu durum,

büyük pazara sahip kulübün gelir ağrileri MR_b ve AR_b, küçük pazara sahip kulübün gelir eğrileri MR_s ve AR_s olarak grafikte gösterilmiştir.

İki kulüp arasındaki rekabetçi denge oluşturulurken, kulüplerin kar maksimizasyonu mu yoksa fayda maksimizasyonu mu hedeflediği önemli olacaktır. Öncelikle iki kulübün de kar maksimizasyoncusu olduğunu varsayalım ki bu varsayım hatırlatmak gerekirse Kuzey Amerika modeline daha yakındır. Kar maksimizasyonu hedefleyen kulüpler marjinal gelirin marjinal maliyeti kestiği nokta düzeyinde yetenek işe alacaklardır ki iki kulübü de grafiğe eklediğimizde bu nokta Ep noktasıdır. Bu noktada büyük kulüp ile küçük kulüp arasındaki galibiyet dengesi büyük kulüp lehine olacak şekilde %60-40 durumundadır. Öte yandan futbolcu ücretleri ise Cp düzeyinde oluşmaktadır.

Eğer iki kulüp, başarı maksimizasyonu hedeflemişse; denge noktası, marjinal gelirin marjinal maliyete eşit olduğu denge noktası değil, ortalama gelirin ortalama maliyete eşit olduğu denge noktası olacaktır. Bu nokta ise Ew'dir. Kar maksimizasyonundan farklı olarak bu defa rekabet dengesi büyük kulüp lehine daha fazla bozulmuştur, %70-30 olacak şekilde. Yine daha farklı bir sonuç olarak oyuncu ücretleri daha yüksektir, Cw.

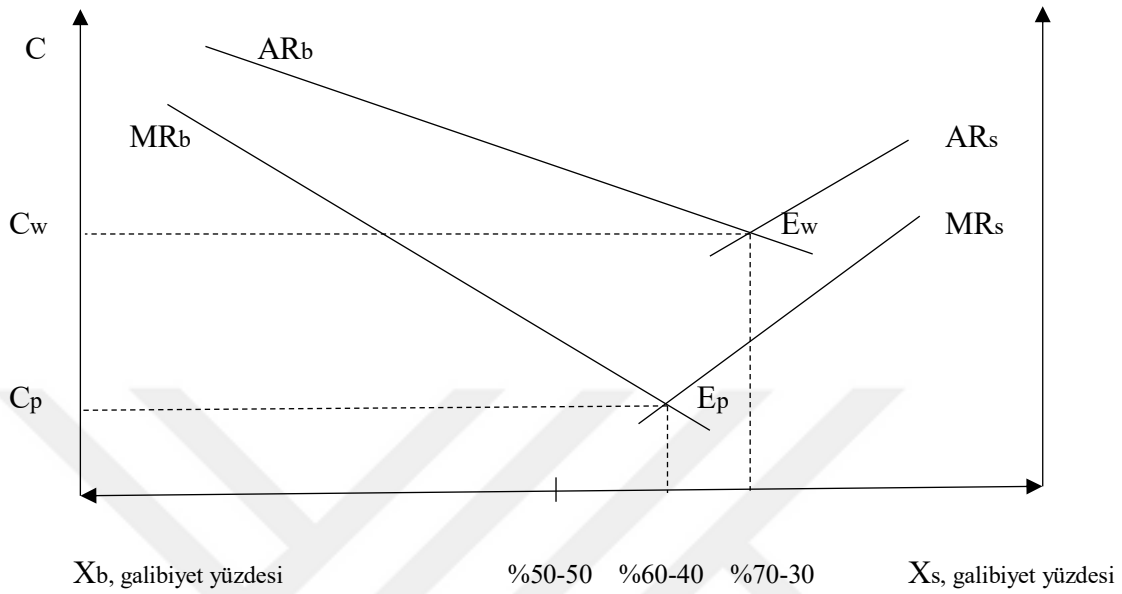

Grafik 2: Yetenek Dağılımı ve Rekabetçi Denge

Kaynak: Stefan, Kesenne. "The Objective Function of a Team", Wladimir Andreff ve Stefan Szymanski (Ed.) **Handbook on the Economics of Sport** içinde (601-609), Northampton: Edward Elgar, 2006, s. 605

Özetle; burada üç temel sonuç vurgulanmaktadır. Birincisi, bir spor liginde kazanan büyük pazara ve dolayısıyla daha fazla yeteneğe sahip kulüp olacaktır. Hatta çok kulüplü liglerde kulüpler gelir seviyesine göre sıralanma eğiliminde olacaktır. İkincisi, kulüpler arası başarı farklılığı; kar hedefleyen lig yapısında daha az, başarı hedefleyen lig yapısında daha fazla olacaktır. Üçüncüsü, oyuncu ücretleri başarı hedefleyen lig yapısında daha yüksek, kar hedefleyen lig yapısında daha düşük olacaktır.

Yetenek dağılımının rekabetçi dengeyi etkilemesi ve çıktının belirsizliği hipotezinde olduğu üzere, ekonomik riskler barındırması sebebiyle, kimi liglerde yetenek dağılımını etkileyerek piyasaya müdahale edilmiştir. Buna dair yöntemler gelecek kısımda incelenmiştir.

2.1.4 Rekabetçi Denge Politikaları ve Yetenek Dağılımı

Liglerde monopolleşmeye engel olup çıktının belirsizliğini mümkün olduğunca ideal düzeye yaklaştırmak için uygulanması gereken rekabetçi denge politikaları spor ekonomisinin en tartışmalı konularından biri olmuştur. Büyük pazara ve küçük pazara sahip takımlar neredeyse her zaman kurallar için tartışırken, kimi zaman kulüpler ile federasyonlar karşı karşıya gelmiştir. Kimi zaman da futbolcular ile lig yönetimleri anlaşmazlıklar yaşamıştır. Hatta tartışmalar bazen uluslararası politik arenaya kadar taşınmıştır.

Rekabetçi denge politikaları ülkeler ve ligler arasında farklılıklar gösterebilmektedir. Yine de bazı düzenlemeler oldukça yaygındır ve pek çok ligde geçerlidir. Bu yaygın olan düzenlemeler çok genel bir sınıflandırma ile iki alt başlıkta incelenebilir. Birincisi, gelir paylaşımına dair politikalar, ikincisi emek piyasasının düzenlenmesine dair politikalar.

Gelir paylaşımının (revenue sharing), spor ekonomisindeki tanımı, kulüplerin kazandığı gelirlerin, diğer kulüpler arasında paylaşılmasıdır.[21] Bu uygulama, geleneksel olarak, daha çok kulüplerin bilet satışından elde edilen gelirlerin, yani maç günü gelirlerinin paylaşılması şeklinde olmuştur.[22]

Son yıllarda televizyon yayın gelirlerinin çok artması sebebiyle günümüzde gelir paylaşımı tartışmaları, televizyon yayın haklarından doğan gelirlerin paylaşılması üzerinedir. Burada şu eklenmelidir; gelir paylaşımıyla kastedilen toplanan yayın gelirlerinin tüm kulüpler arasında mutlak eşit olarak dağıtılması değildir. Yayın gelirleri ligler başlamadan önce belirlenen ölçülerde paylaşılır ve Avrupa futbolunda yayın gelirlerinin nasıl dağıtılacağı sıklıkla kulüpler arasında anlaşmazlık konusu olmuştur.[23] Yayın gelirleri kulüpler arasında eşit dağıtılmadığı için bu politikalar Avrupa futbol liglerinde rekabet dengesini sağlamlaştıramayabilmekte ve hatta rekabet dengesizliğini derinleştirebilmektedir.

[21] Kesenne, **The Economic Theory of Professional Team Sports: An Analytical Treatment,** s.101
[22] Downward ve Dawson. **The Economics of Professional Team Sports,** s.47.
[23] Yayın gelirlerinin paylaşılmasına dair daha detaylı bilgi ikinci bölümde bulunabilir.

Rekabetçi dengeyi düzenlemeye yönelik diğer alan ve de çalışmayı daha çok ilgilendiren kısım olan, emek piyasasının düzenlenmesidir. Bu düzenlemenin yaygın kullanılan üç kuralı şunlardır: draft sistemi, ücret tavanı (salary cap) ve transfer ücreti (reserve clause veya retain and transfer system).

Birincisi, draft sistemi, takımların bir önceki sezon sonunda oluşan puan tablosuna göre, en son sıradaki takımın ilk oyuncuyu seçme hakkına sahip olması ile başlayıp, ilk sıradaki takımın en son oyuncuyu seçmesiyle gerçekleşmektedir. Yani, en başarısız takıma oyuncular arasından en değerli olanı seçme hakkı tanınmasıdır. Böylece takımlar arasındaki güç farkının kapatılması amaçlanmktadır.

Yöntemin eleştirilen yanlarından biri, takımların en iyi oyuncu seçme hakkını kazanmak için bilerek maç kaybedebileceği olmuştur. Bu risk karşısında en son takımın ilk oyuncu seçme hakkını kazanacağını garanti etmeyen bir yönteme gidilmeye çalışılmış ve oyuncu seçme sırası, en başarısız takımın en yüksek olasılığa sahip olacağı bir kura sistemine dayandırılmıştır. Öte yandan eklemek gerekir ki draft uygulaması Kuzey Amerika'da çok yaygın olan ancak Avrupa futbolunda uygulanmayan bir rekabetçi denge politikasıdır.

İkincisi, ücret tavanı (salary cap) uygulaması, emek dağılımını direkt olarak etkilemese de dolaylı yoldan etkin bir emek dağılımı sağlama amacı taşımaktadır. Uygulama, bir takımın oyuncularına ödeyebileceği maaşlar üzerine bir sınırlamadır.[24] Lig başlamadan önce, takımların oyuncularına vereceği maaşların toplamının en fazla ne kadar olması gerektiği belirlenmektedir.

Kuralın yaptırımı ise lüks vergisi olarak adlandırılmakta ve ücret tavanını geçen her miktar karşılığında takımdan oldukça yüksek bir oranda vergi alınmaktadır. Örneğin 2017'de NBA'de (The National Basketball Association), ücret tavanı 99 milyon dolar olarak belirlenmiştir. Takım, oyunculara bu ücret tavanından fazla ödediği her dolar maaş için iki buçuk katı kadar lüks vergisi ödemektedir.[25] Beş yıllık süre içerisinde herhangi dört yılda sınırı aşan takımlar için cezalar çok daha büyüktür.[26] Yine eklemek gerekir ki

[24] Leeds ve Allmen. **Spor Ekonomisi,** s.171.
[25] Leeds ve Allmen. **Spor Ekonomisi,** s.172.
[26] Leeds ve Allmen. **Spor Ekonomisi,** s.173.

ücret tavanı uygulaması da Kuzey Amerika liglerinde yaygınken Avrupa futbolunda uygulanmamaktadır. Ancak, son birkaç yıldır uygulanmaya başlayan UEFA (The Union of European Football Association) Financial Fair Play (Finansal Fair Play) düzenlemesi çerçevesinde finansal durumu kötü olan takımlara bazı durumlarda UEFA geçici olarak ücret tavanı sınırlaması getirmeye başlamıştır.

Üçüncüsü, transfer ücreti, (reserve clause, retain and transfer system), reserve clause adıyla Amerikan liglerinde, küçük bir farklılıkla da 'retain and transfer system' adıyla Avrupa futbolunda uygulanmıştır. İki uygulama da bazı istisnalar dışında artık uygulanmamaktadır. Bu uygulamaya göre, bir oyuncunun sözleşme imzaladığı kulüple sözleşme süresi bitse de o oyuncu başka bir kulüple sözleşme imzalama özgürlüğüne sahip değildir. Örneğin bir futbolcu kulübüyle üç yıllık sözleşme imzalamış olduğu varsayıldığında, üç yılın ardından futbolcu kulübünden ayrılıp başka bir kulüple sözleşme imzalamak istediğinde, transfer etmek isteyen kulüp, futbolcunun eski kulübüne anlaştıkları düzeyde bir ücret ödemek zorundadır. Avrupa futbolunda bu uygulama Bosman Kararları olarak bilinen dava sonucunda Avrupa Birliği yasalarınca uygulamadan kalkmıştır. Ancak futbolcunun sözleşmesi bitmemişse, çalıştığı kulübe hala bir transfer ücreti ödenmesi gerekmektedir.

2.1.5 Uluslararası Yetenek Dağılımı ve Rekabetçi Denge

Uluslararası sporcu hareketliliği politikaları rekabetçi denge aracı olabilir mi? Bu yöndeki politikalar, geleneksel ‘rekabetçi denge politikaları’ başlığı altında klasik spor ekonomisi kitapları içerisinde pek fazla yer almamaktadır. Ancak uluslararası sporcu hareketliliğinin rekabetçi denge üzerinde etkileri son yıllarda özellikle Avrupa futbolunda başta olmak üzere sıkça tartışılmaktadır.

Burada yine Amerikan spor ligleri ile Avrupa spor ligleri arasındaki diğer bir fark önem kazanmaktadır. Amerikan spor ligleri ile Avrupa spor liglerinin en önemli yapısal farklılıklarından biri Amerikan liglerinin çıktılarının (product market) tamamen kapalı, Avrupa liglerinin ise kısmen açık olmasıdır.

Amerikan kulüpleri bazı istisnalar hariç yalnızca ulusal ligde mücadele ederken, her sene bazı Avrupa kulüpleri ulusal liglerinin yanında tüm Avrupa'yı kapsayan liglerde de mücadele etmektedir. Örneğin NBA'deki bir kulüp ABD dışından bir kulüple maç oynamamaktadır. Avrupa'da ise futbol kulüpleri, örneğin Real Madrid hem kendi ulusal ligi olan İspanya Futbol Ligi'nde hem de Şampiyonlar Ligi'nde yani Avrupa çapındaki turnuvalarda yer almaktadır. Yani Amerika ve Avrupa arasında rekabet alanında bir farklılık söz konusudur; Amerika'da rekabet sadece ülke içiyken Avrupa'da hem ülke içi hem de ülkeler arasıdır.

Rekabet alanının farklılığından dolayı, doğal olarak rekabetçi denge politikalarının etki alanı da farklıdır. Amerikan liglerinin çıktılarının dışa kapalı olması nedeniyle draft, salary cap gibi yetenek dağılımı üzerinden rekabet dengesi amaçlayan yöntemler rekabeti sadece ulusal lig boyutunda şekillendirmektedir. Uluslararası sporcu hareketliliği üzerine politikalar, yani yabancı sınırlaması gibi kararlar, Amerikan spor yapısında rekabetçi denge aracı olarak kullanılmamaktadır. Zaten yabancı sporcuların serbest dolaşımı, draft ve salary cap gibi politikalar olduğu için rekabetçi dengeyi etkilememektedir.

Uluslararası oyuncu hareketliliğinin rekabetçi denge üzerindeki etkisi Avrupa futbolunda yüksektir. Bunun nedenlerinden biri Avrupa'da uluslararası rekabetin olması yani çıktının dışa açık olmasıdır. Nedenlerden diğeri de rekabetçi denge araçları olan draft ve salary cap uygulamalarının Avrupa'da olmaması, yani uluslararası oyuncu hareketliliğinin etkilerini dengeleyici bir politikanın olmamasıdır.

Uluslararası oyuncu hareketliliğinin etkileri özellikle 1990'ların ikinci yarısından sonra artmaya başlamıştır. Aslında futbol ekonomisinin küreselleşmesiyle, futbolcuların uluslararası hareketliliği daha önce başlamıştı. Ancak 1990'larda Avrupa'da futbol emek piyasasının neredeyse tamamen liberalleşmesiyle, hareketlilik süreci daha da hızlanmıştır. Öte yandan emek piyasasının serbestleşmesi, futbolun yönetim birimlerinin aldığı bir karar olmamıştır. Avrupa Birliği yasalarının bir sonucu olarak doğmuştur.

Bosman Kararları olarak anılan bu değişimin iki sonucu vardır:[27] Birincisi,

[27] Bosman Kararları ile ilgili daha detaylı bilgi ikinci bölümde bulunabilir.

Avrupa Birliği sınırları içerisinde yabancı oyuncuların hareketliliğinin serbest kılınmasıdır. Örneğin bir Belçikalı oyuncu, Almanya'da bir kulüpte oynayabilecektir (aslında Bosman Kararları öncesinde de oyuncular farklı ülkelerde oynayabiliyordu ancak her takımın üç yabancı oyuncu oynatma limiti vardı). İkincisi, futbolcuların bir kulüple sözleşmesi bittiğinde, başka bir kulüple sözleşme imzalamak için artık özgür olmasıdır. Yani bir futbolcu sözleşmesi bitip de farklı bir kulüple anlaştığında artık yeni kulübü eski kulübüne transfer ücreti ödemeyecektir. Bu karar rekabetçi denge yöntemlerinden olan (retain and) transfer sisteminin bitmesi anlamına gelmektedir.

Bosman Kararları, uluslararası emek hareketliliğinin yanında hem ekonomik hem de sportif boyutta pek çok değişime sebep olmuştur. Ekonomik teori çerçevesinde en çok üzerinde durulan etkilerden biri ücretlerin değişmesidir. Emek dolaşımı kısıtlıyken yerel düzeyde liglerin futbolcular üzerinde monopson gücü olmuştur ve bu, Bosman Kararları ile ortadan kalkmıştır.[28] Kulüpler arasında özellikle seçkin[29] futbolcular için rekabet artmış ve bu oyuncuların aldığı yıllık ücretler futbol ekonomisinin büyümesinin de etkisiyle giderek yükselmiştir. Kulüpler oyuncuları bedelsiz kaybetmemek için oyuncu sözleşmelerini uzun tutmaya çalışmıştır.

Cevabında fikir birliği oluşmayan sorular da ortaya çıkmıştır. Kulüplerin genç oyunculara yapacağı yatırımların nasıl etkileneceği bunlardan biridir. Büyük kulüpler, diğer kulüplerin yetiştirdiği oyuncuları bedelsiz alabileceği, bunun tersine de küçük kulüpler de oyuncu satışından eskisi kadar kazanamayacağı için genç oyunculara yatırımlar azalabilme riskini taşımaktadır. Bunun uzantısı olarak milli takımların gelişimi de etkilenebilir.

Transfer sistemi, kimilerince büyük ve küçük takımlar arasında gelirin yeniden dağılımı işlevini görmektedir. Sistemin kalkması, küçük takımların gelir kaybından şikayet etmesine sebep olmuştur. Pek çok ekonomist, yeni rekabetçi denge politikalarıyla küçük takımların korunabileceğini vurgulamaktadır.[30] Fakat bu konuda çok güçlü

[28] Stefan Kesenne, "The Bosman Case and European Football", Wladimir Andreff ve Stefan Szymanski (Ed.) **Handbook on the Economics of Sport** içinde (636-642), Northampton: Edward Elgar, 2006, s. 639.
[29] Yerine 'elit' kavramı da kullanılmaktadır. İngilizce çalışmalarda 'elite' kelimesi kullanılmaktadır.
[30] Kesenne, "The Bosman Case and European Football", **Handbook on the Economics of Sport** içinde, s.640.

politikalar henüz uygulamaya geçmemiştir. Ancak son yıllarda bazı çabalar olduğu da söylenebilir.

Bosman Kararlarının uluslararası emek hareketliliği üzerindeki etkileri ise belki de en çok tartışılan alan olmuştur. Özellikle çevre ülkelerden merkez ülkelere yetenek göçü, uluslararası emek hareketliliğinin en belirgin göç yönünü oluşturmuştur. Bu hareketliliğin, hem ülkeler arası, hem de ülke içi rekabetçi dengeyi bozacağı yönünde endişeler artmıştır. Endişelerin altında yatan ekonomik teori ise önceki bölümde de bahsedildiği üzere daha büyük pazarlara sahip kulüplerin en yetenekli sporcuları toplama olanağının daha yüksek olması ve çıktının belirsizliğini azaltıp talebi düşürebileceğidir.

Özetle, uluslararası yetenek dağılımı, başka ifadeyle uluslararası emek göçü ile ilgili politikalar Amerikan liglerinden çok, Avrupa futbol liglerinde tartışılmıştır. Bunun temel sebepleri, Amerikan liglerinin çıktısının dışarı kapalı olması, Amerika'ya özgü başka rekabetçi denge politikalarının olması ve Avrupa liglerinin çıktısının ise genel olarak dışa açık olmasıdır. Ayrıca Avrupa futbolunda uluslararası emek göçlerini derinden etkileyen Bosman Kararları liberalizasyonun neredeyse sembolü haline gelmiştir. Ancak ileride de değineleceği üzere liberalizasyon ile ilgili tek karar Bosman olmamıştır.

İkinci bölümün bu ilk yarısında spor ekonomisi teorisi açısından yetenek dağılımının sebepleri incelenmiştir. Sonraki bölümde ise daha makroekonomik bir çerçeve içerisinde emek göçünün sebepleri incelenmiştir.

2.2 Küreselleşme ve Futbolda Emek Göçü

2.2.1 Küreselleşme ve Neoliberalizm

Küreselleşmenin etkileri üzerine küreselleşme yanlıları ve karşıtları arasında çok çeşitli fikir ayrılıkları mevcuttur.

Küreselleşmeyi destekleyenler, küreselleşmenin büyük bir ekonomik başarıya aracı olduğunu savunmaktadır. Özellikle de Kuzey, küreselleşme sayesinde büyük kazançlar elde etmiştir. Küreselleşme yanlıları arasında Güney üzerine fikirler ise

farklılaşmaktadır. Kimileri için Güney de küreselleşme sürecinden faydalanmıştır. Kimileri içinse Güney bu sürecin kaybedenidir. Güney'in kaybeden olduğunu kabul edenler içerisinde sabredildiği takdirde uzun dönemde Güney'in de küreselleşme sürecinden faydalanacağını savunanlar vardır. Bir diğer düşünce de Kuzey'in genel olarak kazanan olduğunu kabul ederken, Kuzey'deki bazı kesimlerin zarar gördüğünü ifade etmektedir.[31]

Küreselleşme karşıtlarına göre Güney'in kazançları kayıplarından azdır. Küreselleşmenin sonucunda az gelişmiş ülkeler ile gelişmiş ülkeler arasındaki fark kapanmak yerine daha da genişlemektedir. Küreselleşmeye bu tür karşıt düşünceler daha çok sol eğilimli akademisyenlerden gelirken, bu akademisyenler küreselleşmenin kapitalizmle ilişkisine yönelik eleştirilere de değinmektedir. Kapitalizmde olduğu gibi küresel kapitalizm de yoksullar aleyhine, varlıklılar lehine hizmet etmektedir. Ancak sol eğilimli görüşlerin bir kısmı küreselleşmenin kendisine değil küreselleşmenin biçimine karşı çıkmaktadır. Yani son yıllardaki küreselleşme yapısı sadece bazı kesimlerin yararına ilerlerken alternatif küreselleşme fikirleri de üretilmektedir.[32]

Bazı akademisyenler ise iki uç nokta arasında bir orta yol arayışı peşindedir. Bu orta yol arayışı içinde de çok çeşitli düşünceler mevcuttur. Ancak özellikle küreselleşmenin kontrolsüz bırakılması, başka ifadeyle denetlenmemesi üzerine sıklıkla vurgu yapılmaktadır. Küreselleşme, beraberinde daha çok serbest piyasayı getirmektedir. Bu yaklaşım kimi ekonomilere zarar vermektedir. Bu sebeple daha dengeli bir ekonomik küreselleşme daha iyi sonuçlar verebilmektedir. Başka bir ifadeyle orta yolcu yaklaşımlara göre küreselleşmenin dezavantajlı yönleri çeşitli denetlemeler ve düzenlemeler ile daha iyi hale getirilebilir.[33]

Neoliberalizm, Ritzer'a göre küreselleşme incelemeleri arasında yer alan en önemli teoridir ve neoliberalizm anlaşılmadan küreselleşmenin ve onun pek çok sorununun anlaşılması mümkün değildir. [34] Neoliberalizmin küreselleşme içerisinde

[31] George Ritzer, **Küresel Dünya.** Melih Pekdemir (çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011, s.70 (Ritzer Kuzey kavramı ile ABD ve AB, Güney kavramı ile Afrika ve Güney Amerika'ya işaret etmektedir).
[32] Ritzer, **Küresel Dünya,** s.71-73.
[33] Ritzer, **Küresel Dünya,** s.74.
[34] Ritzer, **Küresel Dünya,** s.130.

önemli olmasının sebebi, çoğu ekonomiyi derinden etkilemesidir. 2008 kriziyle neoliberalizm üzerine tartışmalar artmıştır ve küreselleşme tartışmalarına benzer biçimde neoliberalizmin de hem güçlü savunucuları hem de eleştirmenleri vardır.[35]

Neoliberal politikalar, 1970'lerde yaşanan stagflasyon ve enerji sorunu gibi krizlere çözüm olarak uygulanmaya başlamıştır.[36] ABD ve İngiltere gibi iki güçlü ekonomi tarafından takip edilmiştir. İngiltere'de 1979'da Thatcher'ın ve ardından 1980'de ABD'de Ronald Reagan'ın seçimleri kazanması, neoliberal iktisat politikalarının resmen hakimiyet kurduğu dönemin başlangıcı olarak görülmektedir.[37] On yıl sonra Sovyetler Birliği'nin çökmesiyle birlikte görünürde neoliberal tezlere kapalı bir coğrafya kalmamıştır.[38]

Dünyanın büyük bir kısmı neoliberalizmi benimsemeye başlamış ya da benimsemeye zorlanmıştır. Bu konuda başlıca kurumlar IMF ve Dünya Bankası'dır. Bu kurumlardan yardım alabilmek için talepte bulunan ülkeler, ekonomilerini neoliberal teori doğrultusunda yeniden yapılandırmaya mecbur edilmiştir.[39]

Neoliberal teoriler serbest piyasa ve onun rasyonalitesine dayanmaktadır. Bu teorilere göre piyasanın herhangi bir engelle, özellikle de ulus-devlet ve diğer politik varlıklar tarafından dayatılan engellerle karşılaşmaksızın işlemesine fırsat verilmelidir. Piyasanın serbest işleyişi uzun dönemde hemen herkesin yararına olacaktır ve hem ekonomik refahın gelişmesine hem de bireysel özgürlüklerin genişlemesine yol açacaktır.[40]

Serbest piyasaya duyulan güven uluslararası düzeyde de geçerlidir. Serbest piyasaların eşliğinde malların, hizmetlerin, finansal ve fiziki sermayenin önündeki engellerin kaldırılarak uluslararası serbest dolaşımı da amaçlanmaktadır. Böylece bu

---

[35] Ritzer, **Küresel Dünya,** s.130.
[36] Sam Dubal, ‘’The neoliberalization of football: Rethinking neoliberalism through the commercialization of the beautiful game’’, **International Review fort he Sociology of Sport,** Vol.45, No.2, 2010, s.124.
[37] Thomas Palley, "Keynesçilikten Neoliberalizme: İktisat Biliminde Paradigma Kayması", **Neoliberalizm: Bir Muhalif Seçki,** Der. Alfredo Saad-Filho, Deborah Johnston, Çev. Şeyda Başlı, Tuncel Öncel, İstanbul: Yordam Kitap, 2007, s.42.
[38] George Fülberth, **Kapitalizmn Kısa Tarihi,** Sadık Usta (çev.), İstanbul: Yordam Kitap, 2018, s.265.
[39] Ritzer, **Küresel Dünya,** s.132.
[40] Ritzer, **Küresel Dünya,** s.136.

süreçte, dış ticaret serbestleştirmesi yoluyla malların, yabancı sermaye ve finansal akımların önündeki engeller kaldırılarak sermayenin serbest dolaşımı sağlanmıştır. Ancak emeğin serbest dolaşımı büyük ölçüde engellenmiştir. Az gelişmiş ülkelerden gelişmiş ülkelere doğru beyin göçünü daha da hızlandıracak biçimde yüksek nitelikli emeğe kapılar aralanmışken, gelişmiş ülkeler niteliksiz emeğin serbest dolaşımı karşısında engeller koyma eğiliminde olmuşlardır. Bahsedilen bu süreçler neoliberal küreselleşme olarak da anılmaya başlanmıştır.[41]

Neoliberal teoride piyasalar, neyin başarılı olup neyin olmayacağını devletin merkezi planlamasına göre daha iyi bilebilir ve bu sebeple merkezi planlamanın minimum düzeyde tutulması önerilmektedir. Başka bir ifadeyle sınırlı hükümetlere inanç daha yüksektir. Neoliberalizmde devlet, ulaşım, telekomünikasyon, doğal kaynaklar, kamu hizmetleri, eğitim gibi çeşitli sektörlerin özelleştirilmesiyle de yakından ilgilidir. Amaç bu alanları karlı kılmak için iş çevrelerine açmaktır.[42]

Neoliberal politikalar serbest piyasa çevresinde verimliliğin artacağını vurgularken, küreselleşme tartışmasındaki benzer eleştiriler neoliberalizm (veya neoliberal küreselleşme) için de geçerlidir. En yaygın eleştirilerden biri neoliberalizmin Kuzey'in çıkarlarını koruması ve küresel boyutta eşitsizliği artırmasıdır. ABD ve Avrupa Birliği devletleri zengin ve güçlü merkez ülkeleriyken, Afrika ve Latin Amerika ülkeleri gibi çevre bölgelerle aralarındaki uçurum daha da artmıştır.[43]

Neoliberalizm savuncuları ise eşitsizliğin olduğunu kabul etmekle beraber küresel eşitsizliğin azalmakta olduğunu ve ekonomik küreselleşme ile zamanla daha da azalacağını ileri sürmektedir. Küresel bir serbest piyasa ile, en azından uzun dönemde, herkesin zenginleşeceği düşünülmektedir. Serbest ve açık bir küresel piyasanın küresel ekonomide bir büyümeye yol açacağı ve herkesin böyle bir büyümeden kazançlı çıkacağı fikri hakimdir.[44]

1990 sonrasında ortaya çıkan ekonomik krizler neoliberal küreselleşme ile

[41] Fikret Şenses, **İktisada Farklı Bir Giriş,** İstanbul: İletişim, 2017, s.115-116.
[42] Ritzer, **Küresel Dünya,** s.135-138.
[43] Ritzer, **Küresel Dünya,** s.416.
[44] Ritzer, **Küresel Dünya,** s.416.

ilişkilendirilmştir.[45] Özellikle de 2008 yılındaki kriz ve ekonomik daralmadan ötürü neoliberalizm gelişmiş dünyada da sorgulanmaya başlamıştır. ABD hükümeti çeşitli yollardan piyasaya müdahale etmeye yönelmiştir. Kimi kuruluşlar devletleştirilmiştir. Yine ABD hükümeti en büyük Amerikan bankalarını ayakta tutabilmek için milyarlarca dolar yatırımda bulunmuştur.[46] Bunun yanında Dünya Bankası ve IMF'in de yeni politikalara yönelmesi neoliberal politikalar sonrası yeni arayışlar olarak görülmüştür.[47]

Yeni yaklaşımların temel vurgusu devlet müdahalesinin gerekliliği ve kalkınma sürecinde devlete önemli görevler düştüğüdür. Ancak bu, serbest piyasaların reddi anlamına da gelmemektedir. Devlet, piyasanın rakibi değil tamamlayıcısı olarak görülmüştür. Devlet müdahalesi, piyasa aksaklıklarının giderilmesi için gereklidir. Devlete yüklenen roller arasında daha eşitlikçi bir gelir dağılımının sağlanması, yoksulluğun azaltılması, eğitim ve sağlıkta iyileştirme, teknolojik altyapının sağlanması ve finansal sistemin düzenlenmesi de vardır. Devlete yüklenen bu görevlerin, dışa açık ve temelde serbest piyasalara dayalı bir ortam içinde gerçekleştirilmesi, neoliberalizmden kayda değer biçimde uzaklaşılması ancak onun özünü koruyan önemli bir onarım çabası olarak değerlendirilmektedir.[48]

2.2.2 Uluslararası Emek Göçü

Klasik iktisat teorisinde uluslararası emek hareketliliğinin temel sebebi ülkeler arasındaki ücret farklılığıdır. Rasyonel seçim yapan bireyler, eğer ülkeler emek hareketliliği üzerine bir sınırlandırma uygulamamışsa, düşük ücretlerin olduğu ülkelerden daha yüksek ücretlerin mümkün olduğu ülkelere göç ederler. Teorik olarak bu durum uluslararası iktisat kitaplarında aşağıdaki gibi iki ülkeli model ile açıklanmaktadır.

Modelde çeşitli varsayımlar yapılmaktadır. İki ülkenin de tek bir mal ürettiği varsayılmaktadır. Bunu hareketli olan emek ve taşınmaz olan toprak ile yapmaktadırlar. İki ülke de tek bir ürün ürettiği için bu ülkeler arasında farklı ürün ticareti

[45] Şenses, **İktisada Farklı Bir Giriş,** s.121.
[46] Ritzer, **Küresel Dünya,** s.134.
[47] Şenses, **İktisada Farklı Bir Giriş,** s.122.
[48] Şenses, **İktisada Farklı Bir Giriş,** s.123.

yapılmamaktadır. Göçün olmadığı, yani kapalı durumda, ülkeler arası ücret farklılığı teknolojik farklılık ve toprak ile açıklanmaktadır.[49]

Modele bağlı çizilen grafik aşağıda görülmektedir. Grafikte yatay eksen toplam iş gücünü göstermektedir. Dikey eksen ise reel ücretleri göstermektedir. Marjinal ürün eğrileri, MPL, iki ülkede üretilen aynı ürünü ifade etmektedir. X ülkesinde OL_1 kadar emek olduğu varsayılmaktadır. Y ülkesinde ise L_1O^* kadar emek olduğu kabul edilmektedir. İki ülkedeki iş gücü miktarı ve kendi marjinal ürün eğrileri dikkate alındığında, X ülkesinde reel ücret seviyesi C, Y ülkesinde reel ücret seviyesi B seviyesinde oluşmaktadır. Yani Y ülkesinde ücretler daha yüksektir.[50]

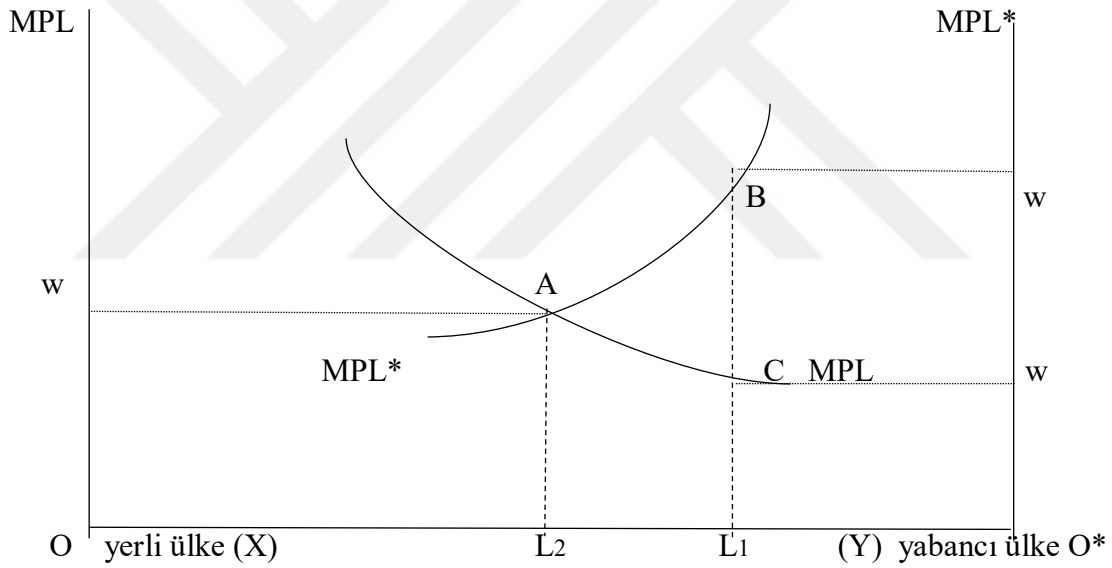

Grafik 3: Uluslararası Emek Göçü

Kaynak: Paul R Krugman, Maurice Obstfeld ve Marc J Melitz, **International Economics: Theory and Policy**, Harlow: Pearson, 2018, s. 101.

[49] Paul R Krugman, Maurice Obstfeld ve Marc J Melitz, **International Economics: Theory and Policy**, Harlow: Pearson, 2018, s. 101.
[50] Krugman, Obstfeld ve Melitz, s. 101.

Uluslararası emek hareketliliği serbestleştiğinde ücret farklılıklarından kaynaklanan yeni bir denge noktası oluşmaktadır. X ülkesinde çalışanlar sınırların açılmasıyla daha yüksek ücretin olduğu Y ülkesinde çalışmayı tercih etmeye başlayacaktır. Eğer hareketlilik önünde hiçbir engel yoksa L_2-L_1 kadar emek X ülkesinden Y ülkesine göç etmektedir. X ülkesinde emek arzı azaldığından, Y ülkesinde de emek arzı arttığından yeni ücret dengesi oluşmaktadır. Bu denge iki ülke için de A noktasında oluşmaktadır. Sonuçta, X ülkesinde ücretler artmış, Y ülkesinde azalmış durumdadır. Ülkelere teker teker bakıldığında X ülkesinde toplam çıktı azalmış, Y ülkesinde artmıştır. Toplam çıktı ise ABC üçgeni kadar artmıştır. Fakat emek hareketliliğinin sonucu her kesim için pozitif nitelikte değildir. Y ülkesinde yaşayan çalışanlar artık daha düşük ücretlerle çalışmaktadır.[51]

Neoklasik teoride göç bireylerin rasyonel seçimleriyle açıklanmaktadır. Birey ekonomik maliyet ve faydayı göz önünde bulunarak nereye taşınacağına karar vermektedir.[52] Dolayısıyla, bireyler ücretlerin yüksek olduğu ülkelere gitme eğilimindedir.

İktisat teorisi açısından ele alındığında uluslararası futbolcu hareketliliği ücret farklılığı ile açıklanmaktadır. Avrupa ligleri ile Güney Amerika ve Afrika ligleri arasındaki büyük ücret farklılıkları vardır. Özellikle zengin Avrupa kulüplerinin verdiği ücretleri Afrika kulüplerinin vermesi imkansızdır. Avrupa'nın üst düzey liglerinde futbolcu ücretleri milyon dolar ve milyon eurolar seviyesindeyken, örneğin Gana'da en üst düzey ligdeki bir futbolcunun maaşı ortalama 1000 doların altındadır.[53]

Sonuç olarak bu ücret farklılığı klasik iktisat teorisi açısından uluslararası futbolcu göçlerinin temel nedeni ve açıklamasıdır.

[51] Krugman, Obstfeld ve Melitz, s.102.
[52] Benjamin Bowman, "Is international football migration simply another type of labour migration?", 2011, s. 2.
[53] Bowman, s.3.

2.2.3 Futbolun Neoliberal Küreselleşmesi

Futbolun ekonomik küreselleşmesi, dünya ekonomisinden bağımsız bir süreç değildir.[54] Futbol, özellikle sportif ve ekonomik anlamda futbolun merkezi sayılabilecek Avrupa'da başta olmak üzere, politik-ekonomik gelişmeler ile şekillenmiştir.

Modern futbolun 19. yüzyıl ortasında İngiltere'de okullarda kodlanması, aristokrat kesim tarafından benimsenip Sanayi Devrimi sürecinde şehirlerde işçi sınıfına yayılması, futbolda işçi sınıfı kulüplerin artması, iş adamı kulüp sahiplerinin oluşması, futbolculuğun işçi sınıf arasında profesyonelleşmeye başlaması, İngiltere'nin yayılmacı politikaları beraberinde sanayiciler, işçiler, askerler, öğrenciler aracılığıyla futbolun Ada dışına yayılması, Avrupa'da profesyonel liglerin kurulması, FIFA gibi uluslararası yönetim birimlerinin kurulması, Dünya Kupası gibi uluslararası organizasyonların başlaması, iki savaş arası dönemde futbolun politikleşmesi ve futbolun teknoloji ile evrimleşmesi, modern futbol tarihinin ilk yüz yılının konu başlıklarını oluşturabilir.

İkinci Dünya Savaşı sonrası futbolun küreselleşmesi ele alındığında ise bugün akademik futbol çalışmaları içerisinde futbolun gelişimi açısından genel bir fikir birliği olduğu söylenebilir.[55] Buna göre Savaş sonrası dünya futbolu üç safhada incelenebilir.

Birinci safha; 1950'lerden 1990'larin başına (veya 1974 yılına) uzanan, düzenlemelerin belirgin olduğu süreçtir. King'e göre bu yıllar, Keynesyen bir ulusal kontrol ve sınırlı pazarlar içeren model altında Fordist bir futbol çağıdır.[56] Avrupa kulüpleri arasındaki rekabet, uluslararası düzeyde UEFA ile koordine biçimde, egemen ulusal federasyonlar tarafından kontrol edilmiştir.[57] Denetimin belki de en belirgin parçası futbolcu piyasasının veya başka ifadeyle uluslararası futbolcu hareketliliğinin oldukça sınırlandırılmış olmasıdır. Ulusal futbol ligleri sıkça yabancı oyuncu yasaklaması kararına gitmiştir. İngiltere'de ancak 1978'de gevşeyen elli yıla yakın süren yasaklama dönemi olmuştur. İspanya, 1965 ile 1973 yılları arasında yabancı oyuncu ithalatını yasaklamıştır.

[54] Scott Waalkes, "Does soccer explain the world or does the world explain soccer? Soccer and globalization", **Soccer & Society.** Vol. 18, No. 2-3, 2017, s.171.
[55] Anthony King, "After the crunch: a new era for the beautiful game in Europe?", **Soccer & Society.** Vol.11, No.6, 2010, s.881.
[56] King, "After the crunch: a new era for the beautiful game in Europe?" s.881.
[57] King, "After the crunch: a new era for the beautiful game in Europe?" s.881.

İtalya, aynı yasak biçimini 1964 ile 1980 yılları arasında uygulamıştır.[58] Bu gibi kısıtlamalar sebebiyle doğal olarak uluslararası futbolcu göçü, özellikle de elit seviyede, bugüne kıyasla oldukça yavaştır. Öte yandan, futbolcu ücretlerinin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler arasındaki farkının daha az olması ve futbolcu ücretlerinin günümüze göre oldukça düşük olması[59] da hareketliliği yavaşlatmıştır.[60]

İkinci safha; 1990'ların başından 2000'lerin sonuna uzanan futbolun neoliberal küreselleşme sürecidir. Futbolla ilgilenenler futbolun özellikle yirminci yüzyılın son döneminden itibaren ticarileşmeye başladığını dile getirmektedir ve bu dönem yaygın biçimde 'endüstriyel futbol' olarak anılmaktadır. Esasen futbolun ticarileşmesi yeni bir durum değildir. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren futbol ile ticarileşmeyi yan yana koymak mümkündür. Örneğin henüz 1880'li yıllarda oyun amatörken bile kulüpler oyunculara gizli ödemeler yapmaya başlamıştır.[61] Futbolda ticari nitelikler yaklaşık 150 yıl önceye kadar uzansa da yaygın kullanımda ticarileşme vurgusunun neoliberal dönemde artmasının sebebi bu dönemde ticarileşmenin oldukça hızlanması ve dramatik etkileridir.[62] Akademik futbol çalışmalarında ise neoliberal dönem sadece ticarileşmenin boyutuyla ilgili değildir.

Neoliberal futbolun daha kapsamlı özellikleri nelerdir? Neoliberal ekonomilerin liberalizasyon, deregülasyon ve özelleştirme gibi en temel özellikleri, neoliberal futbolda da göze çarpmaktadır.

Öncelikle neoliberal futbolun başlangıcını ele alırsak, başlangıç olarak sıkça 1980'lerde stadyumlarda yaşanan felaketler sonrası yaşanan ve hemen 1990'ların başında yaşanan dönüşüme işaret edilmektedir (bazen 1974'te FIFA yönetimindeki değişikliğe yani Havelange'ın FIFA Başkanı olması da işaret edilir). King'e göre futbol, 1970'lerin ve 1980'lerin krizlerinden sonra, Post-Fordist deregülasyona ve ulusötesi bir geleneğe dönüşmüştür. 1970'lerde futbolla ilgili iyimserlik, düşen oyun standartları, yolsuzluk ve holiganizm gibi sebepler karşısında çökerken, Brüksel'deki Heysel Stadyumu'nda

[58] Richard Giulianotti ve Roland Robertson, **Globalization & Football,** California: SAGE Publications, 2009, s.16.
[59] Örneğin dönemin en yüksek maaş alan sporcusu olan Pele'nin yıllık maaşı yaklaşık 360.000 dolardır.
[60] Giulianotti ve Robertson, **Globalization & Football, s.**16.
[61] Dubal, s.125.
[62] Dubal, s.125.

oynanan Avrupa Kupası Finali'nde 39 Juventus taraftarının ölümüyle bu kriz 1985'te en dip noktasına düşmüştür.[63] Dubal'e göre de politik neoliberalizm nasıl kriz üstüne ortaya çıktıysa neoliberal futbol da kriz sonrası ortaya çıkmıştır. Bunun üstüne Dubal de, kriz olarak bir stadyum faciasına, İngiltere'de Hillsborough Stadyumu'nda yaşanan faciaya işaret etmektedir ve ardından gelen neoliberal değişimi özellikle taraftarlara etkisi üzerinden incelemektedir.[64] Neoliberal futbol ve politikaların benzerliğini aşağıdaki gibi bir tabloda da vermiştir.

Tablo 1
Neoliberal Futbol ve Neoliberal Politikalar

Neoliberal Futbol	Neoliberal Politikalar
Yerel futbol krizlerine cevap olarak başlamıştır. (1980'lerde İngiltere'de holiganizm ve kitlenin kontrolü; 1990'larda Brezilya'da kulüplerin borçları ve kötü yönetimi)	1970'lerden 1990'lara ekonomik stagflasyon ve diğer krizlere cevap olarak başlamıştır.
Futbol federasyonları ve hükümetler, kuralları kulüplerin kar yönlü kuruluşlar olmasına izin verecek şekilde değiştirmiştir.	Politikacılar, yasaları ulusal endüstrilerin özelleştirilmesine izin verecek şekilde değiştirmiştir.
Kulüpler, en yüksek fiyatı verenlere satılmıştır, geçiş genellikle yerel taraftarlardan küresel yatırımcılara doğru olmuştur.	Ulusal endüstriler en yüksek fiyatı verenlere satılmıştır, geçiş devletten özele doğru olmuştur.
Taraftar grupları kulübün satışını protesto etmek için organize olmuştur.	Vatandaşlar ulusal endüstrilerin satışını protesto etmek için organize olmuştur.
G-14 adı altında en zengin kulüpler karlarını artırmak için bir araya gelmiştir	G8 adı altında dünyanın en zengin ülkeleri pazar ve karları tartışmak adına bir araya gelmiştir.

Kaynak: Sam Dubal, "The Neoliberalization of Football: Rethinking Neoliberalism Through the Commercialization of the Beautiful Game", **International Review for the Sociology of the Sport,** No:45(2), SAGE Journals, 2010, s. 127.

[63] King, "After the crunch: a new era for the beautiful game in Europe?" s.881.
[64] Dubal, s.126.

Krizler üzerine yaşanan neoliberal dönüşüm süreci ağırlıklı olarak İngiltere öncülüğünde gerçekleşmiştir. Esasen futbol tarihi, farklı zaman dilimlerinde ölümle sonuçlanan stadyum felaketleri yaşamıştır, ancak 1980'lerde yaşananların, Heysel ve Hillsborough başta olmak üzere, İngiltere ile ilişkili olması ve sıkça tekrarlanması, İngiltere'de bazı kararların alınmasına neden olmuştur. İngiltere'de Thatcher yönetimine denk gelen bu dönemde en bilineni 'Taylor Raporu' olmak üzere çeşitli tedbirler ve öneriler sunulmuş ve uygulamaya geçirilmiştir.[65] Bunun üzerine eski stadyumlar yenilenmiş, tüm stadyumlar koltuklu hale getirilmiştir. Artan maliyetler ve azalan stadyum kapasiteleri üzerine bilet fiyatları yükselmiş ve işçi sınıfının bir kısmı stadyumlardan uzaklaşmak zorunda kalmıştır. İşçi sınıfın yerini ise kısmen orta sınıflar kısmen de varlıklı kesim almıştır. Bu değişim başka bir ifadeyle, taraftarların seyirciye dönüşmesinin de yolunu açmıştır.

Neoliberal politikalar, serbest piyasayı yüceltir ve piyasaların kuralsızlaştırılması (deregulation) gerektiğini savunur. Deregülasyonun futbola etkilerinden biri 1980'lerin sonunda medya sektörünün deregülasyonudur. Televizyon başta olmak üzere medya sektörünün futbola olan ilgisi, stadyumların yenilenip futbolun daha pazarlanabilir bir hale gelmesi ile artmıştır. Son otuz yılda hızla artan televizyon ilgisi ve yayın gelirleri, bugün futbolun ekonomik genişlemesinin en büyük kaynağıdır. Artık pek çok futbol kulübünün ve ligin gelirlerinde en büyük pay televizyon yayın haklarından sağlanmaktadır.[66]

Futbolda neoliberal deregülasyonun uluslararası boyutta en önemli unsuru ise futbolcu emek piyasasının bu dönemde artan biçimde liberalizasyonudur. Neoliberal dönem öncesi varolan yasaklamalar, özellikle Avrupa'nın büyük liglerinde, önce 2-3 yabancı oynatılmasına kadar esnetilmiştir. 1991'de, 3+2 adı verilen yabancı kuralına geçilmiştir. Asıl değişim ise 'Bosman' adıyla anılan kararlar ile gelmiştir. Bosman Kararları'nın iki sonucu vardır, birincisi; Avrupa Birliği entegrasyonuna ve yasalara bağlı olarak Avrupa Birliği ülkelerinden birinin pasaportuna sahip oyuncuların bu sınırlar içinde yerli statüsünde oynayabilmesine; ikincisi; kontratı biten oyuncular için transfer

[65] Taylor Raporu ile ilgili daha detaylı bilgi ikinci bölümde mevcuttur.
[66] Kulüplerin yayın gelirleriyle ilgili detaylı inceleme üçüncü bölümde mevcuttur.

ücreti istenemeyeceğine karar verilmiştir. Bu kararlar, mikroekonomik çerçevede akademik çalışmalarda kulüplerin oyuncular üzerindeki monopson gücünün zayıflaması olarak incelenirken, öte yandan zaten artma eğiliminde olan uluslararası futbolcu göçlerine daha fazla ivme kazandırmıştır. Bosman Kararları'nın ardından zamanla pek çok ülkede, AB dışından oyunculara uygulanan kısıtlamalar da esnetilmiştir. Ardından, akademik çalışmalarda da 'muscle drain', 'foot drain' ve 'leg drain' terimleriyle kendine yer bulan süreç; yani çevre ülkelerden birkaç merkez ülkeye yönelen futbolcu göçleri, özellikle de seçkin futbolcu göçleri, kulüpler arası rekabet dengesini, ligler arası rekabet dengesini ve ekonomik koşulları oldukça etkilemiştir.

Futbolda neoliberalizmin güçlü bir bağlantısı da günümüzün futbol kulüpleridir. Başta seçkin kulüpler olmak üzere artık pek çok kulüp bulunduğu ülkenin sınırları dışında etkindir ve kar maksimizasyonu hedefleyen ulusötesi şirketlere benzemektedir. Günümüzde küresel tüketimde ulusötesi şirketlerin payı artarken, benzer biçimde ulusötesi kulüpler, birer markaya dönüşerek sınırları dışında 'futbol tüketicilerini' artırmaktadır.[67]

Neoliberal dönemin uluslararası finansa ve yatırımlara daha açık niteliği ve özelleştirme eğilimlerinin neoliberal futboldaki diğer bir uzantısı da 1980'lerin sonunda ivmelenen, kulüplere zengin iş insanları tarafından yapılan yatırımlardır. İlk örnekleri de Milan'da Silvio Berlusconi, Marsilya'da Bernard Tapie, Arsenal'de David Dein, Rangers'da David Murray olarak verilebilir.[68] Son yıllarda ise kulüpler sıklıkla yabancı iş insanları tarafından satın alınmaktadır. Yabancı yatırımlar özellikle ABD, Rusya, Katar, Çin'li iş insanları tarafından seçkin Batı Avrupa kulüplerine yöneliktir. Doğal olarak futbola yapılan yatırımlar da bu satın alımlarla beraber çeşitlenmiş ve futbol ekonomisini büyütmüştür.

Serbest piyasayı öven bu neoliberal küresel döneme özgü üç temel yapısal problemi de eklemek gerekir. Ekonomide neoliberal dönemde krizler, eşitsizlik ve monopolleşme eğilimi önde gelen tartışma alanlarından üçüyken bunların futboldaki

[67] Giulianotti ve Robertson, **Globalization & Football, s.**165.
[68] Giulianotti ve Robertson, **Globalization & Football, s.**23.

uzantıları oldukça belirgindir.

Birincisi; ekonomik liberalleşme, kimi kulüplerin ciddi oranda borçlanmasına, kimilerinin ise iflasına zemin hazırlamıştır.[69] Bu tür sorunların örneklerine sadece çevre futbol ülkelerinde değil önde gelen Batı Avrupa kulüplerinde de rastlamak mümkündür. Leeds United, Parma, Glasgow Rangers, Fiorentina gibi Avrupa kupalarında sıkça yeri olan kulüpler ciddi finansal problemler yaşamış; bunun sonucunda bu kulüpler alt liglere düşmüş ya da düşürülmüştür. Benzeri bir durum büyük futbol ekonomisine sahip ülkelerin alt ligleri içerisinde de görülmüştür.[70]

İkincisi; eşitsizlik, kulüpler ve ulusal ligler arasında hem ekonomik hem de sportif anlamda sıradışı bir noktaya gelmiştir ki bu çalışmadaki amaç da bu eşitsiz dağılımda uluslararası futbolcu göçünün etkilerini incelemektir. Artık dünya futboluna kulüp seviyesinde 'Big 5' adı verilen İngiltere (English Premier League), İspanya (Spanish La Liga), Almanya (German Bundesliga), İtalya (Italian Serie A) ve Fransa (French Ligue 1) hükmetmektedir.[71] Başka bir ifadeyle rekabetçi seviye azalmış ve güç, bu liglerdeki birkaç kulüpte yoğunlaşmıştır.[72]

Üçüncüsü; eşitsizlik başlığı altında da incelenebilecek olan monopolleşme ve kartelleşme eğilimidir.[73] Monopolleşmenin sportif ve ekonomik anlamda Avrupa'da örnekleri Real Madrid, Manchester United, Barcelona, Bayern Münih gibi seçkin kulüpleri işaret ederken, kartelleşmeye örnek olarak 2000'de Avrupa'nın 14 seçkin kulübü arasında kurulan G-14 verilebilir.[74] Ancak burada eklemek gerekir ki teorik anlamda spor ekonomisine özgü bir durum olarak 'çıktının belirsizliğinin karları artıracağı prensibi', futbolda kartelleşmenin, monopolleşmeye göre daha karlı olabileceğidir.

---

[69] Richard Giulianotti ve Roland Robertson, "Mapping the global football field: a sociological model of transnational forces within the world game", **The British Journal of Sociology**, Vol.63, No.2, 2012, s.225
[70] Henry A Solberg ve Kjetil K Haugen, "European Club Football: why enormous revenues are not enough?", **Sport in Society.** Vol.13, No.2, 2010, s.331.
[71] Richard Elliott ve Konrad Bania, "Poles apart: foreign players, Polish football and Euro 2012", **Soccer & Society.** Vol.15, No.2, 2014, s.256.
[72] Peter Kennedy ve David Kennedy, **Football in Neo-Liberal Times: A Marxist Perspective on the European football industry,** New York: Routledge, 2016, s.13.
[73] Giulianotti ve Robertson, ''Mapping the global football field: a sociological model of transnational forces within the world game", s.225.
[74] Ajax, Barcelona, Bayern Münih, Borussia Dortmund, Internazionale, Juventus, Liverpool, Manchester United, Marsilya, Milan, Paris Saint Germain, Porto, PSV Eindhoven, Real Madrid.

Neoliberal döneme özgü bu üç problemin, futbol ekonomisinde yeni bir arayışa yol açtığı söylenebilir. Üçüncü safha olarak adlandırılabilecek bu yeni dönem, King'e göre finansal istikrarsızlık ve kriz sonrası artan düzenlemelerle ortaya çıkmaya başlamıştır ve bu süreç yeni bir Keynesyen döneme işaret olarak yorumlanabilmektedir.[75] Kulüplerin finansal durumu ve sportif anlamda monopolleşme eğilimi sadece akademisyenler tarafından değil UEFA ve FIFA başkanları tarafından da kimi zaman dile getirilmiştir. UEFA, büyük kulüplerin borçlanması, artan oyuncu maaşları ve diğer harcamaların merkezi bir mekanizma tarafından denetlenmesi ve kimi zaman da kısıtlanması gerektiğini belirtmiştir. Hatta, kimi zengin kulüplerin ön plana çıkmasıyla beraber gelirin de düşük gelirli kulüplerin avantajına olacak şekilde yeniden dağıtılması gerektiği de tartışılmıştır. FIFA da benzer problemleri dile getirirken yabancı oyuncu kısıtlamasını tekrar gündeme getirmiştir. FIFA'ya göre yabancı oyuncuların artışı, Avrupa'nın merkezi konumunu güçlendirmiş, Avrupa kıtası dışındaki ligleri zayıflatmıştır. Öte yandan milli takım turnuvalarına da zarar vermiştir. Bunun üzerine FIFA 6+5 olarak adlandırılan yabancı oyuncu sınırlandırmasını önermiş ancak uygulamaya geçmemiştir. Aksine, dile getirilen bu problemler üzerine UEFA iki düzenlemeyi uygulamaya geçirmiştir.[76]

Bu iki düzenlemeden biri 'Financial Fair Play' (Finansal Fair Play) uygulaması, diğeri 'Home Grown' kuralıdır. Finansal Fair Play, 2010 yılında kabul edilmiştir. UEFA'ya göre Finansal Fair Play programı, kulüplerin finansal durumunun iyileştirilmesine yönelik bir düzenlemedir.[77] UEFA tarafından mali bir denetleme birimi kurulmuştur ve bu birim kulüplerin finansal durumunu incelemektedir. UEFA, kimi kulüplere farklı olmak üzere, çeşitli yaptırımlar ve kurallar uygulamıştır.[78] Örneğin, seçilen bazı sezonlarda kulüpler gelirlerinden daha fazla harcama yapmamaya veya belirlenen maksimum ölçülerde harcama yapmaya zorlanmıştır. Eğer kulüpler bu kurala uymazsa çeşitli yaptırımlarla karşılaşmaktadır. Bu yaptırımlar, para cezası, puan silme, kadro sınırlaması, maaş sınırlaması, transfer harcaması sınırlaması ve kimi zaman

[75] King, "After the crunch: a new era for the beautiful game in Europe?" s.881-882.
[76] King, "After the crunch: a new era for the beautiful game in Europe?" s.881-882.
[77] UEFA, *Financial Fair Play: All You Need To Know,* 2015, https://www.uefa.com/community/news/newsid=2064391.html (26 Haziran 2017)
[78] Thomas Peeters ve Szymanski, Stefan. "Financial Fair Play in European Football", **Economic Policy.** Vol.29, No.78, 2014, s.346.

uluslararası organizasyonlardan ihraç edilme durumlarını kapsayabilmektedir.[79] Diğer uygulama olan Home Grown kuralı ise kulüplerin altyapıdan oyuncu yetiştirmesini zorunlu kılan bir uygulamadır. Detayları olmakla beraber genel olarak bu uygulama kulüplerin kadrolarında altyapıdan en az 4 oyuncu bulundurmasını gerektirmektedir.[80]

Özetle, İkinci Dünya Savaşı sonrası futbol, ilk yıllarda düzenlemeci bir politika eşliğinde ilerlerken, yüzyılın sonlarında dünya ekonomisine paralel biçimde neoliberal eğilimler taşımaya başlamıştır. Futbolcu göçleri de bu neoliberal dönem ile yakından ilişkilidir. Emek piyasasında serbestleşme eğilimi neoliberal dönemde artmıştır. Son olarak 2000'lerin ilk on yılının sonlarına doğru futbol ekonomisinde, Finansal Fair Play örneğinde olduğu gibi, tekrar düzenlemeler artmaya başlamıştır. Bu düzenlemeler King'in belirttiği gibi Keynesyen ekonomiyi hatırlatsa da düzenlemelerin artacağı veya çok sıkı bir denetimin geleceği anlamı da taşımamaktadır.[81]

2.2.4 Marksist Yaklaşımda Futbol ve Futbolda Emek Göçü

2.2.4.1 Sanayi Kapitalizmi ve Futbol

Futbolun kapitalizmle ilişkisi ve ticarileşmesi üzerine çeşitli eleştiriler akademik tartışmalarda kendine yer bulmuştur. Bu eleştirilerin bir parçasını marksist bakış açısı oluşturmaktadır. Marksist çerçevede, modern futbol, kapitalizmin bir uzantısı olarak yorumlanırken kimi zaman modern futbolun bütünüyle eleştirisi söz konusu olmuştur.

Sanayi kapitalizmi ve profesyonel futbol arasında önemli benzerlikler vardır. Geleneksel halk futbolu olarak niteleyebileceğimiz 'ayak topu' oyunları esasen Sanayi Devrimi öncesinde İngiltere'de oldukça yaygındır. İngiltere'de toprağın köylünün elinden alınması olarak tanımlanabilecek 'çitleme hareketi' sonucunda pek çok köylü işsiz kalmıştır. Ardından, Sanayi Devrimi'nin etkisiyle yeni üretim alanları olan fabrikalarda

[79] UEFA, *Financial Fair Play: All You Need To Know,* 2015, https://www.uefa.com/community/news/newsid=2064391.html (26 Haziran 2017).
[80] UEFA, *Protection of Young Players,* 2014, https://www.uefa.com/news/newsid=943393.html (10 Ocak 2018).
[81] King, "After the crunch: a new era for the beautiful game in Europe?" s.889.

çalışmak için kentlere göç ettiklerinde, artık halk futboldan uzaklaşmıştır.

Sürecin ilk yıllarında fabrikalarda çalışma koşulları oldukça kötüdür. Hem ücretler düşüktür hem de çalışma saatleri çok uzundur. Günde 12-14 saati bulan çalışma süresi, çalışanların iş sonrası sahip olduğu 'boş' zamanlarını, ertesi günkü çalışma için güçlerini yeniden toplamak adına eylemsiz olarak geçirmelerine neden olmaktadır.[82] Ayrıca fabrikalardan başka çalışacak yerleri olmayan bu sınıf için futbol oynamak sakatlık riskini yani işten uzaklaşma riskini de beraberinde getirmektedir.

Halkın bu şekilde futbol oynamaktan uzaklaştığı ortamda ise modern futbol farklı sınıflar tarafından yaratılmıştır. Bu dönemde İngiltere'de üst sınıf ailelerin çocuklarının eğitim gördüğü okullarda (public schools) futbol modernleşmiştir. Futbol okullar arasında gerçekleştirilen toplantılar sonucunda kodlanmış ve bugunkü kuralların temelinin de atılmasıyla modern futbol ortaya çıkmıştır.[83]

Kurulan İngiltere Futbol Federasyonu'nun yönetimi de aristokrat sınıfın kontrolündedir. Futbolu yöneten bu varlıklı kesim için futbolda amatör değerler oldukça önemlidir. Yöneticiler para karşılığı oynamanın, oyunun/oyuncuların ahlakını bozacağı düşüncesiyle, futbolda profesyonelliğe izin vermemiştir. Bu anlayış paralelinde modern futbol yüzyılın bitimine yaklaşık on beş yıl kalana kadar amatörlük altında ilerlemiştir. Varlıklı kesimin kontrolündeki amatör futboldan profesyonelliğe geçiş ise Sanayi Devrimi'nin yarattığı sınıfların etkisiyle gerçekleşmiştir: işçi sınıfı ve burjuvazi.

İngiltere'de profesyonel futbolun ilk yıllarında birçok kulüp yerel iş adamları ve küçük burjuva tarafından yönetilmektedir.[84] Bu yöneticiler için kulüp yönetmenin ne sadece gönüllülükle yürütülen bir iş olduğu ne de tamamen ticari bir iş anlamına geldiği söylenebilir. Ancak o dönem futbolun parayla ilişkisi çok sınırlı olsa da kimi zaman futbol yöneticiler için bir yatırım olarak da görülmüştür. Bu yöneticiler için amatör erdemler yetersiz ödüllerdir ve profesyonellik henüz yasak olsa da, yöneticiler başarı için en iyi

[82] Douglas Dowd, **Kapitalizm ve Kapitalizmin İktisadı,** Cihan Gerçek (çev.), İstanbul: Yordam Kitap, 2018, s.39.
[83] Bill Murray, **The World's Game: A History of Soccer.** Chicago: University of Illinois Press, s.4.
[84] Ian Lawrence, **Football Club Management: Insights from the Field.** New York: Routledge, 2018, s.26.

oyunculara gerektiğinde el altından ödeme yapmaya gönüllülerdir.[85]

Profesyonelliğe geçişte rol oynayan diğer kesim ise işçi sınıfından gelen oyunculardır. Kimi dönemlerde çalışma sürelerinin sınırlandırılması ve çalışma koşullarının iyileştirilmesiyle işçi sınıfı futbola zaman ayırmaya başlamıştır. Tekrar futbola zaman ayırabilen işçi sınıfının, futbol için ücret ödemeye razı olan burjuvalarla kesişmesi sonucunda profesyonellik ortaya çıkmıştır. Sonuç olarak futbol oynama karşılığında ücret almaya razı olan işçi sınıfı futbolcular ve kulüpleri için para harcamaya razı olan sanayici yöneticilerin baskısıyla, varlıklı kesimin yönettiği İngiltere Futbol Federasyonu, 1885'te profesyonelliği yasal hale getirmiştir.[86]

Kısacası; erken modern dönemde amatörlükten profesyonelliğe doğru olan bu geçiş, futbolda katı bir sosyal yapı oluşturmuştur: Aristokratlar ve üst orta sınıf, futbolu yöneten ve düzenleyen konumuna gelirken; orta sınıf iş insanları, kulüpleri yönetmeye başlamış; işçi sınıfından gelen profesyoneller ise futbolcu olmuşlardır.[87]

Bu noktada halkın oynadığı ayak topu oyunları ile modern futbol farklılığı daha da şekillenmekte ve modern futbolun kapitalizmin bir ürünü olması eleştirisi de oluşmaktadır. Bambery, halkın oyunla ilişkisini kapitalizmin boş zamanı metalaştırması aracılığıyla yorumlamaktadır. Bambery'e göre, emek gücünün kolayca alınıp satılabildiği bir ekonomik sistemde, çalışma zamanı ile boş zaman birbirinden keskin şekilde ayrılmıştır. Çalışma zamanı boşa geçirilmiş kayıp zaman olarak görülürken, boş zaman olağanüstü biçimde değerlenmiştir. Boş zaman çalışma sonucunda elde edilecek bir ödüle dönüşmüştür. Böyle bir ortamda kapitalizm, bireyi çok uzun çalışma saatlerine mecbur kılarken bir yandan da kişinin boş zaman etkinliğini alınıp satılır hale getirmiştir. Boş zaman etkinliği pazar koşullarında belirlenmiştir. İnsanın doğada yapabileceği etkinlikler ise hemen ticari şirketler aracılığıyla pazara sunulmuştur.[88]

Profesyonel futbolculuk, hayatın eğitim fırsatı, iyi bir iş olanağı, ekonomik özgürlük veya politik fırsat vermediği bu işçi sınıfına, sportif yetenekleri sayesinde, farklı

[85] Richard Giulianotti, **Football: A Sociology of the Global Game,** Cambridge: Polity Press, 1999, s.4-5
[86] Goldblatt, **Ball is Round: A Global History of Soccer,** s.45-47.
[87] Giulianotti, **Football: A Sociology of the Global Game,** s.107.
[88] Chris Bambery, "Marxism and Sport", **International Socialism.** Vol.73, 1996.

sosyal çevrelerde fark edilme ve yer edinme şansı yaratmıştır.[89] Ancak, özellikle marksist görüngede durumları sıkça tartışılan futbolcular, bu bakış açısına göre bir kapitalist girişimi olan ve kapitalist üretim kalıplarına sıkışan modern futbolda fabrika işçilerine benzer şekilde metalaşmıştır. [90] Fabrikalarda nasıl işçiler sanayicinin kölesiyse, futbolcular da kulüplerin köleleridir.

Rasyonel hareket etmeye başlayan kulüp yöneticilerinin amacı en düşük maliyetle oyunculardan en yüksek faydayı sağlamaktır. Bunun için en iyi antrenörleri görevlendirmektedirler. Antrenörler ise antrenmanlar aracılığıyla kulüp sahibinin isteklerini yerine getirmeye çalışmaktadır. Antrenmanlar, futbolculardan maksimum çıktıyı almak için oluşturulan çalışma programlarıdır. [91] Taylorizmde olduğu gibi, antrenmanlar önceden belirlenen, küçük parçalara ayrılmakta ve belirli aralıklarla yapılan bir rutini takip etmektedir.[92] Futbolcuların daha yaratıcı oynamaları önceden belirlenmiş hareketleri daha eksiksiz biçimde yerine getirmek adına, antrenörler tarafından kısıtlanmakta ve oyuncular makineler gibi programlanmaktadır.[93]

Futbolcuların disipline edilmesi yalnızca antrenmanlarla sınırlı kalmamaktadır. Futbolcular yoğun diyet programlarına uymak zorundadırlar. Futbolcuların yiyebilecekleri çalıştırıcılar tarafından belirlenmektedir. Maç günleri yakınlaştıkça cinsel ilişkiler yasaklanmaktadır; bazı kulüpler ise oyuncuları ailesinden uzaklaştırıp özel çalışma kamplarına yerleştirmektedir. [94] Saha içinde veya dışında kurallara uymayan oyuncular ise para cezasına çarptırılarak disipline edilmektedir.

Profesyonelliğin ilk yıllarında, sanayide çalışan benzerleri gibi futbolcuların da emek güçleri üzerinde kontrol fırsatı çok kısıtlıdır.[95] Yirminci yüzyılın ikinci yarısının başlarında futbolcu maaşlarında yapılan düzenlemeler [96] ve yüzyılın sonlarında

[89] Giulianotti, **Football: A Sociology of the Global Game,** s.107.
[90] Gyozo Molnar, "Fighting Global Uncertainties: A Case-Study of the Post-Communist Migrations of Hungarian Professional Footballers", **Doktora Tezi.** Loughborough University, 2005, s.39.
[91] Peter Kennedy, " 'Left wing' supporter movements and the political economy of football", **Soccer & Society.** Vol.14, No.2, 2013, s.278.
[92] Cem Emrence, "Marksizmden Küreselleşme Okuluna: Spor Sosyolojisi 1970-2005", **Toplum ve Bilim.** No. 103, 2005, s.95.
[93] Giulianotti, **Football: A Sociology of the Global Game,** s.107.
[94] Giulianotti, **Football: A Sociology of the Global Game,** s.109.
[95] Giulianotti, **Football: A Sociology of the Global Game,** s.107.
[96] Chris Platts ve Andy Smith. " 'Money, money, money?' The development of financial inequalities in

futbolcuların serbest dolaşımını sağlayan Bosman kuralları sayesinde bazı futbolcular gerek futbol oynayarak, gerekse sponsor kabul ederek çok büyük miktarlarda maddi kazançlar elde etmişlerdir.

Futbolcunun metalaşmasına dair tartışmalar futbolcuların kazandığı paraların artmasıyla daha farklı bir boyut kazanmıştır. Futbolcuların bedenleri üzerindeki yaptırımlara rağmen akla gelen farklı bir soru vardır: Futboldan milyon dolarlar kazanan futbolcuların hala sömürüldüğünü söylemek mümkün müdür?[97] Marksist bakış açısıyla teorik olarak futbolcuların sömürüldüğünü söylemek mümkündür. Ancak birçok kişinin aklına da futbolcuların her yıl milyon dolarlar kazanmasının anlaşılır bir şey olup olmadığı gelebilmektedir.[98] Öte yandan milyon dolarlar kazanan futbolcular futbol ekonomisinde azınlığı oluşturmaktadır. Alt seviye liglerde oynayan pek çok profesyonel ya da yarı profesyonel futbolcular çok düşük maaşlar karşılığında ve kötü koşullarda çalışmaktadır. Bu çoğunluk için ise sömürü tartışması daha az şüphe götürmektedir.[99]

Bu kısımda, özetle, marksist çerçeve açısından iki temel tartışma aktarılmıştır. Birincisi; kimilerince, profesyonel veya modern futbol, kapitalizmin bir parçası ve kültürü olarak görülmektedir. İkincisi, futbol sınıfsal ilişkileri de yansıtırken, futbolcuların da işçilere benzer biçimde sömürüldüğü dile getirilmektedir.

2.2.4.2 Çevre-Merkez Arasında Futbolcu Göçü

Neo-marksist yaklaşımlarda uluslararası futbolcu göçleri, çevre ve merkez açısından ele alınıp küresel bir spor sistemi çerçevesinde tartışılmıştır. Wallerstein'ın dünya sistemi kuramı başta olmak üzere, emperyalizm/yeni-emperyalizm ve bağımlılık teorisi yaklaşımları kullanılmıştır.[100] 1994 yılında yayımlanan "The Global Sports Arena: Athletic Talent Migration in an Interdependent World" adlı çalışma farklı disiplinlerce

English professional football", **Soccer & Society.** Vol.11, No.5, 2010 , s.650.
[97]Adrian Walsh ve Richard Giulianotti, **Ethics, Money and Sport: This sporting Mammon.** New York: Routledge, s.21.
[98] Pascal Boniface, **Futbol ve Küreselleşme.** İsmail Yetguz (çev.). İstanbul: NTV Yayınları, 2007, s.141.
[99] Walsh ve Giulianotti, s.21.
[100] Paul Darby, "Africa's place in FIFA's global order: A theoretical frame", **Soccer & Society.** Vol.1, No.2, 2000, s.38.

sporcu hareketliliğinin incelendiği ilk kapsamlı çalışma olmakla beraber dünya sistemi kuramı, emperyalizm ve bağımlılık teorisi yaklaşımlarını da içermiştir. Bale ve Maguire'in kitapta belirttiği gibi her bir teorinin sporda emek göçünü anlamak için sunduğu bazı kavrayışlar vardır. Bu üç teorinin; dünya sistemleri, emperyalizm, bağımlılık teorileri; sporcu göçü ile ilişkisine kısaca aşağıda değinilmiştir.

Birincisi; küreselleşmenin, ekonomik eşitsizlik yarattığı düşüncesi yaygındır. Ekonomik küreselleşmenin son yıllardaki hali kapitalist bir niteliktedir. Marksist bakış açısıyla bu durum, yani kapitalizm sahip olmayanların sahip olanlar tarafından sömürülmesidir. Wallerstein bu tartışmayı dünya sistemi teorisi içerisinde "merkez" ve "çevre" kavramlarıyla incelemiştir.[101] Buna göre bu iki küresel alan arasında büyük bir eşitsizlik vardır. Zengin ve güçlü merkez ülkeler, ABD ve Batı Avrupa, yoksullaştırılmış çevre ülkeleri, Afrika ve Güney Amerika gibi, giderek daha yüksek düzeyde sömürerek zenginleşmektedir.[102]

Merkez ülkeler, sanayileşme süreçlerini tamamladıkları ileri teknolojiye ve gelişmiş bir finansal sisteme sahip oldukları için dünya piyasalarında tekel gücüne sahiptir. Küreselleşme sürecinde bu güçlerini yabancı sermaye ve çokuluslu şirketler aracılığıyla daha da artırmaktadırlar. Bu şirketler aralarındaki rekabetin bir gereği olarak araştırma geliştirme harcamaları, ileri pazarlama teknikleri, üretim süreçlerinin belirli bölümlerini çevre ülkelere taşımak gibi yöntemlerle güçlerini giderek artırmakta ve zaten kendi lehlerine olan iş bölümünün daha da güçlenmesini saglamaktadırlar.[103]

Çevre ve yarı çevre ülkelerdeki üretim süreçleri ise merkez ülkelerdekinden aksi yönde bir gelişme göstermektedir. Çevre ve yarı-çevre ülkeler, yenilik konusunda merkez ülkeler tekel gücüne sahip olduğu için yenilikten pek az pay almaktadır. Bu ülkeler, uluslararası ticaret aşamasında zararlı çıkmakta ve zayıf konumlarının doğal bir uzantısı olarak kendi ülkelerinden gelişmiş ülkelere doğru sürekli olarak artı değer aktarılmasına

[101] Immanuel Wallerstein, **Dünya-Sistemleri Analizi: Bir Giriş.** Ender Abadoğlu ve Nuri Ersoy (çev.). İstanbul: bgst Yayınları, 2014, s.
[102] Ritzer, s. 216.
[103] Şenses, **İktisada Farklı Bir Giriş,** s.112.

katlanmak durumunda kalmaktadır.[104]

Merkez ülkelerin kaynakları ve üretimi kontrol etmesi spor sistemi içerisinde yer bulmaktadır. Dejonghe'ye göre modern sporun mekansal yayılması, 19. yüzyıl ulusalcılığı ile Wallerstein'in dünya-sistemleri analizi ile açıklanabilir.[105] Merkez ve çevre arasındaki ilişki (futbolda Avrupa, merkez; Güney Amerika, yarı çevre; Afrika, çevre olarak nitelendirilebilir[106]) merkezin çevreyi ucuz emek gücü alımı aracılığıyla sömürmesi ile sonuçlanmaktadır.[107] Merkez devletler tarafından oluşturulan koşullar, yarı çevre ve çevre devletlerin vasıfsızlaştırılmasına sebep olmaktadır. Yarı çevre ve çevre en nitelikli emeğe yatırım yapmışken bu çalışanları-sporcuları, merkez ülkeler spor sistemini kontrolleri ve zenginliği sayesinde kendine çekmektedir.[108] Özellikle Afrika'dan merkez ülkelere sporcu-futbolcu göçü dünya sistemleri teorisi çerçevesinde vurgulanmaktadır.[109] Bu süreç, Afrika ülkelerini niteliksizleştirirken Afrika futbolunu da geri bırakmaktadır.[110]

İkincisi; emperyalizm, Ritzer'in ifadesiyle, bir bölge üzerinde güç kazanmak ve orada denetim kurmak amacıyla uygulanan yöntemlerdir.[111] Kolonyalizm (sömürgecilik), emperyalizmle yakından bağlantılıdır. Emperyalizm, sömürgelerin oluşumu olmaksızın bir kontolü içerirken; sömürgecilik, emperyalizme karşı daha fazla resmi kontrol mekanizması içermektedir ve iç işlerini yönetmek üzere sömürgeci idarenin iktidarının yaratılmasını da kapsamaktadır.[112]

Batı ülkeleri başta olmak üzere, bazı ulus devletlerin kapitalist yayılması için emperyelizmin bir gereklilik olabileceği vurgulanmaktadır. Bu kolonyal girişimin en az üç boyutu vardır. Bunlar; ürünlerin satılması için yeni pazar aramak, yeni hammadde

---

[104] Şenses, **İktisada Farklı Bir Giriş,** s.112.
[105] Trudo Dejonghe, "The Place of Sub-Sahara Africa in the worldsportsystem", 2001, s.2.
[106] Martin Littlewood, Chris Mullen ve David Richardson. "Football labour migration: an examination of the player recruitment strategies of the 'big five' European football leagues 2004-5 to 2008-9", **Soccer & Society.** Vol.12, No.6, 2011, s.789.
[107] Bowman, s.7.
[108] John Bale ve Joseph Maguire, "Sports Labour Migration in the Global Arena", **The Global Sports Arena: Athletic Talent Migration in an Interdependent World**. Portland: Frank Cass, 1994, s.16.
[109] Jepkorir Rose Chepyator-Thomson ve Emma Sande Ariyo, " Eastern Africa: An Examination of Sport Labour Migration in the Post-Independence Era", **The International Journal of the History of Sport.** Vol.33, No.15, 2016, s. 2.
[110] Bowman, s.8.
[111] Ritzer, s.84.
[112] Ritzer, s.89.

kaynakları arayışı ve ucuz ya da nitelikli emek arayışıdır. Bu aşamalar batı ekonomik kalkınmasına yardımcı olmaktadır ve aynı zamanda dünyanın geri kalanını yoksullaştırmaktadır. Büyük şirketler ve devlet organizasyonları bu süreçlerde önemli rol oynamaktadır.[113] Fakat imparatorlukların varlığı son bulurken, beraberinde hükümetlerin kendi yönetimini ele alması ile Batı ülkelerinde ekonomik 'yeni emperyalizm' formu gelişmiştir. Batı ulus devletleri, kontrol göçlerini sürdürmek için dünya ticaretini yönlendirmeye başlamıştır.[114]

Emperyalizm ve yeni-emperyalizm, bize hegemonik güçlerin diğer ulusları; spor formlarını, spor ürünlerini, spor ekipmanlarını satmak için birer yeni pazar olarak görerek ve kullanarak sömürdüğünü göstermektedir. Daha fazlası, spor göçü bağlamında, hegemonik devletlerin aktiviteleri, nitelikli yeni emek kaynağı bulmayı amaçlamaktadır ve bu devletlerin arayışları öncelikle eski kolonyal ülkeler üzerinde yoğunlaşmıştır.[115]

Sporda göç açısından ise özellikle Afrika'dan futbolcu göçleri kolonyalizm çerçevesinde tartışılmaktadır. Fransa, Belçika, Portekiz ve Hollanda gibi ülkelerin eski kolonyal bağları bulunduğu ülkelerle arasında futbolcu hareketliliğinin yoğun olması teoriyle ilişkilendirilmektedir. Hatta bu ülkelerin milli takımlarında oynayan Afrika kökenli oyuncuların durumu ve bu milli takımlara katkısı da kimi zaman emperyalizm çerçevesinde tartışılmaktadır.[116]

Afrika ve Avrupa arasındaki futbolcu göçü kolonyalizm ve yeni-kolonyalizm açısından özellikle Darby'nin çalışmalarında sıkça incelenmiştir. Darby'e göre Afrika'dan Avrupa'ya futbolcu göçleri kolonyal döneme kadar dayanmaktadır.[117] Kolonyal dönemde göçler tarihsel bağlantılarla yakından ilişkiliyken, yüzyılın sonlarında hızlanan futbolcu göçleri daha geniş coğrafyalara yayılmıştır. Afrika'nın kötü ekonomik koşulları ve Afrika futbolunun ilgili dönemde yükselişi bu değişimin sebeplerinden olmuştur.

---

[113] Bale ve Maguire, "Sports Labour Migration in the Global Arena", s.13.
[114] Bale ve Maguire, "Sports Labour Migration in the Global Arena", s.13.
[115] Bale ve Maguire, "Sports Labour Migration in the Global Arena", s.15.
[116] Darby, "Africa's place in FIFA's global order: A theoretical frame", s.47.
[117] Paul Darby, Gerard Akindes ve Matthew Kirwin, "Football Academies and the Migration of African Football Labor to Europe", **Journal of Sport & Social Issues.** Vol.31, No.2, 2007, s. 146.

1990'lardan sonra Batı Avrupa ülkelerinin Afrika'da açtıkları futbol akademileri de kolonyal tartışmaların alt başlığı olarak bu alanda tartışılmıştır.[118] Futbol akademileri, yeni-kolonyal sömürü biçimi olarak ve gelişmiş ülkelerin, az gelişmiş ülkeleri yoksullaştırmasının bir formu olarak incelenmiştir.[119] Futbol akademileri kendi içinde farklılaşmakla beraber, akademilerin Afrika'ya etkilerini genellemek doğru olmayacaktır.

Kimi akademi türleri, genç Afrikalıların sömürülmesine aracılık ederken yerel futbolu da zayıflatmaktadır. Yetenekler Avrupa'ya giderken, yerel lig değer kaybetmekte, oyunun kalitesi düşmekte ve yeni yeteneklerin ülkede kalma isteğini olumsuz etkilemektedir. Dile getirilen diğer olumsuz etkiler ise şunlardır: Seçkin oyuncuların farklı ülkelere gitmesiyle, ulusal takımın uyum problemleri yaşayıp daha az başarılı olduğu da eklenmektedir. Ayrıca, Afrikalı oyuncular, kendi oyun tarzlarından uzaklaşmakta ve ulusal futbol kültürlerini kaybetmektedir.[120] Son olarak, kimi futbolcular, kulüpler ve menajerler tarafından yetersiz sözleşmelerle sömürülmekte veya menajerler tarafından kandırılarak, yurt dışında işsiz kalabilmektedirler. Elbette bunun sonuçları sadece ekonomik boyutta kalmamaktadır ve evsiz kalma ve yasa dışı işler bulmaya kadar varabilmektedir.[121]

Ancak bazı akademilerin de Afrika futboluna katkıda bulunduğu ve ulusal ekonomileri pozitif yönde etkilediği söylenebilir. Avrupa kulüplerinin Afrika'da açtığı akademiler, buradaki yetenekli oyuncuları Avrupa'ya götürmelerine aracılık ederken, diğer yandan akademide kalan yerli futbolcuları geliştirdikleri de belirtilmelidir. Avrupa kökenli akademilern daha modern antrenman teknolojileri ve daha nitelikli eğitimleri Afrikalı futbolcuların kendilerini geliştirmesini sağlayabilmektedir. Diğer bir pozitif sonuç ise Avrupalı bir kulüple anlaşabilmiş futbolcuların daha yüksek gelir elde ederken, gelirlerini ailelelerine yollamasıyla ekonomik avantajlar daha fazla yayılabilmektedir. Kimi durumlarda görüldüğü gibi bu futbolcuların ülkelerine yatırım yapmaları, ekonomik faydayı daha geniş kesime yaymaktadır.[122]

---

[118] Darby, Akindes ve Kirwin, s. 144.
[119] Darby, Akindes ve Kirwin, s. 143.
[120] Darby, Akindes ve Kirwin, s.155.
[121] Wladimir Andreff, "The Economic Effects of 'Muscle Drain' in Sport", **Labour Market Migration in European Football: Key Issues and Challenges.** Birkbeck Sports Business Centere, 2008, s.20
[122] Darby, Akindes ve Kirwin, s.154.

Üçüncüsü; bağımlılık teorisi, birçok açıdan yeni-emperyalizmle bağlantılıdır. İkisi de küresel kalkınmanın eşitsiz biçimi ve gelişimi ile ilgilidir. Daha fazlası, bazı ülkelerin bağımlılığının doğası ve kökeni, hangi ülke tarafından ve ne kadar kolonize edildiğine bağlıdır. Ayrıca bu teori içerisinde de çeşitli akımlar mevcuttur. Bunlar bağımlı az gelişmişlik (dependent underdevelopment), bağımlı kalkınma (dependent development) ve bağımlılığın ters dönmesidir (dependency reversal).[123]

Teoride küresel kapitalist sistemin, büyük ölçüde çokuluslular tarafından, üçüncü dünyayı (Third World) aktif biçimde az gelişmiş bıraktığı belirtilmektedir. Üçüncü dünya ülkelerinin yoksulluğu, sanayileşmiş ülkelerle ilişkisindeki ikincil pozisyonlarının doğrudan sonucudur. Sanayileşmiş ülkelerin zenginliği, üçüncü dünya ülkelerinin zararınadır ve ardından ekonomik olarak bağımlı olmalarına sebep olmaktadır. Bu akımın savunucuları, bu sistem geçerli oldukça gerçek bir gelişmenin mümkün olmadığını savunmaktadır.[124]

Bağımlılık teorisi perspektifinde, küresel spor sistemi, birinci dünya (First World) devletleri organizasyonları tarafından veya bunların çokuluslu şirketleri tarafından kontrol edilmektedir. Bu sistem, üçüncü dünyayı karar alma mekanizmasında merkezden uzaklaştırıp az gelişmiş bırakırken, onları küresel spor sisteminin ekonomik getirilerinden de dışlamaktadır.[125] Buna göre, futbolda yönetim boyutunda CAF'ın (Confederation of African Football) FIFA'nın karar alma sürecinde yeterince söz sahibi olamaması ve 1930'da başlayan Dünya Kupası organizasyonunda çok uzun yıllar Afrika'ya az sayıda kontenjan ayrılması (kolonyalizm ve post-kolonyalizm açısından da dahil olmak üzere)[126] tartışma konusu olmuştur. Örneğin, 1966 Dünya Kupası CAF ve Ganalı politikacı Kwame Nkrumah tarafından boykot edilmiş ve benzer bir destek Asya kıtasından gelmiştir.[127] Dünya Kupası kontenjanının Afrika için az olması ekonomik anlamda da Afrika'yı olumsuz etkilemektedir. Dünya Kupası gibi uluslararası bir organizasyonun gelirlerinden az miktarda pay almak, zaten kötü durumdaki futbol ekonomilerinin gelişememesine

[123] Darby, "Africa's place in FIFA's global order: A theoretical frame", s.49.
[124] Bale ve Maguire, "Sports Labour Migration in the Global Arena", s.14.
[125] Bale ve Maguire, "Sports Labour Migration in the Global Arena", s.15.
[126] Tamir Bar-On ve Luis Escobedo, "FIFA seen from a postcolonial perspective", **Soccer & Society.** 2016, s.15.
[127] Paul Darby, "Africa and the 'World' Cup: FIFA Politics, Eurocentrism and Resistance", **The International Journal of the History of Sport.** Vol.22, No.5, 2005, s.888.

sebep olmaktadır.[128]

Bağımlılık teorisinin, Batı uluslarının küresel kapitalist sistemin kontrolü aracılığıyla dünya ticaretini yürüttüğü vurgusu ise futbolcu göçlerinin açıklanmasında kullanılmaktadır. Buna göre Avrupa kulüpleri çeşitli yöntemlerle Afrika'daki nitelikli emeği hakimiyetine almaktadır. Avrupa kulüpleri, ekonomik yönden Afrika kulüplerinden açık biçimde güçlüdür ve bu güçlerini, nitelikli emek hareketliliğini yönlendirerek kullanmaktadır. Kulüpler, bağımlı ticaretin parçası olmakta ve bu durum Avrupalıların ilgisi çerçevesinde Afrika futbolunun vasıfsızlaşmasına ve yoksullaşmasına sebep olmaktadır.[129]

[128] Darby, "Africa's place in FIFA's global order: A theoretical frame", s.49.
[129] Darby, Akindes ve Kirwin, s.144.

3. FUTBOLUN NEOLİBERAL DÖNEMDEKİ DEĞİŞİMİ

3.1 Neoliberal Dönemde Futbolun Kısa Tarihi

3.1.1 Uluslararası Yönetim - FIFA

Futbolun neoliberal döneminin başlangıcı tartışılırken vurgu yapılan 1974 yılının özelliği, 1904'te kurulan ve futbolun uluslararası yönetiminin en üst düzey birimi olan FIFA (The Federation Internationale de Football Association)[130] başkanlığı için yapılan seçim ve beraberinde yönetimdeki değişimdir.

1974 yılındaki başkanlık seçiminin iki adayından birincisi, 1961'den itibaren FIFA başkanlığını yürüten Britanyalı Stanley Rous; ikincisi, Brezilyalı Joao Havelange'dır. Havelange seçimi kazanarak FIFA'nın Avrupa dışından ilk başkanı olmuştur ve hala Avrupa dışından gelen tek başkan durumundadır. Havelange'ın FIFA başkanı olmasının futbolun küresel tarihi açısından iki belirgin sonucu olmuştur.

Birincisi, politik açıdan önemlidir. Avrupalı olmayan futbol ülkeleri için bu seçim politik açıdan kritik bir değişimdir.[131] Güç dengesinin Avrupa ve Üçüncü Dünya arasında yön değiştirme ihtimalini güçlendirmiştir.[132]

İkincisi, ekonomik açıdan önemlidir. Havelange yönetiminde FIFA belirgin bir değişim geçirerek çok daha ticari bir yaklaşım sergilemeye başlamıştır. FIFA'nın bu hızlı ticarileşme sürecinde en etkili faktörler ise FIFA'nın küresel televizyon endüstrisi ve çokuluslu şirketlerle iş birliğine girmesi olmuştur.[133]

Başkanlık seçiminde tüm ülkelerin oy değeri aynıdır ve her ülkenin bir oy hakkı vardır. Bu yüzden seçimde başarılı olmak için küçük ülkelerin ve Asya ile Afrika'nın

---

[130] Joseph Maguire ve Robert Pearton, "Global sport and migration patterns of France 98 World Cup finals players: Some preliminary observations", **Soccer & Society.** Vol.1, No.1, s.181.
[131] Giulianotti ve Robertson, **Globalization & Football, s.**22.
[132] Benjamin Brewer, "Switching Fields: The World Soccer Economy In An Era of Globalization", **Doktora Tezi,** John Hopkins University, 2005, s.36.
[133] David Goldblatt, **Ball is Round: A Global History of Soccer.** New York: Riverhead Books, 2006, s.515.

desteğini almaya yönelik programlar hazırlamak çok önemli olmuştur.[134] Havelange da bu önemin farkında olacak ki adaylığında özellikle gelişmekte olan ülkelere seslenen bazı reformları vaatleri arasına almıştır. Bunlardan bazıları şunlardır: 16 takımla düzenlenen Dünya Kupası'nın 24 takıma genişletilmesi; 20 yaş altı Dünya Kupası düzenlenmesi, ki bu Dünya Kupası'nı organize etme şansı düşük olan ülkeler için uluslararası turnuva düzenleme fırsatı demektir;[135] ihtiyacı olan ülkelere ekipman sağlanması, medikal ve teknik destek verilmesi; gelişmekte olan ülkelere tesis ve altyapı için daha fazla fon ayrılması ve yeni bir FIFA genel merkezi inşa edilmesidir.[136]

Tablo 2

FIFA Başkanları

Başkan	Ülke	Yıl
Robert Guerin	Fransa	1904-1906
Daniel Woolfall	Britanya	1906-1918
Jules Rimet	Fransa	1921-1954
Rudolphe Seeldrayers	Belçika	1954-1955
Arthur Drewry	Britanya	1956-1961
Stanley Rous	Britanya	1961-1974
Joao Havelange	Brezilya	1974-1998
Sepp Blatter	İsviçre	1998-2015
Gianni Infantino	İsviçre-İtalya	2016-devam ediyor

Kaynak: Alan Tomlinson, "FIFA and the Men Who Made It", **Soccer & Society,** No:1:1: The Future of Football: Challenges for the Twenty-First Century, London, Routledge, 2000, s.55.

Havelange yönetimi altında futbolun küreselleşme eğilimi yalnızca Asya ve Afrika ile sınırlı kalmamıştır. Afrika ve Asya'da post-kolonyal bağımsızlıklarını kazanan ülkelerin yanı sıra Avrupa'da komünizm sonrası bağımsızlıklarını elde eden ülkeler de hızla FIFA'ya dahil olmuştur. Pek çok küçük Pasifik ve Karayip ülkesinin de katılımıyla

[134] Jamie Cleland, **A Sociology of Football in a Global Context.** New York: Routledge, 2015, s.64
[135] Goldblatt, **Ball is Round: A Global History of Soccer,** s.521.
[136] Alan Tomlinson, "FIFA and the Men Who Made It", **Soccer & Society,** No:1:1: The Future of Football: Challenges for the Twenty-First Centu, London, Routledge, 2000, s.63.

üye sayısı artmıştır.[137] FIFA üyesi ülke sayısı 1970'de 136 iken, şimdi üye sayısı 211 olmuştur.[138] Bu rakam çok sık kıyaslandığı üzere Birleşmiş Milletler üyesi olan ülke sayısından fazladır.[139]

Tablo 3

Dünya Kupası'na Katılım

Tarih	Ev Sahibi	Ülke Sayısı
1930	Uruguay	13
1934	İtalya	16
1938	Fransa	16
1950	Brezilya	16
1954	İsviçre	16
1958	İsveç	16
1962	Şili	16
1966	İngiltere	16
1970	Meksika	16
1974	Batı Almanya	16
1978	Arjantin	16
1982	İspanya	24
1986	Meksika	24
1990	İtalya	24
1994	ABD	24
1998	Fransa	32
2002	Japonya-Güney Kore	32
2006	Almanya	32
2010	Güney Afrika	32
2014	Brezilya	32
2018	Rusya	32
2022	Katar	32
2026	ABD-Meksika-Kanada	48

Kaynak: FIFA

[137] Giulianotti ve Robertson, **Globalization & Football, s.**24.
[138] https://www.fifa.com/ (5 Şubat 2015)
[139] Boniface, s.33.

Havelange'ın vaadettiği üzere Dünya Kupası genişlerken, Havelange döneminin en eleştirilen konularından biri FIFA ve beraberinde futbolun ticarileşmesi olmuştur. Havelange, 1974'te Rous'tan görevi aldıktan sonra futbolu hızlı bir ticarileşme sürecine sürüklemiştir. Havelange yönetiminde futbolun ilk ticarileşme hamlesi Adidas ile oluşturulan ortaklık olmuştur. Havelange gibi Adidas'ın sahibi Horst Dassler de küresel pazarda futbolun ticari potansiyelinin farkındadır.[140] Havelange ve Horst Dassler'in arayışı dünyanın en önemli futbol organizasyonu olan Dünya Kupası'nı her iki taraf için de karlı olacak şekilde büyüyen küresel televizyon pazarı ve ticari sponsorlarla kesiştirmektir.[141] Havelange'ın Adidas ile başlayan ticari ortaklıklarına birçok yeni ulusötesi şirket eklenmiştir. Havelange göreve geldikten sonra düzenlenen ilk dünya kupası olan 1978 Dünya Kupası'nda Adidas'ın yanında Coca-Cola, Gillette ve Seiko gibi ana sponsorlar da yer almıştır.[142] Düzenlenen son dünya kupası olan 2018 Dünya Kupası'nda ise bazı sponsorlar, Adidas, Coca-Cola, Gazprom, Hyundai-Kia, Qatar Airways, Visa' dır.[143]

Havelange FIFA'nın yönetimini ele aldığında FIFA oldukça küçük bütçesi, az sayıda çalışanı olan bir kuruluştur. Havelange yaklaşık çeyrek asırlık başkanlık görevini bırakıp 1998'de emekli olduğunda FIFA'yı pek çok şirketten büyük küresel bir endüstriye çevirmiştir.[144] Havelange'ın ticarileşme yönlü idaresi, 1998'de İsveçli Lennart Johansson'a karşı başkanlık seçimini kazanan, Havelange'ın yandaşı, FIFA genel sekreteri İsviçreli Sepp Blatter tarafından devam etmiştir.[145] 2000'lerin başında ISL ve Kirch'in batması örneklerinde olduğu gibi kimi zaman finansal belirsizlikler oluşmasına rağmen, FIFA uzun dönemde gelirlerini artırmaya devam etmiştir. 2014 Dünya Kupası için FIFA'nın gelirleri 5,718 milyar dolara ulaşmıştır. Bu gelirlerin 2,5 milyar doları televizyon yayın gelirlerinden; 1,6 milyar doları sponsor gelirlerinden oluşmuştur.[146]

Blatter döneminde de futbolun küreselleşmesi devam etmiştir. Özellikle Dünya

---

[140] Cleland, s.66.
[141] Goldblatt, **Ball is Round: A Global History of Soccer**, s.524.
[142] University of Leicester, **A History of FIFA and the World Cup Finals 2002 in Japan and Korea,** Leicester, 2002, s.1.
[143] https://www.fifa.com/worldcup/ (7 Şubat 2015)
[144] Tomlinson, s.63.
[145] Goldblatt, **Ball is Round: A Global History of Soccer,** s.744.
[146] FIFA, **Financial Report 2014**, Zurich, 2015, s.17.

Kupası organizasyonlarındaki değişim dikkat çekicidir. Havelange döneminin sonlarına doğru, 1994'te, Dünya Kupası ABD'de düzenlenmiş ve böylece organizasyon ilk defa Avrupa ve Latin Amerika dışarısına çıkmıştır. Futbola uzak olan ABD'nin futbolla yakınlaşmasına aracı olan bu organizasyon, Blatter döneminde yine görece futbola daha mesafeli ülkelere veya büyük pazarlara yayılmıştır; 2002 Japonya-Güney Kore (Asya'da yapılan ilk Dünya Kupası), 2010 Güney Afrika (Afrika'da yapılan ilk Dünya Kupası), 2018 Rusya, 2022 Katar (Orta Doğu'da yapılan ilk Dünya Kupası) gibi.

FIFA'nın 2018 ve 2022 Dünya Kupalarını, sırasıyla favori olarak görülen İngiltere ve ABD yerine Rusya ve Katar'a vermesi ise FIFA'nın ticarileşme eğilimiyle beraber Havelange ve Blatter dönemlerinde sürekli dile getirilen yolsuzluk iddialarının en çok arttığı ve suçlamaların resmiyete döküldüğü süreci de beraberinde getirmiştir. 2010 Dünya Kupası'nın bir Afrika ülkesine, 2022 Dünya Kupası'nın bir Orta Doğu ülkesine verilmesi FIFA'nın futbolu farklı coğrafyalara yayma girişimi gibi görünse de organizasyonun bir yolsuzluk sonucu Katar'a verildiği görüşü hakim durumdadır.[147] Yolsuzluk suçlamalarının artması, Havelange döneminde çevre ülkelere verilen desteği ve büyük ülkelerle eşit oy hakkına sahip olan küçük ülkelerin FIFA üyeliğine alınmasını da şüpheli hale getirmiştir.

Özellikle Havelange dönemiyle başlayan süreç sonrası FIFA pek çok yolsuzluk iddiasıyla gündeme gelmiştir.[148] FIFA, suçlamalara karşı resmi bir yaptırım ve zorlukla uzun yıllar karşılaşmamıştır; ancak ABD savcılığı ve ABD Federal Soruşturma Bürosu'nun Blatter'in beşinci kez adaylığını koyduğu FIFA başkanlık seçimleri öncesi açtığı dava ve FIFA delegelerinin kaldığı otele baskın yaparak on dört delege hakkında tutuklama kararı çıkarmasıyla resmi olarak da sorgulanır hale gelmiştir.[149] FIFA başkan yardımcılarının da yer aldığı bazı yetkililer 150 milyon doların üzerinde rüşvet aldıkları iddiasıyla göz altına alınmıştır.[150] ABD Adalet Bakanlığı'nın iddianamesinde ise FIFA'nın 1991 yılından bu yana uluslararası futbol organizasyonlarını kirlettiği suçlaması ve 2010

[147] Emir Güney, ''FIFA'da Değişim Rüzgarları'', *Aljazeera Turk*, http://www.aljazeera.com.tr/gorus/fifada-degisim-ruzgarlari (7 Temmuz 2015)
[148] Emmanuel Bayle ve Herve Rayner, "Sociology of a scandal: the emergence of 'FIFAgate' ", **Soccer & Society.** Vol.19, No.4, 2018, s.599.
[149] Güney, ''FIFA'da Değişim Rüzgarları''
[150] Güney, ''FIFA'da Değişim Rüzgarları''

Dünya Kupası ev sahibi Güney Afrika'nın FIFA'ya 10 milyon dolar rüşvet verdiği iddiaları yer almıştır.[151] Gelir vergisi kaçakçılığı, kara para aklama gibi farklı suçlamalar da yer almıştır.[152] FBI baskınının ardından önemli bi delil eski FIFA yöneticisi Chuck Blazer'ın, kendisinin ve başka yetkililerin 1998 ve 2010 Dünya Kupaları adaylık sürecinde rüşvet aldığını açıklaması olmuştur.[153] Tüm bu iddialara rağmen, Blatter seçimi kazanmış ancak yeni görev zamanının dördüncü gününde istifa etmiştir.[154]

Özetle, FIFA'nın futbolun ekonomik küreselleşmesinde önemli bir rolü vardır. 1974'e kadar daha çok amatör ideallere vurgu yapılsa da, bu tarihte Havelange'ın FIFA Başkanlığı'na gelmesiyle FIFA ve futbol dünyası belirgin bir ticari dönüşüm yaşamıştır. Bugün gelinen noktada ise FIFA yalnızca sportif bir organizasyon değil büyüyen bir endüstrinin ekonomik kaygılarla ve yolsuzluklarla anılan küresel yönetim birimi olarak da algılanmaktadır.

3.1.2 Stadyum Felaketleri ve Stadyumların Yenilenmesi

1980'lerde İngiltere'de üç büyük stadyum faciası yaşanmıştır; Bradford, Heysel ve Hillsborough faciaları. 11 Mayıs 1985'te Bradford'da Bradford City'nin Valley Parade Stadyumu'nda çıkan yangında eski ahşap yapıların yanmaya başlamasıyla 56 kişi hayatını kaybetmiştir.[155] Hayatını kaybeden seyircilerin çoğu alevlerden kaçmaya çalışırken çıkış kapılarının bazılarının kapalı olması nedeniyle kurtulamamıştır.[156] O dönemde bazı çıkış kapılarının kalabalıkların kontrolü için kilitlenmesi kullanılan bir yöntemdir.[157]

İkinci büyük facia yaklaşık iki hafta sonra sadece İngiltere'nin değil tüm Avrupa'nın gözü önünde gerçekleşmiştir. 29 Mayıs 1985'te Brüksel'de Heysel

[151] Güney, ''FIFA'da Değişim Rüzgarları''
[152] BBC, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/06/150607_fifa_warner
[153] Aljazeera, http://www.aljazeera.com.tr/haber/eski-fifa-yoneticisi-1998-ve-2010-dunya-kupasi-icin-rusvet-aldim , 2015 ,(10 Temmuz 2015)
[154] Aljazeera, ''FIFA'da Neler Oluyor?'', *Aljazeera,* http://www.aljazeera.com.tr/haber/fifada-neler-oluyor, (10 Temmuz 2015)
[155] Cleland, s.139.
[156] Giulianotti, **Football: A Sociology of the Global Game,** s.74.
[157] Martin Johnes, " 'Heads in the Sand': Football, Politics and Crowd Disasters in Twentieth-Century Britain", **Soccer & Society.** Vol.5, No.2, 2004, s.142.

Stadyumu'nda İngiliz kulübü Liverpool ile İtalyan kulübü Juventus arasında oynanan ve tüm Avrupa'da televizyondan yayınlanan, yüz milyon kişiyi aşkın kişinin izlediği Avrupa Kupası finalinde 39 kişi hayatını kaybetmiştir.[158] Maç başlamadan önce yüzlerce Liverpool taraftarı kendine ayrılmış bölümün dışına çıkıp Juventus taraftarlarının üstüne doğru yürüyünce, panikleyen Juventus taraftarları telaşla terasın diğer tarafına doğru uzaklaşmaya çalışmış ve stadyumun eskimiş duvarlarına yapılan baskı nedeniyle duvar yıkılmıştır. Bazı taraftarlar insan yığınlarının altında ezilip hayatlarını kaybetmiş, olayda 39 kişi ölmüştür.[159]

İngiltere'de bu stadyum facialarıüzerine 1986 yılında Popplewell Raporu sunulmuştur. Rapor, stadyum felaketleri ile ilgili birtakım güvenlik önerileri üzerinedir. Örneğin bazıları tribünlerin riskli bölümlerinde sigara içmenin yasaklanması veya tel örgülerle kapıların güçlendirilmesi gibi önlemlerdir. Fakat Popplewell Raporu stadyumların altyapı yenilenmesine dair önerilerden uzaktır. Eskimiş tesisler, çürümüş duvarlar, kullanışsız tel örgüler stadyumlarda kalmaya devam etmiştir.[160] Stadyumların bu yapısal dönüşümü yaşamasına dair öneriler ise bir sonraki stadyum felaketinden sonra gelmiştir.

15 Nisan 1989'da İngiliz futbolu en büyük stadyum felaketini yaşamıştır. Sheffield'daki Hillsborough Stadyumu'nda Liverpool ve Nottingham Forest arasında oynananacak FA Cup maçı başlamadan önce, çoğu biletsiz Liverpool taraftarı stadyuma girmek için kapılara doluşmuştur. Polisler sıkışıklığı hafifletmek için stadyumun bazı kapılarını açmıştır. Zaten dolu olan stadyuma daha da fazla taraftar alınınca taraftarlar tribünlerin ön taraflarına doğru itilmeye ve sıkışmaya başlamıştır. Polisler olaya uzun süre müdahale etmemiş, belki taraftarların holiganizm ile anılması gelişmelerin kavga veya alkolle ilgili olduğunu düşündürtmüş, hatta karşılaşma başlamış ve 6 dakika oynanmıştır. Daha çok itiş kakışla nefessiz kalan ve tellere sıkışan seyircilerin bazıları tellere tırmanmış, bazıları telleri aşarak sahaya girmiş, bazıları üst kattaki taraftarların yukarı çekmesiyle alandan kurtulmuş ancak 98 kişi o kargaşada hayatını kaybetmiş ve bu

[158] Goldblatt, **Ball is Round: A Global History of Soccer,** s.543.
[159] Giulianotti, **Football: A Sociology of the Global Game,** s.74.
[160] Giulianotti, **Football: A Sociology of the Global Game,** s.74.

olaylara televizyondan insanlar canlı tanıklık etmiştir.[161]

Hillsborough faciasının sonuçları diğerlerinden daha farklı olmuştur.[162] Bu facia Popplewell Raporu'nda önerilen düzenlemelerin yetersiz olduğunu gösterirken, bu defa holiganlar da eleştirilerin merkezindedir. Üst düzey polisler holiganları suçlamış ve tabloid gazeteler de bu suçlamaları devam ettirmiştir.[163] Fakat birçok insan da holiganizmin aldığı yoğun eleştirilerin, güvenlik sorunlarını başka yöne çekmenin amaç olduğunu düşünmüştür ki o dönemde İngiltere'de kamu güvenliğiyle ilgili eleştiriler de fazladır. Hillsborough futboldaki bu sorunların çözümü için güçlü bir etki yaratmıştır, böyle olmasında facianın dehşete düşmüş bir televizyon izleyicisi önünde yaşanmış olması gerçeğinin etkisi büyüktür.[164]

Hillsborough'nun ardından 1990 yılında Taylor Raporu adlı soruşturma ve çözüm önerileri sunulmuştur. Taylor Raporu, Popplewell Raporu'ndan farklı olarak radikal değişimler önermiştir. Lord Taylor'a göre Avrupa'daki modern stadyumlar kullanışlıyken İngiltere'deki stadyumlar risk taşıyacak ölçüde eski ve kullanışsızdır.[165] Taylor, 1994-95 sezonundan itibaren İngiltere ve İskoçya'daki en üst düzey ilk iki ligde oynayan kulüplerin stadyumlarının tamamen koltuklu olacak şekilde dönüştürülmesini önermiştir; bazı kulüpler bunun için gönülsüzdür fakat bu öneri parlamentoda yasallaşmıştır. Böylece kulüpler gönülsüz de olsa bunu uygulamak zorunda kalmıştır.[166]

Bu noktada eklemek gerekir akademisyenler ve kulüp yöneticileri de dahil olmak üzere pek çok kişi, Thatcher döneminde, Thatcher ve çevresinin futbolu ve taraftarları küçümsediğini vurgulamıştır. Bu bakış açısıyla hükümetin stadyumlarda tamamen koltuklu düzene geçilmesine zorlaması holiganizmi yok etme girişimidir. Böylece holiganizm, futbolu politik arenaya taşımıştır.[167]

Football Licensing Authority adıyla yeni bir fon, stadyumların yenilenmesinin

[161] Goldblatt, **Ball is Round: A Global History of Soccer**, s.600.
[162] Johnes, s.143.
[163] Johnes, s.143.
[164] Johnes, s.144.
[165] Giulianotti, **Football: A Sociology of the Global Game,** s.76.
[166] Giulianotti, **Football: A Sociology of the Global Game,** s.76.
[167] Johnes, s.144.

kontrolü için kurulmuştur.[168] Finansal masrafları karşılamak için İngiliz hükümeti Football Trust adlı bir fon yaratmıştır.[169] 1990 ile 1997 arasında 150 milyon pound kulüplere dağıtılmıştır. Fakat bu miktar, 500 milyon poundu aşacak olan toplam masrafları karşılamaktan uzaktır. Aslında stadyumların dönüşümü yalnızca birinci ve ikinci lig düzeyindeki kulüpler için değil üçüncü ve dördüncü lig düzeyindeki kulüpler için de düşünülmüştür, fakat 1992'de üçüncü ve dördüncü lig seviyesi güncel plandan çıkartılmış[170] ve dönüşüm tarihi 1999'a kadar esnetilmiştir.[171] Daha düşük kapasiteli olan bu liglerde sıkı güvenlik alınması halinde, ayakta izleme düzenine rağmen güvenlik sağlanabilir diye yorumlanmıştır.[172]

Stadyumların dönüşümü, kapasitelerinin de belirgin biçimde düşmesine sebep olmuştur. İngiltere'de FA Cup'ın ilk yıllarında dahi pek çok maç 100.000'den fazla seyirci çekmiştir.[173] Ancak dönüşümün ardından kimi büyük futbol kulüplerinin stadyumları da dahil olmak üzere kapasite 30.000'in altına kadar düşmüştür.[174] Koltuklar görece kıt bir mala dönüşürken bilet fiyatları da yükselmiştir. Yüksek bilet fiyatları, Thatcher yönetimine eşlik eden gelir farklılığıyla birleşince çoğu zaman holiganizmin kaynağı olarak görülen işçi sınıfı tribünlerden uzaklaşmıştır.[175] Stadyumların zamanla daha lüks hale gelmesi varlıklı kesimin katılımını artırırken, futbol karşılaşmalarını da televizyonda daha izlenebilir hale getirmiştir.

Sonuçta, hükümet zorlamasıyla yapılan stadyum dönüşümleri bir güvenlik tedbiri olsa da, futbol ekonomisini, taraftar kitlesini, futbol imajını ve futbolun geleceğini şekillendirmiştir. Yeni bir lig sistemine, ekonomik anlamda farklı bir değer zinciri kurulmasına, yüksek bütçeli televizyon anlaşmalarına ve ekonomik olarak üst sınıflara seslenen bir oyuna aracılık etmiştir. Johnes'un deyimiyle yeni bir futbolun icat edilmesine

---

[168] Johnes, s.144.
[169] Giulianotti, **Football: A Sociology of the Global Game,** s.76.
[170] Johnes, s.144.
[171] Giulianotti, **Football: A Sociology of the Global Game,** s.76.
[172] Johnes, s.144.
[173] Nicolas Chanavat ve Michel Desbordes, "The marketing of football: history, definitions, singularities, strategies and forms of operationalization", Nicolas Chanavat, Michel Desbordes ve Nicolas Lorgnier (Ed.) **Routledge Handbook of Football Marketing** içinde. New York: Routledge, 2017, s.13.
[174] Giulianotti, **Football: A Sociology of the Global Game,** s.79.
[175] Giulianotti, **Football: A Sociology of the Global Game,** s.79.

sebep olmuştur.[176]

3.1.3 Televizyon ve Yayın Gelirleri

Televizyonun futbol ekonomisinde çok büyük iki etkisi olmuştur. Birincisi; televizyon, yayın gelirleri aracılığıyla futbol ekonomisini direkt olarak genişletmiş, pek çok marka için reklam verecekleri bir sahne yaratarak da futbol ekonomisini dolaylı olarak genişletmiştir. İkincisi; televizyon, ligler arası ve aynı ligdeki kulüpler arası yani lig içi derin gelir farklılıkları yaratmıştır.

Teknolojinin gelişip futbol karşılaşmalarının canlı yayınlanmaya başlaması ve televizyonun dünyanın hemen her yerinde evlere girmesi, futbolun küreselleşmesini hızlandırmış ve futbol ekonomisi için yeni bir pencere açmıştır. Televizyon ve futbol işbirliği ilk yıllarda kulüp sahiplerini tribün gelirleri konusunda tereddüte düşürse de zamanla yayın gelirlerinin artışı bu endişeleri azaltmıştır. Neoliberal dönemde yayıncılıkta monopol gücünün kırılması ise yayın gelirlerine farklı bir ivme kazandırmıştır. Nihayetinde, günümüzde televizyon, futbol ekonomisinin en büyük parçası haline gelmiştir. FIFA, Dünya Kupası'nı; UEFA, Avrupa Şampiyonası'nı ve Şampiyonlar Ligi'ni; ulusal ülke federasyonları da ulusal liglerini pazarlayarak son yıllarda milyar dolarları bulabilen sözleşmelere imza atmıştır.

3.1.3.1 İngiltere'de Yayın Gelirleri

Ulusal ligler ele alındığında televizyonla işbirliğinin en başarılı sonuç verdiği ülke İngiltere olmuştur. İngiltere'deki yayın hakları gelişimini gözlemlemek, televizyonun futbol ekonomisi üzerindeki etkilerini ve İngiltere futbolunda stadyum felaketleri ardından gelen stadyumların yenilenmesiyle gerçekleşen dönüşümü görmek için önemlidir.

[176] Johnes, s.144.

İngiltere'de futbol karşılaşmalarının televizyondan yayınlanması 1937 yılındaki FA Cup Finali'ne kadar uzansa da televizyonun özellikle ekonomik anlamdaki rolü uzun süre çok kısıtlı kalmıştır.[177] İngiltere Ligi'nde canlı maç yayınlanmasını dahil eden ilk anlaşma 1983'te yapılmıştır.[178] British Broadcasting Company (BBC) ve Independent Television (ITV), iki yıllık 5,2 milyon pound karşılığında yayın haklarını satın almıştır.[179] Bu rakam bugünler için çok küçük olsa da o dönem için büyük bir miktardır. İki yıl sonra, yani 1985/86 sezonunun başlamasıyla yapılması gereken yeni anlaşma, Football League ve yayıncıların fiyat üzerinde anlaşamaması sebebiyle yapılamamıştır. Ancak bir süre sonra sezonun ikinci yarısını kapsayacak şekilde anlaşmaya varılmıştır.[180] Bu yarım sezonluk yayın hakkı, BBC tarafından 1,3 milyon pounda satın alınmıştır. 1986'da ise iki yıllık yayın haklarını, BBC ve ITV 6,3 milyon pound karşılığında satın almıştır. Ardından 1988'de ITV, yayın haklarını bu defa dört yıllığına 44 milyon pounda satın almıştır.[181] Böylece 1983'den 1990'a gelindiğinde yıllık yayın ücreti 2,6 milyondan 11 milyona çıkmıştır.

Artan televizyon gelirleri dönemin en seçkin İngiliz kulüplerini, gelirden yüksek pay almak için harekete geçirmiştir. Manchester United, Liverpool, Arsenal, Everton, Tottenham Hotspur, televizyon yayın gelirleri ve maç günü gelirleri ile ilgili talepleri karşılanmazsa Football League'den ayrılıp, oluşturulması tartışılan European Super League organizasyonuna katılabileceklerine dair uyarıda bulunmştur.[182] 1980'lerde bu kulüplerin Football League'de kalması için bazı imtiyazlar verilmiştir. Birincisi; Football League'in en üst düzey ligi olan ve bu seçkin kulüplerin yer aldığı Division One'ın yayın gelirlerinin %50'sini, Division Two'nun %25'ini, Division Three ve Division Four'un %25'ini almasıdır. İkincisi ise yeniden dağıtılmak üzere tüm kulüplerin maç günü gelirlerinin bir kısmınının toplandığı havuza aktarılacak paranın düşürülmesi ile

[177] Remco M Beek, Martijn Ernest ve Jos Verschueren, "Global football: Defining the rules of the changing game", Simon Chadwick, Daniel Parnell, Paul Widdop ve Christos Anagnostopoulos (Ed.) **Routledge Handbook of Football Business and Management** içinde. New York: Routledge, 2018, s.43.
[178] University of Leicester, **British Football on Television,** Leicester, 2002, s.11.
[179] Giulianotti, **Football: A Sociology of the Global Game,** s.91.
[180] Cleland, s.117.
[181] Cleland, s.117.
[182] Cleland, s.118.

ilgilidir.[183]

O dönemde aslında İngiliz futbolu kötü koşullar içerisindedir: Stadyum faciaları, holiganizm, ırkçılık, düşük yatırım ve düşen seyirci sayıları gibi problemler vardır.[184] Hatta sportif sonuçlar açısından da İngiltere futbolu bu dönemde hem milli takımlar hem de kulüpler seviyesinde[185] gerilemiştir.[186] Fakat Cleland'ın belirttiği gibi ortada futbol adına büyük bir potansiyel vardır; İngiltere ile Almanya arasında İtalya'da oynanan 1990 Dünya Kupası yarı finalini İngiltere'de 30 milyon kişi izlemiştir.[187]

İngiltere'de 1980'lerin sonunda medyanın deregülasyonu yeni yayıncıların futbol için teklifte bulunmasını sağlamıştır. Yalnızca BBC ve ITV'nin talip olması rekabeti ve fiyatları düşük tutmuştur.[188] Önemli bir değişim 1990'da British Satellite Broadcasting (BSB) ile Sky'ın birleşip BSkyB'yi yaratması ve futbol yayın haklarına talip olması ile gelmiştir.[189] 1992'de yayın haklarını kazanan ve uzun süre bunu devam ettiren BskyB, Premier League'in kurulmasının da etkisiyle teklif miktarını mecburen oldukça yukarılara çekmiştir.

Aynı dönemde İngiltere'de futbolun iki yönetimsel organı olan FA ve Football League, beş büyük kulüp tarafından davet edilmiş ve daha çok gelir elde edilebilecek yeni bir lig yapısına geçmek üzerinde tartışmıştır. Yeni bir yapı oluşturulmasına dair teklif kabul edilmiş ve English Premier League 1992'nin ağustosunda kurulmuştur. Böylece en üst seviye lig olan Division One, English Premier League olmuştur. Ardından gelen üç seviye lig ise Football League'in parçası olarak kalmıştır.[190]

Premier Lig'in ilk televizyon yayın anlaşması BskyB ile beş yıllık toplam 304 milyon pound karşılığında gerçekleşmiştir. Bu miktarın 191,5'ini BskyB canlı yayınlar

---

[183] Cleland, s.134.
[184] Cleland, s.118.
[185] Heysel faciasının ardından İngiliz kulüplerinin beş yıl boyunca UEFA organizasyonlarına katılmasına izin verilmemiştir.
[186] Joel Rookwood ve John Hughson, "A History of the English Premier League: cultures, consumpiton and commerce", Richard Elliott (Ed.) **The English Premier League: A Socio-Cultural Analysis** içinde. New York: Routledge, 2017, s.39.
[187] Cleland, s.118.
[188] David Goldblatt, **Game of Our Lives: The English Premier League and the Making of Modern Britain,** New York: Nation Books, s.17.
[189] Cleland, s.118.
[190] Cleland, s.118.

için ödemiş; 22,5'ini BBC özetler için ödemiş, kalan 90 milyon ise sponsor ve deniz aşırı yayın haklarından gelmiştir. Daha önce üzerinde anlaşıldığı üzere yayın gelirlerinin, %50'si Premier lig kulüpleri arasında eşit paylaşılırken, %25'i ligdeki sıralamaya, %25'i de maçları canlı yayınlanan kulüplere verilecek şekilde dağıtılmıştır.[191]

Tablo 4

İngiltere Ligi Canlı Yayın Hakları

Yıl	Yıllık Ortalama	Toplam Pound	Anlaşma Süresi	Yayıncı
1983	2,6	5,2	2	BBC/ITV
1985	2,6	1,3	0,5	BBC
1986	3,2	6,3	2	BBC/ITV
1988	11	44	4	ITV
1992	38,3	191,5	5	BSkyB
1997	167,5	670	4	BSkyB
2001	400	1200	3	BSkyB
2004	341	1024	3	BSkyB
2007	569	1706	3	BSkyB
2010	591	1773	3	BSkyB
2013	1006	3018	3	BSkyB/BT
2016	1712	5136	3	Sky/BT

Kaynak: University of Leicester, **British Football on Television,** Leicester, 2002, s.11.

1997, 2001 ve 2004'teki anlaşmaları da BskyB kazanmıştır. 2004'e kadar yayın hakları fiyatları daimi artarken ilk kez 2004'te düşüş olmuştur. 2000'lerin başında bazı diğer medya yatırımlarının batması yani medyadaki ekonomik problemlerin bunda etkisi vardır.

BskyB'nin monopol gücü Avrupa Komisyonu'nun kararıyla 2007'de tehlikeye girmiştir. Karara göre İngiltere'deki yayın hakları pazarı tam rekabetten uzaktır. Rekabeti

[191] Cleland, s.118.

artırmak için yayın hakları altı farklı pakete bölünmüş ve her paket için yayıncıların teklifi beklenmiştir. Altı paketin dördünü BskyB almış, diğer ikisini Setanta satın almıştır. 171,6 milyon poundu BBC özetler için ödemiş ve yıllık ortalama fiyat 569 milyon pounda ulaşmıştır.[192] Ardından 2013 ve 2016'da yapılan anlaşmalarda yeni şirketlerin de teklifiyle beraber Premier Lig'in yayın değeri artmaya devam etmiştir. Fiyat, önce yıllık 1006 ve sonra yıllık 1712 milyon pound olmuştur.

İngiltere Premier Lig'in elde ettiği yayın gelirleri bu kadarla sınırlı kalmamıştır. Ligin diğer bir gelir kaynağı da deniz aşırı yayın gelirleri yani diğer ülkelerin Premier Lig'i yayınlamak için ödedikleri ücretler olmuştur. Bu durum futbol liglerinin ekonomik çerçevede nasıl küreselleştiğini de göstermektedir.

2016-19 dönemi yayın hakları İngiltere içerisinde toplam 5,1 milyar pounda alıcı bulmuşken yurt dışı yayın hakları da 3,3 milyar dolara alıcı bulmuştur.[193] Son yıllarda büyüyen uzakdoğu futbol ekonomisi ve İngiliz kulüplerinin Uzakdoğu'ya yaptığı pazarlama çalışmalarının etkileriyle, Premier Lig'in deniz aşırı yayın gelirlerinde Asya'dan elde ettiği yayın payı 1 milyar poundu geçmiştir. Kuzey Amerika'da futbol en popüler ve en büyük ekonomiye sahip spor dalı olmasa da Kuzey Amerika'nın yayın talebi de İngiltere Premier Lig için belirgin bir gelir kaynağı olmuştur.

1990'ların başında televizyon gelirleri, İngiliz kulüplerinin toplam gelirlerinin yaklaşık %10'unu oluşturmuştur. [194] Televizyon gelirlerinin kulüplerin toplam gelirlerindeki payının %50'yi geçtiği günümüzde İngiltere Premier Lig'in hem ülke içi hem de deniz aşırı yüksek yayın gelirleri elde etmesi ise İngiliz kulüplerini önce ekonomik sonra da sportif rekabet açısından çok avantajlı konuma getirmiştir.

[192] Cleland, s.120.
[193] Dan Roan, "Premier League Tv Rights: Clubs Reject Initial Proposal for Distribution of Overseas Money", BBC, 2017, https://www.bbc.com/sport/football/41497079 (7 Ekim 2017).
[194] Cleland, s.122.

3.1.3.2 Beş Büyük Ligde Yayın Gelirleri ve Paylaşımı

İngiltere'nin yanında yayın gelirlerinden en çok faydalanan ligler İspanya, Almanya, İtalya ve Fransa olmuştur. Bu ligler de 1980'lerde birkaç milyon euroluk yayın geliri elde ediyorken, aşağıdaki tabloda görüldüğü üzere bu rakam günümüzde milyar euro seviyesine ulaşmıştır. Yakında İngiltere de dahil olmak üzere bu beş büyük ligin yayın gelirlerinin toplam gelirdeki payının %80'i bulacağı tahmin edilmektedir.[195]

Tablo 5

Beş Büyük Ligde Yayın Gelirleri (2016/17)

Lig	Yayın Geliri (milyon euro)	Gelirdeki Yüzde Payı
İngiltere	3221	%61
İspanya	1484	%52
İtalya	1244	%60
Almanya	960	%34
Fransa	819	%50

Kaynak: Deloitte. **Annual Review of Football Finance 2018.**

Televizyon gelirlerinin beş büyük ligdeki hızlı artışı, bu liglerdeki kulüplerin kıtadaki rakiplerine karşı büyük avantaj elde etmesine neden olmuştur. Neoliberal dönem öncesi ve hatta neoliberal dönemin ilk yıllarında beş büyük ligdeki kulüpler ile rekabet edebilen hatta kimi zaman bunların önüne geçebilecek kulüpleri barındıran Hollanda, Belçika, İskoçya, Romanya, İsveç ligleri daha küçük pazara sahip olmaları sebebiyle görece çok düşük televizyon geliri elde etmişlerdir. Örneğin 2016/17 sezonunda Hollanda Ligi 81 milyon euro, Avusturya Ligi 27 milyon euro yayın geliri elde etmiştir ve bu rakamlar aynı sezon için İngiltere Ligi'nin 40'ta 1'ine ve 120'de 1'ine denk gelmektedir. Bu gelir farklılığıyla sportif anlamda da üstünlük kuran beş büyük ligin kulüpleri, UEFA turnuvalarında doğal olarak daha başarılı olmuştur. Bunun sonucunda UEFA'nın başarılı

[195] Deloitte. **Annual Review of Football Finance 2018.**

kulüplere daha çok finansal pay vermesiyle bu gelir farklılığı daha fazla artmıştır.

Benzer bir yayın geliri farklılığı 5 büyük lig ile diğer kıta ligleri arasında da oluşmuştur. Kıtalarının en büyük pazara sahip ligleri olmasına rağmen, ABD, Brezilya, Arjantin, Güney Afrika, Japonya, Güney Kore, Çin, Avustralya liglerinin yayın gelirleri Avrupa'nın önde gelen liglerinin çok gerisinde kalmıştır.

Tablo 6

Bazı Seçili Liglerde Yayın Gelirleri 2016/17

Lig	Yayın Geliri (milyon euro)
Türkiye	352
Portekiz	190
Rusya	84
Hollanda	81
Danimarka	56
İskoçya	44
Polonya	43
İsveç	37
Avusturya	27

Kaynak: Deloitte. **Annual Review of Football Finance 2018.**

Yerel yayın gelirlerinin yanında yurt dışı yayın gelirlerinin önemi de son yıllarda artmaya başlamıştır. Bununla ilişkili olarak İngiltere ve İspanya liglerinde kimi lig maçları Uzakdoğu ve Kuzey Amerika futbol izleyicisinin daha rahat izleyebileceği saatlere kaydırılmıştır ki İngiltere ve İspanya ligleri yurt dışı yayın gelirlerinden en çok faydalanan liglerdir.[196] İngiltere'nin yurt dışı gelirlerinde Uzakdoğu başta olmak üzere Asya ülkeleri ön plandadır. Hatta İngiltere liginin Çin ve Güney Kore'deki yayın gelirleri, bu ülkelerdeki yerel ligin yayın gelirinden çok daha fazladır. İspanya liginin yurt dışı yayın

[196] Rasmus K. Storm ve Harry Arne Solberg. "European club capitalism and FIFA redistribution models: an analysis of development patterns in globalized football", **Sport in Society.** Vol.21, No.11, 2018, s.1857.

gelirlerinde ise en büyük pay Avrupa'nındır. Bunun ardından Asya'daki yayın haklarından doğan gelirler gelmektedir.[197]

Yayın gelirlerinin neden olduğu diğer bir ekonomik tartışma ise gelirin aynı lig içindeki kulüplere nasıl dağıtılacağı üzerine olmuştur. Rekabet dengesinin sağlanması için oldukça önemli payı olan gelirin paylaşımı konusunda her ulusal lig kendi kararını vermektedir ve bu kararlar sıkça değişime uğramaktadır.

Paylaşımın görece eşit kabul edildiği ülkelerden biri İngiltere olmuştur. İngiltere'de yerel yayın geliri ile uluslararası yayın gelirleri farklı biçimde dağıtılmaktadır. Uluslararası yayın gelirlerinin tamamı kulüplere eşit paylaştırılmaktadır. Yerel yayın gelirlerinin ise %50'si kulüplere eşit paylaştırılmaktadır. %25'i kulüplerin yıl sonunda lig tablosundaki konumuna yani başarıya göre paylaştırılmaktadır. Kalan %25'i ise kulüplerin maçlarının canlı yayınlanma sayısına göre paylaştırılmaktadır. Bu paylaşım sistemine göre İngiltere'de birinci ve sonuncu arasındaki yayın geliri oranı 2016/17 sezonunda yaklaşık 1,6 civarında oluşmuştur.[198]

Almanya Ligi'nde aynı sezonda bu oran 3,2'dir. Ancak Almanya'da paylaşım yöntemi değiştirilmiştir. Kulüplerin son 5 yıldaki başarıları dağıtımda önemli paya sahipken kulüplerin son 20 yılı da dikkate alınmış ve uzun vadeli başarıların önemi artmıştır. Kulüplerin oyuncu yetiştirmesi de bu dağıtıma eklenmiştir.

İspanya Ligi'nde birinci ve sonuncu arası oran 3,7 iken metot değiştirilmiştir ve gelir dağılımı artık İngiltere Ligi'ne daha çok benzemektedir. Gelirin küçük bir kısmı ikinci lig kulüplerine dağıtılırken, geri kalanın %50'si eşit paylaşılmaktadır. %25'i son beş yıldaki başarı durumuna göre paylaşılmaktadır. Kalan %25'i ise kulüplerin büyüklüğüne göre dağıtılmaktadır ki bu taraftar sayısı, üye sayısı gibi unsurları kapsamaktadır.[199]

İtalya'da birinci ve sonuncu arası oran 4,7 gibi oldukça yüksek bir orandır. Yerel gelirin %40'ı eşit dağıtılmaktadır. %30'u kulübün büyüklüğüne ve konumlandığı şehrin

[197] Henry A. Solberg ve Paul Turner, "Exporting sports rights to overseas markets: the case of European football", **Sport in Society.** Vol.13, No.2, 2010, s.357.
[198] soccerex.com
[199] ''German Bundesliga Tv Rights Distribution System'', https://www.totalsportek.com/money/bundesliga-tv-rights/ (4 Nisan 2018)

nüfusuna göre dağıtılmaktadır. Geri kalan %30'u geçmiş yıllardaki lig pozisyonuna ve güncel lig pozisyonuna göre dağıtılmaktadır. Uluslararası yayın gelirinin %40'ı eşit dağıtılmaktadır. %60'ı ligin ilk on sırasındaki kulübe başarıya göre dağıtılmaktadır.[200]

Son olarak Fransa Ligi'nde gelirin %47'si eşit dağıtılmaktadır. %25'i canlı yayında izlenme oranına göre dağıtılmaktadır. Kalan %28 ise başarıya göre dağıtılmaktadır.[201]

3.1.4 Kulüpler

Avrupa futbolunda kulüplerin finansal yapısı son yıllarda belirgin biçimde değişmiştir. 1990'lara kadar Avrupa'da futbol kulüplerinin gelirleri daha çok geleneksel Spectator-Subsidies-Sponsors-Local ya da SSSL-modeli denilen çerçeve içerisinde kalmıştır.[202] Bu model gelir yapısının ana kısmını, özellikle de ilk yıllarda, maç günü geliri olarak bilet gelirleri oluşturmuştur. Yerel destekler ve yerel sponsorlar da kulüplerin gelirlerini artırabilmiştir. Zamanla bazı ülkelerde destekler ulusal boyuta yayılmıştır. Örneğin; Almanya, Fransa ve İtalya'da bu destekler görülmüştür. Fiat, Bayer, Philips ve Peugeut gibi endüstriyel şirketler futbola yatırım yapmıştır.[203] 1960'larda ve 1970'lerde reklam gelirleri daha belirginleşmiştir. Ticari şirketler tüketicilere daha rahat erişebilmek ve satışlarını artırmak için futbol kulüplerine reklam vermiştir. 1980'lerin başlarında da, özellikle İngiltere ligiyle beraber, çok yüksek düzeyde olmasa da televizyon yayın haklarından doğan gelirler kulüplerin finansal yapısında yer almaya başlamıştır.

Günümüzde ise geleneksel kulüp yapısının, daha kapitalist bir ticari yapıya döndüğü sıkça vurgulanmaktadır.[204] Günümüzde bilet gelirleri hala önemli olsa da artık

---

[200] '' Italian Serie A Tv Rights Distribution'', https://www.totalsportek.com/football/italian-serie-a-tv-rights-money-distribution/, (4 Nisan 2018)

[201] ''German Bundesliga Tv Rights Distribution System'', https://www.totalsportek.com/money/bundesliga-tv-rights/ (4 Nisan 2018)

[202] Trudo Dejonghe ve William Van Opstal, "The Consequences of an Open Labour Market in Separated Product Markets in European Professional Football", **Review of Business and Economics.** Vol., No.4, 2009, s.495.

[203] Wladimir Andreff, "Team Sports and Finance", Wladimir Andreff ve Stefan Szymanski (Ed.) **Handbook on the Economics of Sport** içinde. Northampton: Edward Elgar, 2006, s. 689.

[204] Giulianotti ve Robertson, **Globalization & Football, s.**87.

yeni gelir kaynakları kulüpler için daha fazla önem kazanmaya başlamıştır. SSSL-modeli olarak adlandırılan gelir modeli değişmiş ve artık günümüzde Media-Corporations-Merchandising-Markets-Global ya da kısaca MCMMG-modeline yerini bırakmıştır.[205] Yeni gelirler, televizyon yayın gelirleri, sponsor gelirleri, küresel finansal gelirler ve maç günü gelirleri olarak incelenmeye başlamıştır. Pek çok kulüp için televizyon yayın gelirleri en geniş gelir payını oluşturmaya başlamıştır. Bunun altında yatan ana faktörlerden biri medyanın özelleştirilip yayıncılıkta rekabetin artmasıdır. Öte yandan sponsor gelirleri, ticari gelirler olarak da adlandırılabilir, oldukça çeşitlenmiştir. Formaya alınan reklamlar, ekipman anlaşmaları, stadyum adlarının satılması, hatta kulüp isimlerinin değişmesine varacak biçimde. Elbette bu gelir çeşitliliği futbol ekonomisini ve doğal olarak kulüp gelirlerini belirgin biçimde artırmıştır.

Büyüyen futbol ekonomisinde kulüpler artık ulusötesi şirketlere (transnational corporations) benzetilmektedir. Giulianotti ve Robertson'a göre kulüplerin küresel boyutta yeni coğrafyalara erişimleri, ticari yapıları, marka oluşturmaları ve emek piyasası, ulusötesi yapılanmanın dört unsuru olarak sayılabilir.[206] Özellikle Avrupa'nın önde gelen kulüpleri ulusötesi şirketlerin pek çok özelliğini barındırmaktadır. Şüphesiz bu kulüpler belirgin ekonomik birimler haline gelmiştir. Büyük liglerin önde gelen kulüplerinin ticari değerleri milyar dolarlarla ifade edilmektedir. Manchester United, Real Madrid ve Barcelona'nın ticari/marka değeri yaklaşık 4 milyar dolara ulaşmıştır.[207]

Bu tür kulüplerin bulundukları şehir veya bölgelerle sembolik yerel bağlantılarının hala mevcut olduğunu söylemek mümkündür. Kulüpler tarafından sık sık takım renklerine, eski kahramanlara ve kulüp tarihine vurgu yapılmaktadır.[208] Ancak gelirler artık bölgesel değil küresel niteliktedir ve kulüpler ticari hedefler için yerel bağlantılarından uzaklaşmıştır. Örneğin iki İtalyan takımını karşı karşıya getiren İtalya Süper Kupası 1993 ve 2003' te ABD'de oynanmıştır.[209] 2002'de Libya'da; 2009, 2011, 2012 ve 2015'te büyüyen bir futbol pazarına sahip olan Çin'de, 2014 ve 2016'da Katar'da

[205] Trudo Dejonghe ve William Van Opstal, "The Consequences of an Open Labour Market in Separated Product Markets in European Professional Football", s.495.
[206] Giulianotti ve Robertson, **Globalization & Football, s.**82.
[207] forbes
[208] Giulianotti ve Robertson, **Globalization & Football, s.**84.
[209] Giulianotti ve Robertson, **Globalization & Football, s.**84.

oynanmıştır. 2018'de ise Suudi Arabistan'da oynanacaktır.[210] Fransa Süper Kupası da benzer bir örnek sunmaktadır. Fransa Süper Kupası 2009 ve 2015'de Kanada'da, 2010'da Tunus'ta, 2011 ve 2017'de Fas'ta, 2012'de ABD'de, 2013'te Gabon'da, 2014'te Çin'de, 2016'da Avusturya'da oynanmıştır. 2018 ve 2019'da ise Çin'de oynanacaktır.

Başta büyük kulüpler olmak üzere, kulüpler, daha fazla tanıtım ve gelir için sezon öncesi hazırlıklarını Uzakdoğu ülkelerine ve ABD'ye kaydırmış durumdalar.[211] Manchester City, Manchester United, Liverpool, Tottenham, Arsenal, Bayern Munich, Borussia Dortmund, Roma, Milan, Juventus, Atletico Madrid, Paris Saint Germain gibi büyük kulüpler 2018/19 sezonuna hazırlık için ABD'nin farklı bölgelerinde 15 şehirde bir araya geldiler. Maçlar birer hazırlık karşılaşması olmasına rağmen stadyumların büyüklüğüne bağlı olarak 100.000'den fazla seyirci çekebilmiştir. Yine pek çok büyük futbol kulübü hava şartları futbol oynamaya kimi zaman uygun olmasa da, hatta bazen teknik direktörler ve futbolcular tarafından olumsuzluklar dile getirilmesine rağmen Çin, Singapur, Japonya, Tayland gibi Asya ülkelerine turlar düzenlemiştri.

Avrupa kulüplerinin kıta dışına pazarlama yöntemleri, futbolun Uzakdoğu ve Kuzey Amerika'da son yıllarda daha fazla ilgi çekmesi gibi sebeplerden dolayı özellikle büyük Avrupa kulüplerinin küresel taraftarları oluşmuştur. Manchester United gibi büyük bütçeli kulüplerin Kuzey Amerika, Uzakdoğu ve Afrika'daki taraftarları artık çok fazla, hatta İngiltere'deki lokal taraftarlarından daha fazla duruma bile gelmiştir. Bununla beraber ülke dışındaki taraftarlardan elde edilen gelirler de artmış durumdadır. Kulüpler de bu pazarın farkındadır ve ülke dışındaki taraftarlarını artırmak için birbirleriyle rekabet içerisindedir.

Büyüyen futbol ekonomisi içerisinde daha fazla pay sahibi olmak, değişen kulüp yapısına uyum sağlamak ve beraberinde sportif anlamda daha başarılı olmak için kulüpler birer marka gibi hareket etmeye başlamıştır. Kulüplerin birer marka haline gelmeye başlaması onların birer ulusötesi şirkete dönüşme eğilimlerinin de bir göstergesi olarak yorumlanabilmektedir.[212] Kulüpler daha iyi ve başarılı birer marka olduklarını göstermek

[210] https://www.tifofootball.com/features/how-europes-super-cups-relocated-abroad/
[211] Goldblatt, **Game of Our Lives: The English Premier League and the Making of Modern Britain,** s.18.
[212] Giulianotti ve Robertson, **Globalization & Football, s.**93.

için tarihi başarılarını, oyun tarzlarını, en yetenekli oyunculara sahip olduklarını ve özel olduklarını anlatmaya çalışmaktadır.[213] Formalarını sürekli değiştirmekte ve[214] kendi stadyumlarını inşa etmeye çalışmaktadırlar.

Kulüpler lokal bağlarından uzaklaştıkları ve daha küresel birer birim haline geldikleri için gelirleri de çeşitlenmiş durumdadır. Profesyonelliğin ilk yıllarındaki gibi artık en önemli gelir kalemini biletler yani maç günü gelirleri oluşturmamaktadır. Televizyon yayın gelirleri, forma reklamları, ekipman anlaşmaları, forma ve ürün satışı, stadyum isim haklarının satışı gibi çok çeşitli gelir kaynakları mevcuttur.

Ekipman anlaşmaları en önemli sponsor gelirlerinden birini oluşturmaktadır. Nike ve Adidas gibi markalar, büyük kulüplerin ekipman üreticilerinde en büyük pay sahipleridir. Örneğin, en değerli ekipman anlaşması Barcelona ve Nike arasında yapılmıştır. 2018-2028 için yıllık 100 milyon pound karşılığında Barcelona, Nike ile anlaşmıştır ki bir önceki anlaşmanın yıllığının 26,5 milyon pound olması dikkat çekicidir.[215] Barcelona, Manchester United ve Real Madrid ile beraber en yüksek ekipman gelirine sahip 3 kulübü oluşturmaktadır ve bu üç kulübün ekipman gelirleri yıllık 75-150 milyon euro aralığındadır. Bu rakamlar bu kulüplerin kendi liglerindeki rakiplerinin çoğundan 10 kat fazla ekipman geliri elde ettiği anlamına gelmektedir. Yine bu rakamlar, beş büyük lig dışındaki liglerde en yüksek ekipman geliri elde eden kulüplerin yaklaşık 20-30 katı durumundadır.[216]

Forma reklamı gelirleri de ekipman anlaşmalarına yakın bir miktardadır. Manchester United'ın forma sponsoru Chevrolet ve aralarındaki anlaşma yıllık 53 milyon pound değerindedir.[217] Ekipman gelirlerinde olduğu gibi en yüksek forma sponsoru gelirine sahip olan kulüpler de Manchester United, Barcelona ve Real Madrid'dir. Bu kulüplerin yıllık forma reklamı gelirleri 55-75 milyon euro aralığındadır. Bu kulüplerin

[213] Giulianotti ve Robertson, **Globalization & Football, s.**93.
[214] Giulianotti ve Robertson, **Globalization & Football, s.**93.
[215] ''Football's 10 Most Expensive Kite Suppliers'' https://www.totalsportek.com/football/expensive-kit-contracts/ (2 Temmuz 2018)
[216] UEFA, **The European Club Footballing Landscape 2016**, 2017, s.54-77.
[217] ''Football's Biggest Shirt Sponshorship Deals'' https://www.totalsportek.com/football/expensive-shirt-sponsorship-deals/ (2 Temmuz 2018)

forma reklam gelirleri aynı ligdeki bazı rakiplerinin 25 katıdır.[218] Öte yandan ekipman anlaşmalarına imza atan markalarla kıyaslandığında forma reklamlarında daha fazla çeşitlilik olduğu söylenebilir. Bahis firmaları, finansal hizmetler, endüstriyel ürünler, tüketim ürünleri, havayolu şirketleri, enerji sektörü, kulüp formalarına reklam veren en yaygın sekötrleri oluşturmaktadır. Bunlardan bazıları Fly Emirates, Qatar Foundation, Deutsche Telekom, Gazprom gibi büyük firmalardır.

Özellikle son yıllarda sponsor gelirlerini artırmak için kullanılan bir yöntem de stadyum isimlerini satmaktır.[219] Örneğin, İngiltere'de Arsenal'in stadyumunun adı Emirates olurken, Manchester City'nin stadyum adı Etihad olmuştur.[220] Almanya'da ise stadyum isim haklarının satışı daha yaygın bir yöntemdir. Red Bull Arena, Volkswagen Arena, Mercedes-Benz Arena yeni stadyum adlarının bazılarıdır. Öte yandan bu eğilim sadece büyük liglerle sınırlı değildir. Türkiye, Rusya, Hollanda ve pek çok ligde yaygınlaşmaya başlamıştır.

Tüm bu sponsor gelirleri futbolun aşırı ticarileşmesine ve kulüplerin kültürel-tarihsel bağlarının zayıflamasına dair eleştirilere sebep olsa da büyük kulüpler bu ticari yapının parçası olmaktan kaçamamaktadır. Bunun en iyi örneklerinden birini Barcelona kulübü oluşturmaktadır. Kimi açılardan ticari yapıya alternatif yaratmaya çalışan kulüp 2006'da sponsor yerine UNICEF adını formasına eklemiştir, fakat artan rekabet koşulları sebebiyle kulüp bu anlaşmayı devam ettirememiştir.[221] 2011'de 5 yıllık 150 milyon euro karşılığında Qatar Foundation ile forma reklamı anlaşmasına varmıştır.[222]

Özetle, futbolun ekonomik küreselleşmesi ve ticarileşmesi ile beraber kulüpler daha ekonomik odaklı hale gelmişlerdir. Birer markaya ve ulusötesi şirkete dönüşmüşlerdir. Bunun beraberinde gelir çeşitliliği artmıştır. İlk yıllardaki maç günü gelirlerinin yerini ağırlıkla yayın hakları ve sponsor gelirleri oluşturmuştur. Gelirlerin

[218] UEFA, **The European Club Footballing Landscape 2016**, 2017, s.19-24.
[219] Chanavat ve Desbordes, s.9.
[220] Salma Thani ve Tom Heenan. "The ball may be round but football is becoming increasingly Arabic: oil money and the rise of the new football order", **Soccer & Society.** Vol.18, No.7, 2017, s.1017.
[221] Xavier Ginesta, "What is the next step? The champions league clubs and their sponsors. From Bwin to Qatar Sports Investment", **Soccer & Society.** Vol.14, No.1, 2013, s.75.
[222] Cleland, s.129.

çeşitlenmesi ise büyük kulüplerin gelir farklılığını artırmasına sebep olmuştur.

3.1.5 Kulüp Satın Alımları ve Yabancı Yatırımlar

Futbol kulüplerine yatırımcıların ilgisi futbolun liberalizasyonu ve ticarileşmesiyle artmıştır. Profesyonelliğin ilk yıllarında futbol kulüplerine yerel sanayicilerin ilgisi varken, 1980'lerden itibaren popüler ve politik figürlerin kulüplere ilgisi artmıştır. Futbol özellikle, stadyumların yeniden inşası ve Premier Lig'in kurulması ile 1990'ların başından itibaren yatırımcılara karşı daha pazarlanabilir hale gelmiştir.

Büyüyen futbol ekonomisi ve futbolun ekonomik küreselleşmesi ile artan ilgi beraberinde yabancı yatırımcıların da ilgisini çekmiştir. Yabancı yatırımlar önce İngiltere'de yoğunlaşmıştır. Ardından Avrupa'da pek çok kulüp ticarileşmenin ve özelleşmenin önünde duramamış ve yabancı yatırımlar İngiltere'nin ardından Avrupa'nın diğer bölgelerine de yayılmaya başlamıştır.

Yabancı yatırımlar arasında önemli köşe taşlarından biri 2003'te Rus iş insanı Roman Abramovich'in Chelsea'yi satın alması olmuştur ki, Abramovich o tarihten beri kulübe 1 milyar pounda yakın yatırım yapmıştır.[223] Bu tarihten sonra İngiltere'de benzer yatırımlar hızlanmıştır. Amerikalı Glazer ailesi 2005'te Manchester United'ı satın almıştır. Amerikalı Randy Lerner 2006'da Aston Villa'yı, 2007'de iki Amerikan kuruluşu ise Liverpool'u satın almıştır. 2008'de Derby County yine Amerikalılar tarafından alınmıştır. Son yılların büyük ve popüler kulüplerinden Manchester City, 2007'de Tayland Başbakanı Thaksin Shinawatra tarafından alınmış ve 2008'de Sheikh Mansour bin Zayed Nahyan'a satılmıştır.[224]

2003-2008 arasındaki bu eğilim bu örneklerle sınırlı değildir ve pek çok örnek eklenebilir. İngiltere'deki son duruma bakıldığında Premier Lig'de yer alan 20 kulübün çoğunda yabancı yatırımcıların payı olduğu görülebilir. Yatırımcıların coğrafyasına bakıldığında ise Amerikalıların ağırlıklı olduğu görülmektedir. Ancak çok farklı

[223] Cleland, s.126.
[224] Giulianotti ve Robertson, **Globalization & Football, s.**84.

coğrafyalardan yatırımların olduğu da rahatça söylenebilir: Rusya, Malezya, İran, Pakistan, Tayland, BAE, İsviçre, İtalya, İzlanda, Çin. İngiltere'nin ikinci ligi olan Championship'teki yabancı yatırımların yoğunluğu da neredeyse Premier Lig düzeyindedir. Yine yatırımcı çeşitliliği de coğrafi olarak oldukça farklıdır.

İngiltere dışında da kulüplere yatırımcıların ilgisinin belirgin biçimde arttığı söylenebilir. Bunların en popüler örneklerinden bazıları şöyle sıralanabilir: Fransa'da Qatar Sports Inverstment, 2011'de Paris Saint Germain'i satın almıştır. Yine aynı yıl, Monaco Ruslar tarafından satin alınmıştır. 2016'da Çinliler Nice'i, Amerikalılar Marsilya'yı satin almıştır. İtalya'da Roma 2011'de Amerikalılar tarafından satin alınırken, İtalya'nın en büyük birkaç kulübünden ikisi olan İnter ve Milan sırasıyla 2016 ve 2017'de Çinliler tarafından satın alınmıştır. Öte yandan kimi durumlarda artık yatırımcıların birden fazla kulüpten pay aldığı da görülmektedir. Dünyanın en zenginleri listesinde yer alan Meksikalı iş insanı Carlos Slim'in, Meksika kulübü Club Pachuca ve İspanyol kulübü Real Oviedo'yu satin alması buna örnek olarak verilebilir.[225]

[225] Chanavat ve Desbordes, s.19.

Tablo 7

Avrupa Kulüplerine Yapılan Yabancı Yatırımlar

	İngiltere	Fransa	İspanya	İtalya	Diğer
2008 öncesi	Chelsea (Rusya) M.United (ABD)	Nantes (Polonya)			
2008-2009	M.City (BAE) Southampton (İsviçre) Sunderland (ABD)				Leipzig (Avusturya)
2010-2011	Liverpool (ABD) Leicester (Tayland) Arsenal (ABD) Bournemouth (Rusya)	Paris S.G. (Katar), Monaco (Rusya)	Malaga (Katar)	Roma (ABD)	
2012-2013	Watford (İtalya) Fulham (ABD)				Vitesse (Rusya)
2014-2015	Leeds Uni. (İtalya) Swansea (ABD) Crystal Palace (ABD)		Valencia (Singapur)	Bologna (Kanada)	Den Haag (Çin)
2016	Everton (İran) Aston Villa (Çin) WBA (Çin)	Nice (Çin), Marsilya (ABD)	Espanol (Çin) Granada (Çin)	İnter (Çin)	
2017	Southampton (Çin) Reading (Çin)			Milan (Çin)	

Kaynak: UEFA, **The European Club Footballing Landscape 2016**, 2017, s.21-26.

Yabancı yatırımların ilk yıllardaki ilgisi çoğunlukla büyük liglerdeki kulüplere olurken, son yıllarda çok çeşitli liglerde yabancı sahipliği görülmektedir. UEFA'nın raporuna göre Avrupa'nın önde gelen 15 ligindeki 256 kulübün 112'sinin yerel, 47'sinin yabancı sahipliği vardır. İngiltere, İtalya, Rusya, Fransa, Belçika, İspanya, Yunanistan liglerinde kulüp satın alımları çok yaygındır.[226] Majör liglerde yabancı kulüp sahipliği oranı %18'i bulmuş durumdadır.[227]

Yabancı yatırımcıların coğrafyasına bakıldığında ilk yıllardan itibaren Amerikan yatırımlarının mevcut olduğu söylenebilir. Ardından Rus ve Orta Doğulu yatırımcıların ilgisi artmıştır. Ancak son beş-altı yılda Rus ve Orta Doğulu yatırımcıların yerini Çinli yatırımcılar almaya başlamıştır. Hatta 2016 sonrası büyük liglere yapılan yatırımların %75'i Çin tarafından gerçekleştirilmiştir.[228] Bununla ilgili olarak aşağıdaki grafikte büyük liglerdeki 47 yabancı kulüp sahipliğinin coğrafik dağılımı görülebilir.

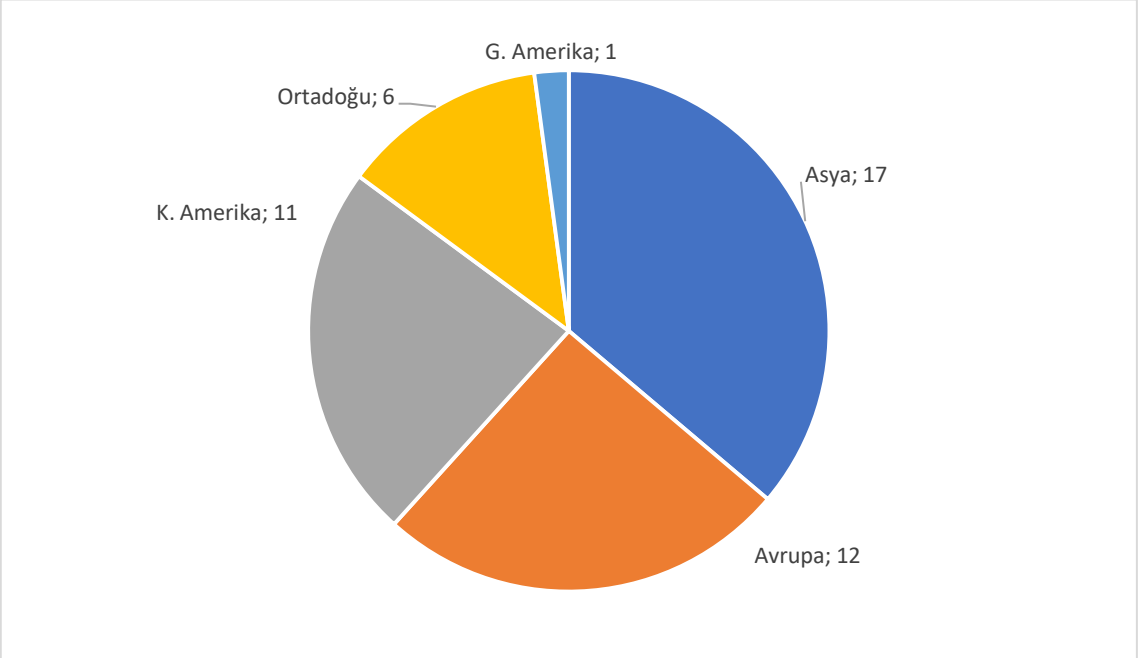

Grafik 4: Avrupa'nın Büyük Liglerinde Yabancı Yatırımcılar Tarafından Satın Alınan Kulüplerin Sayısı

Kaynak: UEFA, **The European Club Footballing Landscape 2016**, 201, s.21-26.

[226] UEFA, **The European Club Footballing Landscape 2016**, 2017, s.21-26.
[227] UEFA, **The European Club Footballing Landscape 2016**, 2017, s.21-26.
[228] UEFA, **The European Club Footballing Landscape 2016**, 2017, s.21-26.

Kulüp satın alımlarının yatırımcılar için ne ifade ettiği de üzerinde durulan bir diğer konu olmuştur. Futbol kulüplerinin kar eden ekonomik birimler olmadığı yaygın biçimde kabul gören bir düşüncedir. Bu sebeple burada ilk amacın kar olmadığı sıkça söylenmektedir. Yatırımcılar için futbolun, ticari ve politik anlamda bir sosyal ağ kurmada önemli bir araç olduğu belirtilmektedir.[229] Yeni iş ilişkileri kurmak ve küresel iş anlaşmaları oluşturmak için bir aracıdır. Bir başka açıdan ise bir prestij kaynağıdır. Ancak eklemek gerekir bu yatırımlardan kar elde edilmediği de söylenemez. İlk yıllarda yapılan yatırımlardan sonra kulüplerin değerleri çok artmış ve kulüplerin el değiştirmesi durumunda büyük karlar elde etmeye de uygun hale gelmiştir.

Son yıllarda sıkça tartışıldığı üzere, kimi yabancı yatırımların Avrupa futbolu içerisinde rekabet dengesinde güçlü değişimlere sebep olduğu söylenebilir. Bunlardan özellikle en öne çıkanlarından üçü Chelsea, Manchester City ve Paris Saint Germain'dir.[230] 1988/89 döneminde kurulan Chelsea, İngiltere Ligi'nde Abramovich satın almadan önce sadece 1955'te şampiyon olmuştur. Abramovich sonrası ise 5 şampiyonluk kazanmıştır. Hatta bir kez de Avrupa'nın en büyüğü olmuştur. Manchester City ise sonuncusu 1968'te olmak üzere İngiltere Ligi'nde iki şampiyonluk yaşamıştır. Ancak yabancı yatırımlar sonrası çok belirgin bir yükselişe geçmiş ve son 7 yılda 3 defa şampiyon olmuştur. Yabancı yatırımların en büyük etkilerinden biri ise Fransa Ligi'nde gerçekleşmiştir. Fransa'da 2 şampiyonluğu olan PSG, Katar yatırımlarının ardından son 6 yılın 5'inde şampiyonluk kazanmıştır.

Özetle, futbolun neoliberal döneminde kulüplere yapılan yatırımların arttığı, 2000'lerden sonra da yabancı yatırımların arttığı görülmektedir. Yatırımlar çeşitli coğrafyalardan gelmekle beraber ilk yıllarda Amerika ağırlıklıyken son yıllarda Çin ve Orta Doğu yatırımları artmıştır. Yabancılar tarafından satin alınan bazı kulüpler ise eski durumlarına göre sportif anlamda ön plana çıkabilmiştir. Hatta rekabet dengesi açısından yabancı yatırımların, UEFA tarafından da dahil olmak üzere, sorgulanmasına neden olmuştur.

---

[229] Cleland, s.126.

[230] Marc Rohde ve Christoph Breuer. "The market for football club investors: a review of theory and empirical evidence from professional European football", **European Sport Management Quarterly.** Vol.17, No.3, 2017, s.268.

3.2 Futbolcu Hareketliliğinin Düzenlenmesi

3.2.1 Bosman Öncesi Kotalar

1995-1996 sezonundan önce çoğu ülkede futbolcuların serbest hareketliliği iki kural ile kısıtlanmıştır.

Kısıtlamaların birincisi, futbolcu ve işveren kulübün sözleşmesiyle ilgilidir. FIFA'nın kuruluşu oyuncu hareketliliğinin uluslararası düzeyde düzenlenmesine zemin hazırlamıştı.[231] FIFA, belirli sınırlar içerisinde UEFA gibi kıta futbol federasyonlarına kendi transfer kurallarını koymaya izin vermiştir.[232] Kurallar bazı farklılıklar gösterse de genel olarak futbolcuların kulüpleriyle yaptıkları sözleşmeler benzer bir kısıtlamayı içeriyordu. Bu kurala göre; futbolcular, kulüpleriyle sözleşmeleri bitse dahi yeni işveren kulüple sözleşme imzalamak için özgür değildi. Futbolcunun yeni bir kulüple sözleşme imzalaması için yeni işveren kulübün eski işveren kulübe anlaştıkları bir miktarda 'transfer ücreti' ödemesi gerekmiştir. Bu ücret futbolcu yetiştiren kulüplerin yetiştirme maliyetlerini karşılaması için bir karşılık olarak görülmüştür. Fakat masrafların çok üzerinde olan transfer ücretleri, doğal olarak futbolcu yetiştiren kulüpler için önemli bir gelir kaynağı oluşturmuştur.[233]

Kısıtlamaların ikincisi, futbolcuların uluslararası hareketliliğiyle ilgilidir. Uzun bir süre, uluslararası federasyonlar, ulusal federasyonlara yabancı oyuncularla ilgili kotaları belirlemede serbestlik tanımıştır.[234] 1980'lerin başında Avrupa'daki ulusal federasyonlar arasında yabancı oyuncu kotalarıyla ilgili alınmış ortak bir karar yoktur. Yine de pek çok ülkede çok benzer kotalar uygulanmıştır ki bu kota genellikle 2 veya 3 yabancı oyuncuyu kapsamıştır. Örneğin 1980/81 sezonunda Almanya, İngiltere, Fransa, İspanya, Portekiz, Yunanistan ve İskoçya'da 2 yabancı kotası vardır. Almanya'da yabancı futbolcular kulüplerin altyapısından yetişmişse yabancı kotalarından muaf tutulmuştur.

---

[231] Pierre Lanfranchi ve Matthew Taylor, **Moving with the Ball: The Migration of Professional Footballers,** Oxford: Berg, 2001, s.216.

[232] Christina Lembo,''FIFA Transfer Regulations and UEFA Player Eligibility Rules: Major Changes in European Football and the Negative Effect On Minors'', **Emory International Law Review,** Vol.25, No.1, 2011, s..545.

[233] Lembo, s.545.

[234] Lanfranchi ve Taylor, s.218.

İngiltere'de Birleşik Krallık ve İrlanda Cumhuriyeti pasaportlu oyuncular yabancı futbolcu olarak görülmezken, kota engelinin yanında futbolcuların İngiltere ve İskoçya'da çalışma izni alması gerekmiştir. AB pasaportlu oyuncuların çalışma izni almasına gerek yoktur. İspanya'da 2 yabancının yanında artı olarak bir de İspanyol kökenli Güney Amerika kontenjanı vardır. Belçika'da yabancı kotası bu ülkelere göre biraz daha liberaldir. 3 yabancı kotası vardır ve Belçika'da beş yıl futbol oynayan tüm yabancı futbolcular, bu sürenin ardından yerli statüsünde oynayabilmiştir. Hollanda'da da 3 yabancı kotası vardır, ancak yabancı futbolcuların çalışma izni alması gerekmiştir. İtalya'da ise yalnız 1 yabancı oyuncuya izin verilmiştir.

Tablo 8

Avrupa Liglerinde 1980-81 Sezonunda Yabancı Futbolcu Kotaları

Ülke	**Kota**
Almanya	Lig 1 ve Lig 2'de 2 yabancı. Almanya genç takımlarında oynayan yabancı oyuncular, yabancı konumunda görülmez.
Belçika	3 yabancı futbolcu; Belçika'da 5 yıl oynamış yabancı pasaportlular için sınırlama yoktur.
Fransa	Lig 1 ve Lig 2'de 2 yabancı.
Hollanda	Lig 1'de 3 yabancı; çalışma iznine bağlı olarak.
İngiltere	2 yabancı oyuncu (Birleşik Krallık ve İrlanda Cumhuriyeti oyuncuları yabancı olarak görülmez); çalışma iznine bağlı olarak; AB vatandaşları otomatik olarak çalışma iznine sahiptir.
İskoçya	2 yabancı oyuncu (Birleşik Krallık ve İrlanda Cumhuriyeti oyuncuları yabancı olarak görülmez); çalışma iznine bağlı olarak; AB vatandaşları otomatik olarak çalışma iznine sahiptir.
İspanya	Lig 1 ve Lig 2'de 2 yabancı artı İspanya kökeni olan 1 oyuncu; İspanya kökeni olan oyuncu doğduğu ülkenin ulusal takımında oynamamış olmalıdır.
İtalya	Lig 1'de 1 yabancı oyuncu; diğer profesyonel liglerde yabancı oyuncu izni yoktur.
Portekiz	Lig 1 ve Lig 2'de 2 yabancı.
Yunanistan	Lig 1'de 2 yabancı; Lig 2'de yabancı izni yoktur.

Kaynak: Pierre Lanfranchi ve Matthew Taylor, **Moving with the Ball: The Migration of Professional Footballers,** Oxford: Berg, 2001, s.219.

Federasyonların koyduğu kurallar, zamanla dalgalanmalar gösterse de uzun dönem düşünülerek bakıldığında neredeyse daimi olarak liberalleşme eğilimindedir. Örneğin İtalya 1966 ve 1980 yılları arasında yeni yabancı oyuncularla sözleşme imzalamayı yasaklamıştır. 1980 ve 1982 yılları arasında 1 yabancı oyuncuya izin vermiştir.

1982-1988 arasında kota 2'ye; 1989'da 3'e yükseltilmiştir. Britanya, 1978 yılında yabancı oyunculara kapılarını açmıştır. Fransa 1982'den itibaren 2 olan yabancı kotasına ek olarak; sahada ikisi yer almak şartıyla da olsa bir de AB vatandaşı kontenjanı eklemiştir.[235]

Özetle; savaş sonrası yıllarda yabancı kotaları çok sınırlıdır, hatta kimi dönemlerde yabancı oyuncu yasaklanmıştır. Ancak çok yavaş da olsa 1980'lerle beraber serbestleşme eğilimi artmaya başlamıştır.

3.2.2 3+2 Kuralı

AB üye ülkelerinin birbirlerine uyguladığı futbolcu kısıtlamaları, uzun bir süre AB yasaları için bir soru işareti oluşturmuştur. 1985'te Avrupa Komisyonu bu kısıtlamalara müdahale etmek için girişime başlamıştır. 1989'da Avrupa Parlamentosu futbolcu hareketliliğinin liberalleşmesini değerlendirmiştir. Kısıtlamaların Avrupa hukukunu ihlal ettiğini belirtmiş ve futbol endüstrisinin Avrupa hukukuna uyumlu hale getirilmesini talep etimiştir. 1990'da Avrupa Komisyonu, UEFA ile belirli bir düzenleme üzerinde anlaşmıştır.[236]

'3+2' olarak isimlendirilen yeni düzenleme 1991'de kabul edilmiştir. Artık UEFA'ya bağlı ülkelerde, AB üyesi olmayan ülkeler de dahil, kulüpler 3 yabancı oynatabilecektir. Ek olarak koşulları sağlamak şartıyla 2 yabancı oyuncu daha oynatabilme şansları vardır. Şartlar; yabancı oyuncunun bir ülkede aralıksız beş yıl futbol oynaması ve bu beş yılın en az üçünü genç takımda geçirmesidir.[237]

Avrupa Parlamentosu, Komisyon ve UEFA arasında imzalanan 3+2 kuralını da uygun bulmamıştır. Profesyonel futbolun 'normal' bir aktivite olduğu, yeni kuralın Birlik içinde futbolcu hareketliliğini kısıtladığı ve bunun Roma Antlaşmasına da uygun olmadığı vurgulanmıştır. Ancak bu öneri kabul görmemiş ve sınırlandırma devam etmiştir.[238]

---

[235] Lanfranchi ve Taylor, s.218-220.
[236] Lanfranchi ve Taylor, s.220.
[237] Simon Gardiner ve Roger Welch,."Nationality and protectionism in football: why are FIFA's '6+5 rule' and UEFA's 'home-grown player rule' on the agenda?" **Soccer & Society.** Vol.12, No.6, 2011, s.774.
[238] Lanfranchi ve Taylor, s.221.

Kısıtlamaları sonlandıran ise gelecek kısımda görüleceği üzere bir futbolcunun açtığı dava olmuştur.

3.2.3 Bosman Kararları

Belçikalı futbolcu Jean-Marc Bosman 1964'te Liege'de doğmuştur. Futbol hayatını çoğunlukla Belçika'da geçirmiş ve kulüp düzeyinde futbola 1983'te Standard Liege'de başlamıştır. 1988'de RFC Liege'e (Royal Football Club) transfer olmuş ve 1990'da RFC Liege ile sözleşmesi bitmiştir. Kulüp 1 yıllık yeni bir sözleşme önermiştir, fakat önerilen maaş öncekinin dörtte biridir.[239] Bosman öneriyi reddetmiştir. Fransız kulübü US Dunkerque da Bosman'a teklifte bulunmuştur.[240] Bosman, Fransız kulübünün teklifini kabul etmiştir. Ancak RFC Liege, Fransız kulübünden yüksek miktarda transfer ücreti isteyerek Bosman'ın transferine izin vermemiştir.[241] Daha sonra da Bosman'ı kadro dışı bırakınca futbolcu işsiz kalmıştır.[242]

Bosman bu durumu hukuksal alana taşımıştır. Fransız kulübüne transferini engelledikleri gerekçesiyle önce kulübüne ve Belçika Futbol Federasyonu'na, daha sonra da UEFA'ya dava açmıştır.[243] Davada öne sürülenlerin birincisi; Avrupa Birliği üyesi ülkeler arasında uygulanan futbolcu kısıtlamalarının Roma Antlaşması'na ve işçilerin serbest dolaşımına aykırı olmasıdır. UEFA ve Belçika Federasyonuna göre AB içinde futbolcu serbestliğinin uygulanmasıyla ilgili üç savunma unsuru vardır; birincisi, futbolcuların durumu diğer işçilerden farklı yani kendine özgüdür; ikincisi, serbest dolaşım milli takımların durumunu kötüye götürebilir; üçüncüsü, AB içinde kısıtlamaların kalkması UEFA üyesi olan fakat AB üyesi olmayan ülkeler için adaletsiz olacaktır.[244] Davada öne sürülenlerin ikincisi; sözleşmesi biten oyuncular için kulüplerin

[239] Lanfranchi ve Taylor, s.213.
[240] Richard Parrish ve David Mcardle. "Beyond Bosman: The European Union's upon Professional Athletes' Freedom of Movement", **Sport in Society.** Vol.7, No.3, 2004, s.404.
[241] University of Leicester, **The 'New' Football Economics.,** Leicester, 2002, s.3-7.
[242] Lanfranchi ve Taylor, s.213.
[243] Branko Milanovic, "Globalization and goals: does soccer show the way?", **Review of International Political Economy.** Vol.12, No.5, 2005, s.836.
[244] Lanfranchi ve Taylor, s.214.

transfer ücreti istemesinin işçilerin serbest dolaşmına aykırı olmasıdır.

Mahkeme, Bosman'ın şikayet ettiği kısıtlamaların, AB yasalarındaki emeğin serbest dolaşımı ilkesine aykırı olduğuna karar vermiş ve davayı Bosman lehine sonuçlandırmıştır. Alınan kararlar sadece Bosman için değil benzer durumlar için de geçerli olacağından Bosman Davası, tüm futbolcular için çok önemli bir serbestlik anlamına gelmektedir.[245] Yani artık sözleşmesi biten futbolcular eski kulübüyle bir bağı kalmadan istedikleri kulüple sözleşme imzalayabilecek ve AB vatandaşı futbolcular AB sınırları içerisinde bir yabancı sınırlaması kuralına takılmayacaktır.

Bosman Kararları serbestleşme eğiliminin sonu olmamıştır. Bosman Kararları sonrası ilk on yılda genellikle yabancı kontenjanları artırılmaya devam etmiştir. Slovak hentbol oyuncusu Kolpak'ın adıyla anılan Kolpak kuralı bunlardan biridir. Kurala göre Avrupa Birliği ile anlaşma imzalayan (European Union Association Agreements) ülkeler AB oyuncusu gibi kısıtlamalardan muaf tutulmuştur.[246] Yine bazı ülkeler ulusal boyutta AB dışından gelen oyunculara daha çok serbestlik tanımaya başlamıştır. AB üyesi olmayan ülkelerin liglerinde de, Türkiye ligi örneğinde olduğu gibi, kimi zaman izinler artırılmıştır.

3.2.4 UEFA Home Grown Kuralı

Bosman sonrası seçkin futbolcuların bazı zengin kulüplerde toplanması başta olmak üzere pek çok açıdan sıkça tartışılan bir konu haline gelmiştir. Bunun paralelinde özellikle son on yılda, uluslararası futbolcu hareketliliğinin sınırlandırılması UEFA ve FIFA'nın tekrar gündemine gelmiş ve kimi zaman yeni düzenlemelere gidilmiştir.

UEFA 2005'te bu doğrultuda yeni bir plan hazırlamıştır.[247] Planda, AB hukukuna aykırı olan yabancı sınırlandırması yerine, kulüplerin altyapıdan oyuncu yetiştirmesini

[245] Milanovic, "Globalization and goals: does soccer show the way?", s.836.
[246] Gardiner ve Welch, s.776.
[247] UEFA, *Protection of Young Players,* 2014, https://www.uefa.com/news/newsid=943393.html (10 Ocak 2018).

zorunlu kılacak uygulamalara geçilmiştir. Home-Grown adı verilen bu kurala göre;[248]

- UEFA organizasyonları olan Şampiyonlar Ligi (Champions League) ve Avrupa Ligi'nde (Europa League) yer alan kulüplerin kadrolarında belirlenen sayıda yerel oyuncu (home grown) bulundurmaları gerekmektedir. 2006-07 sezonunda kulüplerin UEFA'ya bildireceği 25 kişilik kadroda en az 4 yerel oyuncu olmak zorundadır. 2007-08'de bu sayı 6'ya, 2008-09'da 8'e çıkarılmak zorundadır.

- Yerel oyuncuların hangi uyruğa sahip olduğu önemsenmemiştir, önemli olan 15-21 yaş aralığında en az 3 sene ulusal kulüplerde yer almasıdır.

- Yerel oyuncuların yarısının 15-21 yaş aralığında 3 yılını mevcut kulübününü altyapısında geçirmesi zorunludur. Diğer yarısı futbolcunun oynadığı kulübün bağlı olduğu federasyondan herhangi bir kulüp olabilir. (Örneğin, İtalyan kulübü Roma'nın 2008-09 sezonunda bulundurması gereken minimum 8 yerel oyuncunun en az 4'ü Roma altyapısında yetişmiş olmalıyken, geri kalan 4'ü İtalya'da herhangi bir kulüpte yetişmiş olabilir).

Bu kapsamları olan UEFA Home Grown kuralı, kulüplerin altyapılarına önem vermesini ve kendi futbolcularını yetiştirmesini teşvik etmeyi amaçlamıştır. UEFA Home Grown kuralına benzer biçimde kimi ulusal federasyonlar da altyapıyı teşvik edici önlemler almıştır, bazı federasyonlar ise yabancı sınırını tamamen kaldırmıştır. Avrupa'da ulusal federasyonların nasıl bir politika izlediği gelecek kısımda görülmektedir.

[248] UEFA, *Protection of Young Players,* 2014, https://www.uefa.com/news/newsid=943393.html (10 Ocak 2018).

3.2.5 Ulusal Kotalar

UEFA Home Grown uygulaması Avrupa kupalarına katılan kulüplerin UEFA'ya bildireceği kadroları kapsarken, ulusal liglerde farklı kotalar uygulanmıştır. Aşağıda UEFA'ya bağlı liglerde yerel oyuncu kotaları görülmektedir. Eklemek gerekir ki, Bosman Kararları hala geçerlidir ve AB üyesi ülkelerin ligleri istemeseler bile AB üyesi ülkelerden gelen oyunculara sınırlandırma koyamamaktadır.

Belçika, Danimarka, Portekiz ve Yunanistan hiçbir yabancı kısıtlaması uygulamamaktadır. Bunlardan Yunanistan hariç 3'ü altyapıdan oyuncu yetiştirme şartı koymuştur. İngiltere, İspanya ve Hollanda'yı içeren 11 ülke sınırsız yabancıya izin vermiştir. Ancak yabancı oyuncuların ülkelere özgü kurallara bağlı olarak çalışma izni alması gerekmektedir. Almanya ve Austurya'nın dahil olduğu 4 ülke ise sınırsız yabancıya izin verirken, belirli sayıda yerli oyuncunun kadroda olmasını şart koymuştur. Örneğin Almanya, 12 yerli oyuncu olmasını istemektedir. Bu durum aslında yabancı oyuncu kısıtlamasını farklı bir biçimde uygulamak olarak da yorumlanabilir. 16 ülke, AB dışından gelen oyunculara kota koymuştur. Örneğin AB dışından gelen oyuncu sayısını Çekya 5, Fransa 4, İsviçre 5, İtalya 4, Rusya 5, Ukrayna 7 olarak belirlemiştir. 18 ülke ligi ise doğrudan yabancı oyuncu kısıtlamasına gitmiştir. Örneğin Türkiye'de AB içi veya dışarısı farketmeksizin 14 yabancıya izin vardır.

Tablo 9

Avrupa'da Yabancı Futbolcu Kotaları

Ülke	Kota
Almanya	Sınırsız yabancı. En az 12 yerli, en az 8 oyuncu altyapıdan olmalı.
Andorra	Sınırsız yabancı. Çalışma izni alma şartı.
Arnavutluk	En fazla 5 yabancı.
Avusturya	Sınırsız yabancı. En az 12 yerli futbolcu kadroda olmalı.
Azerbaycan	En fazla 5 yabancı.
Belarus	En fazla 4 yabancı kadroda, en fazla 4 yabancı sahada olabilir.
Belçika	Sınırsız yabancı. Altyapıdan oyuncu yetiştirme şartı.

Ülke	Kota
Bosna Hersek	En fazla 6 yabancı. Çalışma izni almalı.
Bulgaristan	AB içi sınırsız yabancı. AB dışından sahada en fazla 3, kadroda en fazla 5 yabancı olabilir. Çalışma izni olmalı.
Cebelitarık	En fazla 5 yabancı olabilir. Hepsi de profesyonel olmak zorunda.
Çekya	AB içi sınırsız yabancı. AB dışından en fazla 5 yabancı olabilir. En az 4 yerli kadroda olmalı.
Danimarka	Sınırsız yabancı. Altyapıdan oyuncu yetiştirme şartı.
Ermenistan	Sınırsız yabancı. Kaleci yerli olmalı. Çalışma izni olmalı.
Estonya	AB içi sınırsız yabancı. AB dışından en fazla 4 yabancı olabilir.
Faroe Adaları	İskandinavya dışından en fazla 4 yabancı olabilir.
Finlandiya	AB içi sınırsız yabancı. AB dışından en fazla 3 yabancı sahada olabilir.
Fransa	AB içi sınırsız yabancı. AB dışından en fazla 4 yabancı olabilir.
Galler	Sınırsız yabancı. Çalışma izni olmalı.
Gürcistan	En fazla 5 yabancı olabilir.
Hırvatistan	AB içi sınırsız yabancı. AB dışından en fazla 6 yabancı olabilir.
Hollanda	Sınırsız yabancı. Çalışma izni olmalı.
İngiltere	Sınırsız yabancı. AB dışından futbolcular için belirli bir oranda ulusal takımda oynama şartı ve çalışma izni olmalı.
İrlanda Cum.	Sınırsız yabancı. Çalışma izni olmalı.
İspanya	Sınırsız yabancı. Çalışma izni olmalı.
İskoçya	Sınırsız yabancı. Çalışma izni olmalı.
İsrail	Sahada en fazla 5, kadroda en fazla 6 yabancı olabilir.
İsveç	Sınırsız yabancı. Çalışma izni olmalı.
İsviçre	AB içi sınırsız yabancı. AB dışından sahada en fazla 5 yabancı olabilir.
İtalya	AB içi sınırsız yabancı. AB dışından kadroda en fazla 4 yabancı olabilir.
İzlanda	En fazla 3 yabancı olabilir.
Karadağ	En fazla 4 yabancı olabilir.
Kazakistan	En fazla 8 yabancı olabilir.
Kıbrıs Rum	AB içi sınırsız yabancı. AB dışından en fazla 5 yabancı.
Kuzey İrlanda	Sınırsız yabancı. Çalışma izni olmalı.
Letonya	En fazla 5 yabancı olabilir.
Litvanya	En fazla 6 yabancı olabilir.
Lüksemburg	Sınırsız yabancı. Çalışma izni olmalı.

Ülke	Kota
Macaristan	AB içi sınırsız yabancı. AB dışından en fazla 5 yabancı olabilir.
Makedonya	En fazla 8 yabancı olabilir.
Malta	Sahada en fazla 7 yabancı olabilir.
Moldova	En fazla 7 yabancı olabilir.
Norveç	Sınırsız yabancı. Çalışma izni olmalı.
Polonya	AB içi sınırsız yabancı. AB dışından sahada en fazla 2 yabancı olabilir.
Portekiz	Sınırsız yabancı. Altyapıdan oyuncu yetiştirme şartı.
Romanya	AB içi sınırsız yabancı. AB dışından en fazla 3 yabancı olabilir.
Rusya	AB içi sınırsız yabancı. AB dışından sahada en fazla 5 yabancı olabilir.
San Marino	AB içi sınırsız yabancı. AB dışından en fazla 6 yabancı olabilir.
Sırbistan	En fazla 6 yabancı olabilir.
Slovakya	AB içi sınırsız yabancı. AB dışından en fazla 5 yabancı olabilir.
Slovenya	AB içi sınırsız yabancı. AB dışından en fazla 3 yabancı olabilir.
Türkiye	En fazla 14 yabancı olabilir.
Ukrayna	AB dışından sahada en fazla 7 yabancı olabilir.
Yunanistan	Sınırsız yabancı.

Kaynak: UEFA, **The European Club Footballing Landscape 2015**, 2016, s.26-33.

Sonuç olarak uluslararası futbolcu hareketliliğinin düzenlenmesiyle ilgili süreç şöyle özetlenebilir: 1960'larda ve 1970'lerde oldukça sıkı bir yabancı sınırlandırılmasına gidilmiş, hatta bazı ülkelerde kimi yıllarda yabancı oyuncu yasaklanmıştır. 1980'lerin başında genelde yaklaşık 1-2 yabancı futbolcuya izin verilmiştir. 1990'ların başında serbestleşme artmış ve 3+2 kuralı ile 3-5 arasında yabancı oyuncuya izin verilmiştir. Ardından 1995'te Bosman Kararları ile en belirgin değişim yaşanmıştır; transfer ücreti kaldırılmış ve AB vatandaşı futbolcular yabancı sınırlamasından muaf tutulmuştur. İlerleyen yıllarda hemen her ülkede serbestleşme eğilimi artmıştır. Örneğin birçok AB üyesi ülke AB dışındaki oyunculara uyguladıkları 3+2 yabancı kotasını genelde 5-6 civarına çekmiştir. Bazıları ise tamamen serbest bırakmıştır. Yine aynı şekilde AB üyesi olmayan liglerde de 3+2 yabancı kotası artırılmıştır. Fakat son birkaç yılda görülen yeni bir düzenlemeyi de eklemek gerekir. Kimi ülkeler, sınırsız yabancı uygulamasını tartışmış ve bazı alternatif yollar aramıştır. Almanya ve Avusturya'da altyapıdan oyuncu yetiştirme

şartı koyulması gibi. Yine benzeri daha kapsamlı bir düzenlemeyi UEFA gerçekleştirmiştir. UEFA, uluslararası organizasyonlara katılacak takımların kadrolarında, Home Grown kuralı, belirli sayıda altyapı oyuncusu bulundurma şartı koymuştur. Tek cümleyle süreç tekrar özetlenirse, 1970'lerden sonra serbestleşme neredeyse daimi olarak artmış, ancak son on yılda çok kısıtlayıcı olmasa da yeniden kimi düzenlemeler görülmeye başlamıştır.

4. FUTBOLCU GÖÇLERİ ve ETKİLERİ

4.1 Küresel Futbolcu Göçü: Emeğin Yoğunlaşması

4.1.1 Genel Görünüm

Futbolun neoliberalleşme sürecinde yaşanan ekonomik küreselleşme ve ticarileşmenin en belirgin özelliklerinden biri uluslararası emek hareketliliğinin önündeki engellerin kaldırılması olmuştur. Bunun beraberinde uluslararası futbolcu göçü neoliberal dönemde çok hızlanmıştır. Profesyonel futbolculuk, belki de Milanovic'in dediği gibi açık ara günümüzün en küresel işgücü haline gelmiştir.[249] Yine Milanovic'in ifade ettiği gibi, bugün Nijeryalı veya Brezilyalı bir futbolcu nitelikli bir cerraha veya mühendise göre Avrupa'da çok daha kolay iş bulabilmektedir.[250]

Neoliberal dönemde işgücündeki serbestleşme eğiliminin ve artan futbolcu hareketliliğinin ardından akademik ilgi de bu dönemde artmıştır. Sporcu göçü üzerine akademik çalışmalar yaklaşık 25 yıl önce ivme kazanmaya başlamıştır. 1994'te 'Global Sports Arena: Athletic Talent Migration in an Interdependent World' adlı kitabın yayınlanması, bu alandaki çalışmaların başlangıcı olarak sıkça vurgulanmaktadır.[251] Futbol ekonomisinin büyümesi ile özellikle elit seviyedeki futbolcu göçü bir çeşit nitelikli göç olarak değerlendirilmeye başlamıştır. Eğitimli işgücü 'brain drain' (beyin göçü) adıyla nasıl inceleniyorsa sporcu/futbolcu göçü için de 'muscle drain', 'feet drain' ve 'leg drain' gibi kendine özgü terimler kullanılmaya başlamıştır.

Uluslararası futbolcu piyasasının serbestleşmesinin etkileri çok çeşitlidir, pek çok açıdan incelenip tartışılabilir. Bu bölümden itibaren, emek piyasasında serbestleşmenin bazı sonuçları incelenmiştir. İlk alt bölümde (3.1) ise şu soruların cevabı

[249] Branko Milanovic. "The World at Play: Soccer Takes on Globalization", Yale global, 2010.
[250] Milanovic, "The World at Play: Soccer Takes on Globalization"
[251] Joseph Maguire ve Mark Falcous, "Introduction: borders, boundaries and crossings – sport, migration and identities", Maguire, Joseph ve Falcous, Mark (Ed.) **Sport and Migration: Borders, boundaries and crossings** içinde. New York: Routledge, 2011, s.27.

aranmıştır:

- Serbestleşme, uluslararası futbolcu göçünü ne kadar etkilemiştir? Başka bir ifadeyle, futbolda emek göçü ne kadar akışkandır?

- Emek göçü karşılıklı mıdır yoksa belirli bölgelerde mi yoğunlaşmıştır?

Futbolcu göçleri aslında pek çok farklı seviyede incelenebilir. Yani futbolcuların seviyesine, başka bir ifadeyle emeğin niteliğine göre sınıflandırma yapılabilir. Bu farklı seviyelere ait veriler bu bölümde ve ilerleyen bölümlerde görülebilir.

Aşağıdaki tabloda yabancı oyuncu sayısı ile ilgili çok geniş bir çalışmanın sonucu görülebilir. İsviçre'de Neuchatel Üniversitesi ile beraber çalışan International Center for Sports Studies (CIES), Mayıs 2018 itibariyle her kıta konfederasyonunda toplam 93 ulusal federasyonun verilerini toplamıştır. Toplam 142 ligdeki oyuncuları incelemiştir ki bunun içerisinde kimi ülkelerin alt ligleri de vardır. Bu veriler toplam 2235 kulübe denk gelmektedir. Verilere göre küresel yabancı futbolcu oranı %21,2'dir. Kimi ülkelerde alt liglerin de incelendiği düşünülürse bu yüksek bir oran olarak görülebilir.

Tablo 10

Kıtalara Göre Yabancı Futbolcu Oranı

Konfederasyon[252]	Federasyon Sayısı	Lig Sayısı	Kulüp Sayısı	Yabancı Oranı
AFC	18	20	267	18.6%
CAF	4	5	75	11.0%
CONCACAF	10	12	178	22.0%
CONMEBOL	10	18	331	9.6%
OFC	1	1	10	25.4%
UEFA	50	86	1374	24.9%
Toplam	93	142	2235	21.2%

Kaynak: International Centre for Sports Studies. **Football Analytics.** Neuchatel, 2018, s.32.

Aşağıdaki grafikte sunulan veriler ise Dünya Kupası'nda yer alan oyuncular incelenerek oluşturulmuştur, ki bu da elit seviyede yani en üst düzeydeki futbolcuların incelenmesi anlamına gelmektedir. Seçkin oyuncuların incelenmesi üstteki tabloda olduğu gibi daha farklı sınıflardaki emek niteliğine göre yapılacak ayrıma kıyasla ekonomik yönden görece farklıdır; çünkü bu sınıftaki oyuncuların uluslararası göçü, ülkelerin futbol ekonomilerini daha belirgin biçimde etkilemektedir.

Grafikte küresel boyutta göç hareketliliğinin nasıl değiştiği görülebilir (göç alan ve veren bölgelerin incelenmesi ilerleyen bölümlere bırakılmıştır). Grafik 1978'den günümüze oynanan tüm Dünya Kupası kadroları incelenerek oluşturulmuştur. Bu zaman diliminde FIFA'ya bildirilen kadrolarda yer alan toplam 6848 oyuncu incelenerek yazarca derlenmiştir.[253]

Grafikte görüldüğü üzere, 1978'de yalnızca %8,2 olan göçmen oyuncu oranı her

[252] AFC: The Asian Football Confederation; CAF: The Confederation of African Football; CONCACAF: The Confederation of North, Central American and Caribbean Association Football; CONMEBOL: The South American Football Confederation; OFC: The Oceania Football Confederation; UEFA: The Union of European Football Associations.

[253] Dünya Kupasında yer alan oyuncuların listesi FIFA dahil olmak üzere pek çok açık kaynakta bulunabilir. https://www.fifa.com/worldcup/

dünya kupasında giderek artmıştır. Son dünya kupası tarihi olan 2018'de %71,6'ya ulaşmıştır. Bu artış serbestleşme sonrası futbolda nitelikli emek hareketliliğinin oldukça akışkan olduğu şeklinde yorumlanabilir.

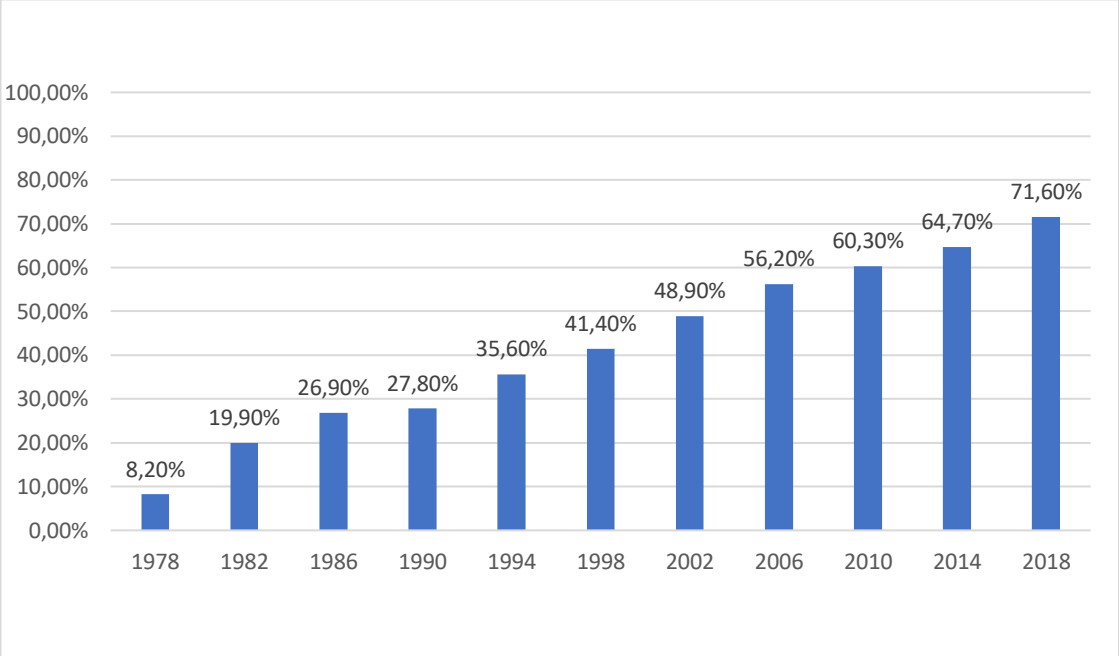

Grafik 5: Dünya Kupası'nda Yer Alıp Ülkesi Dışında Oynayan Futbolcular

Kaynak: FIFA'ya bildirilen oyuncu kadrolarından derlenmiştir.

Öte yandan emek göçünün oranının yanında göç yönleri de önemlidir. İlerideki üç bölümde emek göçü kıtalara; Afrika, Güney Amerika, Avrupa; göre incelenmiştir.

4.1.2 Afrika Futbolunda Göç

4.1.2.1 İhracat Kısıtlamaları ve İlk Post-Kolonyal Futbolcu Göçleri

Küresel futbolcu göçü eğiliminde olduğu gibi 1980'lerin başından itibaren Afrikalı futbolcuların uluslararası göçleri hızlanmaya başlamıştır. Önceki bölümlerde

değinildiği gibi neoliberal süreçte Avrupa'da emek piyasasının serbestleşmesi bunun en önemli nedenidir. Avrupa'da serbestleşmenin artması emek talebini artırıcı yani ithalat yönlü bir faktör olmuştur. Afrika açısından göç dalgasının başlamasının diğer bir yönü ise ihracat yönlüdür. Afrika ülkeleri neoliberal dönem öncesi emek üzerine çeşitli ihracat kısıtlamaları uygulamıştır.

Futbolcu ihracatının kısıtlandırılmasının altında genellikle politik amaçlar yatmıştır. Afrika ülkelerinin İkinci Dünya Savaşı sonrası bağımsızlıklarını kazanmaya başlamasından sonra bazı Afrika ülkeleri Sovyetler Birliği'nin etkisiyle profesyonel futbolcu göçlerine müdahale etmştir.[254] Ayrıca, Afrika Futbol Federasyonu (CAF) da Afrikalı futbolcuların Avrupa'ya gitmesine şüpheyle yaklaşmıştır. Örneğin CAF, 1965'te uygulamaya soktuğu kural ile milli takımlarda deniz aşırı ülkelerdeki kulüplerden gelen oyuncu sayısını iki ile sınırlandırmıştır.[255] Zaire ve Mozambik ise futbolcu ihracatını tamamen yasaklamıştır.[256] Bunların sonucu olarak az sayıda olan profesyonel futbolcu göçleri daha da azalmıştır. Afrika ülkeleri ihracat kısıtlamalarını 1980'lerin başında esnetmeye başlamıştır.[257]

Afrikalı futbolcuların öncelikli göç noktaları eski kolonyal bağlantılarla ilgilidir. Belçika, Fransa, İngiltere, Portekiz gibi Afrika'da politik-ekonomik güç kuran ülkelerden özellikle Belçika ve Fransa ilk 'post-kolonyal' göç noktaları olarak öne çıkmıştır. Avrupa'da o dönemde genelde birkaç yabancıya izin verilirken, 1978'te Belçika futbolcu ithalat sınırlandırmalarını esnetmiştir.[258] Bunun sonucunda belirgin sayıda Zaireli futbolcu Belçika'ya göç etmiş ve Belçika'nın en üst düzey liginde futbol oynamaya başlamıştır. Zaire-Belçika arası futbolcu göçleri eski kolonyal bağları futbol üzerinden gösteren çok önemli bir örnektir. 1985 ve 1995 yılları arasında Belçika'da oynayan Afrikalı futbolcuların %40'ı Zaire'den gelmiştir.[259]

---

[254] Raffaele Poli, "Migrations and trade of African football players: historic, geographical and cultural aspects", **Afrika Spectrum.** Vol.41, No.3, 2006, s.396.
[255] Paul Darby, "Out of Africa: The Exodus of Elite African Football Talent to Europe", **Journal of Labor and Society.** Vol.10, No.4, 2007, s.450.
[256] Lanfranchi ve Taylor, s.184.
[257] Poli, "Migrations and trade of African football players: historic, geographical and cultural aspects", s.397.
[258] Lanfranchi ve Taylor, s.182.
[259] Lanfranchi ve Taylor, s.182.

Zamanla Belçika diğer Afrika ülkeleri için de çekim merkezi olmaya başlamıştır. Özellikle İngiltere'nin ısrarcı ithalat kotaları sebebiyle Anglofon ülkelerden de belirgin sayıda futbolcu, İngiltere yerine dil alternatifinin de etkisiyle Belçika'ya gitmiş ve kariyerlerine burada başlamıştır. Örneğin ileride başarılı olacak Nijeryalı Stephen Keshi ve Daniel Amokachi, Zambiyalı Kalusha Bwalya bunlardan bazılarıdır.[260] 1990-91 sezonunda en üst düzey Belçika liglerinde Nijeryalı oyuncu sayısı Zaireli oyuncu sayısını geçmiştir.[261]

Belçika'nın 17 yaşından küçük Afrikalı futbolcuları yerli futbolcu statüsünde kabul eden düzenlemesi Afrikalı futbolcuların çocuk yaşta Belçika'ya gitmesine neden olmuştur. Böylece Belçika rekabetin daha üst düzeyde olduğu Avrupa liglerine ulaşmak için bir basamak taşı olarak da görülmeye başlamıştır. Belçika'da başarılı olan genç ve tanınmayan Afrikalı futbolcular yüksek maaşlar karşılığında daha zengin Avrupa liglerine ulaşabilmiştir. Değer zincirindeki bu hareketlilik, Belçika kulüplerinin Afrikalı futbolcuları önemli bir yatırım olarak görmesine de sebep olmuştur. Belçika kulüpleri güçlü Afrika bağlantıları sayesinde yetenekli genç futbolcuları çok erken yaşta tespit edebilme olanağına sahiptir. Kulüpler ucuza satın aldıkları Afrikalı futbolcuları çok yüksek fiyatlara zengin liglere satarak yüksek karlar elde etmiştir. Belçika kulüplerinin öncülük ettiği bu sistem zamanla Avrupa'daki diğer ülkelerde de önemli bir ekonomi politikası haline gelmiştir.[262]

Goldblatt'e göre, Belçika'daki Afrikalı göçmen futbolcular yabancı pasaportlu ekonomik motivasyonlu göçmenlerken, diğer temel göç noktası olan Fransa'daki durum için ise tam olarak aynı şey söylenemez. Fransa'daki durum etnisite, milliyet ve göçü yansıtan karmaşık Afrika-Fransa ilişkisini yansıtmaktadır. Birincisi Fransa futbolu, her zaman Cezayirli göçmenlerin çocuklarını, ki çift pasaporta sahiptiler, Fransa liglerinde ve Fransa Milli Takımı'nda oynatma eğiliminde olmuştur. İkincisi Afrika doğumlu pek çok Afrikalı futbolcu Fransa vatandaşlığı alıp Fransa Milli Takımı'nda oynamıştır. Örneğin Mali doğumlu Jean Tigana, Gana doğumlu Marcel Desailly gibi. Üçüncüsü zamanla büyüyen sadece futbol amaçlı göçlerdir. Özellikle Kamerunlular burada önemli bir grubu

[260] Goldblatt, **Ball is Round: A Global History of Soccer**, s.655.
[261] Lanfranchi ve Taylor, s.182.
[262] Lanfranchi ve Taylor, s.183-184.

oluşturmuştur. Örneğin Kamerunlu Jean-Pierre Tokoto, Roger Milla, Thomas N'kono, Eugene Ekeke gibi. Fakat tüm bu göçmenlerin arasında Abedi Pele ayrı bir yere sahiptir. Abedi Pele ilk kez 17 yaşındayken, 1982'de Gana'nın Afrika Şampiyonu olmasına yardım ettiğinde dünyanın ilgisini çekmiştir. İlerleyen yıllarda Abedi Pele, Katar, İsviçre, Fransa, İtalya, Almanya ve BAE'nde oynamıştır. Kariyerinin zirvesi ise Fransız kulübü Marsilya'da 1990'ların başında oynayıp dört şampiyonluk kazandığı, 1993'te Avrupa Şampiyonluğu kazandığı ve kaptanlık yaptığı yıllardır.[263]

Belçika ve Fransa örneğinde olduğu gibi ilk göç akıntıları kolonyal bağlantılar üzerinden gerçekleşmiştir. Bu bağlantılar günümüze kadar gücünü korurken buna ek olarak özellikle 1990'lardan sonra Afrika futbolcu ihracatı Avrupa'nın her yerine yönelmiştir.

4.1.2.2 Afrika Futbolunun Yükselişi

Afrika futbolunun dünya futbolundaki yeri zamanla bu kıtaya olan ilgiyi etkilemiştir. 1970'lerin sonuna kadar Afrika futbolunun futbol dünyasındaki konumu oldukça zayıftır. İlk sekiz Dünya Kupası'nda, yani 1970'e kadar, Afrika futbolu Dünya Kupası'nda yalnızca bir kez 1934'te Mısır ile temsil edilmiştir. 1970, 1974 ve 1978'te düzenlenen dünya kupalarına Afrika'dan yalnızca birer ülke katılmış ve 1978'te Tunus'un aldığı tek galibiyet, Afrika'nın Dünya Kupası tarihindeki ilk galibiyeti olmuştur. Daha sonra 1990'a kadar daimi olarak Afrika ülkelerinin başarısı artmıştır.

1982'de Dünya Kupası'nda yer alan takım sayısı 16'dan 24'e çıkınca Afrika'nın kontenjanı da ikiye çıkarılmıştır. 1982'deki turnuvada yer alan iki ülkeden biri olan Kamerun'un İtalya ve Polonya'yla berabere kalması, diğeri olan Cezayir'in Batı Almanya ve Şili'yi yenmesi Avrupa'nın dikkatini çekmiştir. Fas, 1986'da Polonya, İngiltere ve Portekiz'in arasında grup aşamasının birincisi olarak, dünya kupalarında ilk kez grup aşamasını geçen ülke olmuştur. 1990'da bu defa Batı Afrika ülkesi Kamerun, Arjantin ve Romanya'yı yenerek grup aşamasını geçmiştir. Sonraki eleme aşamasında Kolombiya'yı

[263] Goldblatt, **Ball is Round: A Global History of Soccer**, s.655.

yenerek çeyrek finale çıkmış yani en iyi 8 ülke arasına girmiştir. Bu başarı, 2002'de Senegal ve 2010'da Gana ile tekrarlanmıştır. İlk 8 arasına girmek Afrika ülkelerinin gelebildiği en üst seviye olarak kalmıştır. Kısaca Afrika futbolu ulusal düzeyde 1970'den 1990'a kadar daimi olarak ilerlerken; 1990'dan günümüze aynı seviyede kalmıştır.

Afrika'nın asıl futbol gücü genç yaş futbolunda yatmaktadır. Joao Havelange'ın FIFA Başkanlığına gelişi ve vaatleri doğrultusunda genç yaş dünya kupalarının düzenlenmesi Afrika'nın bazı genç yeteneklerinin daha kolay parlamasını sağlamıştır.[264] Coca Cola'nın sponsorluğu ile 20 yaş altı ve 17 yaş altı dünya kupaları sırasıyla 1977 ve 1985'te başlamış ve iki yılda bir düzenlenmiştir. Afrika'nın genç milli takımları A takımlarına göre çok daha başarılı olmuştur. Gana 1 kez 20 yaş altı dünya kupasını kazanmıştır. 17 yaş altı dünya kupasını ise 5 kez Nijerya, 2 kez de Gana kazanmıştır. Bu da toplamda 17 yaş altı dünya kupasını en çok kazanan kıtanın Afrika kıtası olduğu anlamına gelmektedir. Genç milli takımlar çok başarılıyken A takımların bu başarıları elde edememesi Afrika'nın 'işlenmemiş' genç yeteneklerle dolu olduğunun ve zengin Avrupa ülkelerinin kaynaklara, tesislere ve teknolojiye sahip olmasının ne kadar önemli olduğunun göstermektedir.[265]

4.1.2.3 Afrika'nın Ekonomik Durumu

Ekonomik koşullar sebebiyle neredeyse tüm Avrupa ülkeleri Afrikalı futbolcular için çekim merkezi olurken, Afrika itici faktörlerle doludur. Öncelikle Afrika'da futbolcu arzının çok fazla olduğu söylenebilir. Afrika'nın artan genç nüfusunun yüksek olması, yoksulluğun yaygın olması ve futbolun masrafsız ve kolay oynanabilir bir spor olmasının da etkisiyle, futbol Afrikalı çocuklar ve gençler için en popüler eğlence haline gelmiştir. En önemlisi de futbol Afrikalı çocukların geleceğini kazanmasındaki önemli seçeneklerden biri olmuştur. Kötü ekonomik koşulların yanında futbol bir umut ve

[264] Gerard A Akindes, "South Asia and South-East Asia: new paths of African footballer migration", **Soccer & Society.** Vol.14, No.5, 2013, s.687.
[265] Goldblatt, **Ball is Round: A Global History of Soccer**, s.657.

fırsattır.[266]

Afrika'da futbolda emek göçlerinin en büyük sebebi Afrika ekonomisi ve beraberinde futbol ekonomisiyle ilgilidir. 1990'larda ekonomik küreselleşme hızlanırken bu sürecin Afrika'yla etkileşimi pek başarılı sonuçlar vermemiş ve bu dönemde Afrika'nın kötü ekonomik koşulları devam etmiştir.[267] Avrupa'da ise futbol ekonomisi çok daha büyüktür ve beraberinde futbolcu ücretleri de Afrika'ya göre çok daha yüksektir. Bu orantısızlık Afrikalı futbolcular için Avrupa'yı karşı konulamaz yapmaktadır. Ancak ekonomik anlamda Afrika'da bölgeler arası ekonomik farklılıkların olduğu da belirtilmelidir. Bu farklılığı da Kuzey Afrika ve Sahra Altı Afrika olarak ayırabiliriz.[268]

Kuzey Afrika ve Batı Afrika'da yer alan ülkelerin milli takımları uluslararası düzeyde Afrika'nın en başarılı takımlarıdır. Kuzey Afrika ligleri Batı Afrika liglerine göre daha istikrarlı, profesyonel ve zengindir. Özellikle Fas, Tunus ve Mısır'da bazı kulüplerin durumu yerli futbolcuları evde kalmaya ikna etmek için, en azından kariyerlerinin ilk yıllarında, yeterli olabilmektedir. Örneğin; Mısır'da Al Ahly, Zamalek; bu kulüplerin Tunus'ta Esperance; Fas'ta Wydad Casablanca ve Raja Casablanca öne çıkanlarındandır. Eklemek gerekir kimi Kuzey Afrika'daki kimi kulüplerin ülkenin yönetici elitleriyle bağlantısı bu kulüpleri politik-ekonomik olarak avantajlı kılabilmektedir. Ancak görece zenginliğine rağmen seçkin Avrupa kulüpleriyle ekonomik anlamda kıyaslandığında arada çok belirgin fark olduğu da açıktır. Doğal olarak Avrupa'da seçkin futbolculara verilen maaşların bu liglerde karşılanması zordur.[269]

Sahra Altı ülkelerde futbol ekonomisi sadece Avrupa'ya göre değil Kuzey Afrika'ya kıyasla da çok kötü durumdadır. Kıtanın en başarılı futbol ülkeleri dahi -Batı Afrika kıyıları- ülkelerin politik ve ekonomik koşullarının etkisiyle yetersiz futbol altyapısına ve liglere sahiptir. Kulüplerin çoğu ticari sponsorlar olmadan mücadele etmektedir. Hatta bu kulüplerin çok azı düzenli maaş verebilmekte ya da emek haklarını

[266] Goldblatt, **Ball is Round: A Global History of Soccer**, s.880.
[267] Goldblatt, **Ball is Round: A Global History of Soccer**, s.881.
[268] Darby, "Out of Africa: The Exodus of Elite African Football Talent to Europe", s.448.
[269] Darby, "Out of Africa: The Exodus of Elite African Football Talent to Europe", s.448.

koruyabilmektedir.[270]

Sahra Altı ülkelerde artık bölgeye özgü olmuş kötü yönetim ve yolsuzluk da önemli bir etkendir. Devletin politik-ekonomik rolü de üzerinde düşünülmesi gereken bir sebeptir. Aslında bağımsızlıklar sonrasında yeni kurumsallaşmış Afrika hükümetleri, spor ekonomisine yardım-sübvansiyon sağlamıştır ve merkezi planlamacı bir rol oynamıştır. Ancak 1980'lerin krizleri ve sonrasında gelen yapısal uyum programları, hükümetlerin desteğini belirgin şekilde azaltmıştır. Örneğin Kamerun'da spor bakanlığının 1970'deki bütçesi ülkenin ulusal gelirinin %5,58'idir. 1996'ya gelindiğinde bu oran %0,06'ya kadar düşmüştür.[271]

Futbol ekonomisinin Afrika'da kötü olması sebebiyle çoğu kulüp için tek güvenilir ve düzenli gelir kaynağı futbolcu satışları olmuştur. Pek çok kulüp ve bireysel girişim ile futbol okulları ve geliştirme programları kurulmuştur. Bu programlar için futbolcu ihracatı önemli bir gelir aracı olabilmektedir.[272] Yetenekli ve biraz da şanslı olan genç futbolcular buradaki fırsatlarla Avrupa'da çok daha rahat koşullara ulaşabilmektedir. Fakat bu gençler azınlıktır ve çoğu genç için bu yolculuklar hayal kırıklıklarıyla doludur.[273] Birçokları futbol menajerleri tarafından sömürülmüştür.[274] Avrupa'ya gidip kulüpsüz ve işsiz kalan gençler göç sürecinin belki de en önemli sosyal problemlerini oluşturmaktadır.

4.1.2.4 Afrika Göç Haritası

Bu kısımda öncelikle, kısım 3.1'de olduğu gibi 1978'den günümüze kadar dünya kupalarında yer alan 6848 oyuncudan Afrikalı olanlar tarihsel olarak incelenmiştir. Aşağıda bu verilere ait grafik görülebilir.

Grafikte görüldüğü üzere, yurt dışında oynayan Afrikalı oyuncuların oranı büyük

[270] Darby, "Out of Africa: The Exodus of Elite African Football Talent to Europe", s.448.
[271] Darby, "Out of Africa: The Exodus of Elite African Football Talent to Europe", s.449.
[272] Goldblatt, **Ball is Round: A Global History of Soccer,** s.882.
[273] Raffaele Poli, "African migrants in Asian and European football: hopes and realities", **Sport in Society.** Vol.13, No.6, 2010, s.1002.
[274] Darby, "Out of Africa: The Exodus of Elite African Football Talent to Europe", s.450.

bir hızla artmıştır. 1978'de %9,1 olan göçmen oyuncu oranı 2014'te %91,3'e kadar yükselmiştir. Son dünya kupasında ise %85,2 olmuştur. Dünya kupasındaki tüm oyuncular ile karşılaştırıldığında artış eğiliminin benzer olduğu görülebilir. Fakat Afrikalı oyuncularda yurt dışında oynama eğilimi ortalamaya göre (%71,6) daha fazladır. Başka bi ifadeyle serbestleşme sonrası göç akışkanlığı Afrikalılar için ortalamaya göre daha yüksektir.

Afrikalı göçmenlerin uzun vadede artma eğiliminin yanında bazı dünya kupalarında bir öncekine göre küçük düşüşler vardır; örneğin 2014'e göre 2018'de daha düşük olması gibi. Bunun en büyük sebebi o yıl dünya kupasına katılan Afrika ülkelerinin coğrafyasındaki değişiklikle ilgilidir. 2014 Dünya Kupası'nda 1 Kuzey Afrika ülkesi, 4 Batı Afrika ülkesi varken, 2018'de 3 Kuzey Afrika ülkesi, 2 Batı Afrika ülkesi yer almıştır. Kuzey Afrika ülkelerinde Batı Afrika ülkelerine göre daha iyi ekonomik koşullar olduğu için göçmen oyuncu oranında 2018'de az da olsa azalma görülmektedir.

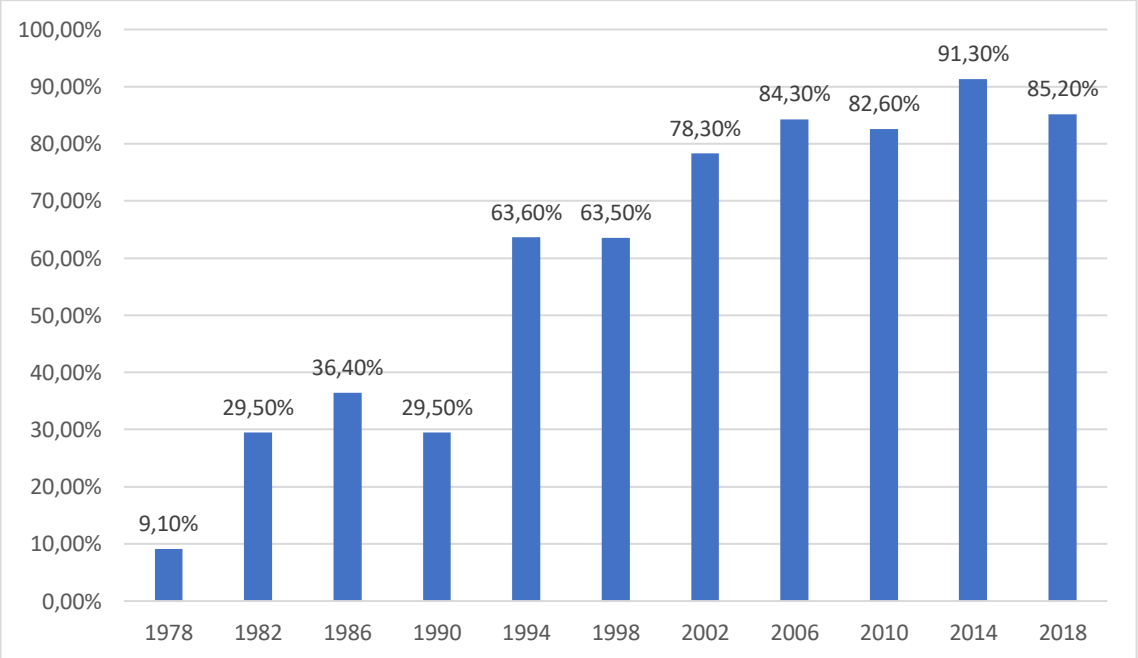

Grafik 6: Dünya Kupası'nda Yer Alıp Ülkesi Dışında Oynayan Afrikalı Futbolcuların Oranı

Kaynak: FIFA'ya bildirilen oyuncu kadrolarından derlenmiştir.

Sonraki iki grafikte ise, 2018 verilerine göre Afrikalı futbolcuların hangi kıtada ve ülkede futbol hayatlarını sürdürdüğü görülebilir. Dünya Kupası'na Afrika'dan katılan ülkelerin arasında Kuzey Afrika'dan Mısır, Fas, Tunus; Batı Afrika'dan ise Senegal ve Nijerya yer almaktadır. Afrikalı oyuncuların %69,6'sı Avrupa'da futbol oynamaktadır. %11,3'ü ise Asya'da oynamaktadır. %3,4'ü ise ülkesinin dışındaki bir Afrika ülkesinde futbol oynamaktadır. Güney Amerika'ya giden Afrikalı oyuncu ise hiç yoktur. Evinde kalanların oranı ise yalnızca %14,8'dir. Evinde kalanların neredeyse tamamına yakını Kuzey Afrika ülkelerindeki oyunculardan oluşmaktadır. Batı Afrikalıların ise tamamına yakını ülke dışındaki bir ligde yer almaktadır.

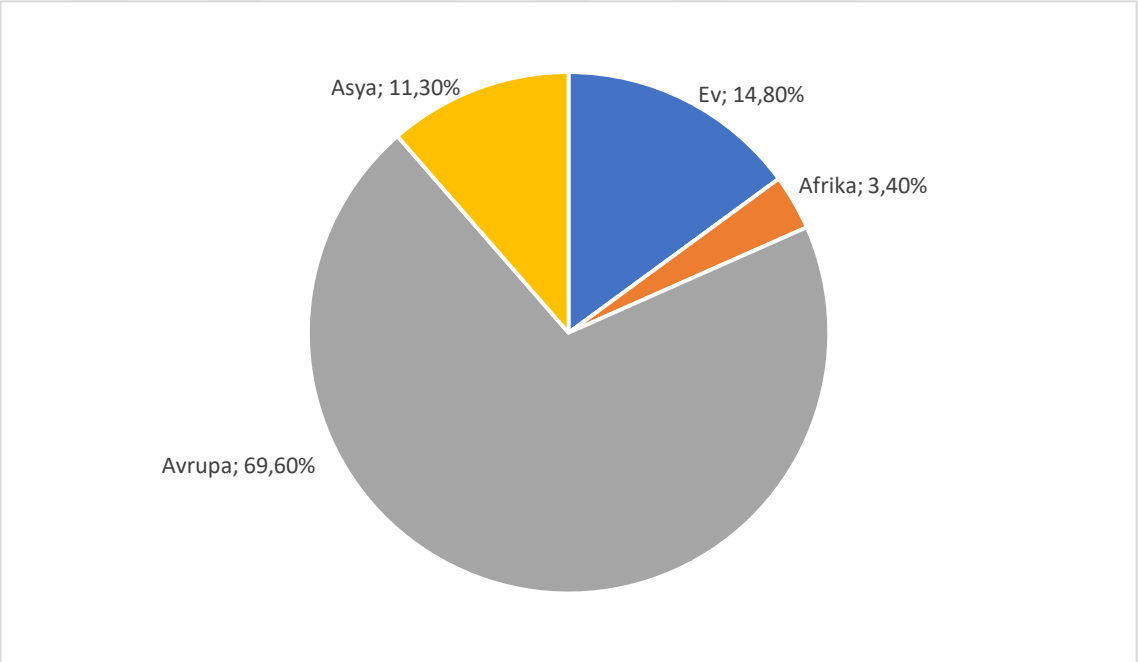

Grafik 7: 2018 Dünya Kupası'nda Yer Alan Afrikalı Futbolcuların Oynadığı Ligler

Kaynak: FIFA'ya bildirilen oyuncu kadrolarından derlenmiştir.

Aşağıda, Avrupa'da oynayan %69,6'lık kesimin liglere göre dağılımı incelenmiştir. Afrikalı göçmen oyuncuların %68,8'i beş büyük futbol liginde forma giymektedir. Beş büyük lig içerisinde ise İngiltere ve Fransa özellikle öne çıkmaktadır. İngiltere beş büyük lig içerisinde en yüksek gelire sahip lig olmasının da etkisiyle %25'lik

bir orana sahiptir. Fransa ise beş büyük lig içerisinde en düşük gelirli lig olmasına rağmen Afrikalıların ikinci tercihi durumundadır. Bunun sebebi de tarihi, kültürel, dil bağları gibi ekonomi dışı faktörlerin altında yatmaktadır.

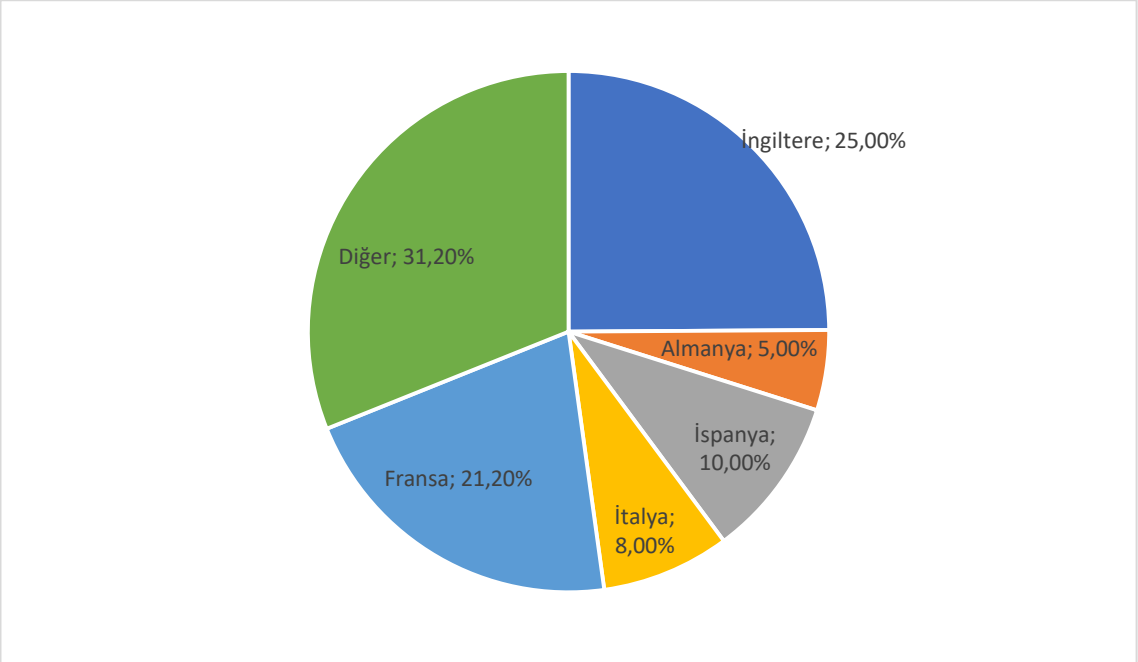

Grafik 8: 2018 Dünya Kupası'nda Yer Alan ve Avrupa'da Oynayan Afrikalı Futbolcuların Liglere Göre Dağılımı

Kaynak: FIFA'ya bildirilen oyuncu kadrolarından derlenmiştir.

Özetle, emek piyasasının serbestleşmesiyle beraber, Afrikadaki seçkin futbolcu göçleri çok hızlanmıştır. Hatta Afrika'daki seçkin futbolcuların tamamına yakını ülke dışına göç etmiştir denilebilir. Afrikalıların ilk tercihi Avrupayken, Avrupa'da İngiltere ve Fransa ön plana çıkmaktadır.

Son olarak eklemek gerekir ki görece alt seviyedeki Afrikalı oyuncular için göç noktaları beş büyük lig dışında çok daha çeşitlidir.[275] Avrupa'da Romanya, Malta, Belçika, İsviçre, Arnavutluk gibi farklı ekonomik büyüklüğe sahip liglerde Afrikalı oyuncu sayısı

[275] Scarlett Cornelissen ve Erik Solberg, "Sport Mobility and Circuits of Power: The Dynamics of Football Migration in Africa and the 2010 World Cup", **Politikon**. Vol. 34, No.3, 2007, s.303.

toplam yabancı sayısının önemli bir miktarını oluşturmaktadır.[276] Asya'da ise yine farklı ekonomik büyüklüğe sahip Hindistan, Çin, Japonya, Katar, Bangladeş, Vietnam, Tayland, Malezya gibi liglerde Afrikalı futbolcular mevcuttur.[277]

4.1.3 Güney Amerika Futbolunda Göç

Afrika kıtasından farklı olarak Güney Amerika ülkeleri sportif anlamda futbol dünyasında 20. yüzyılın ilk yarısından beri Avrupa ile birlikte öncü konumda olmuştur. Göçlerin hızlanmaya başladığı döneme kadar, örneğin 1978 Dünya Kupası'nın bitimiyle beraber Uruguay iki, Arjantin bir, Brezilya üç kez Dünya Kupası'nı kazanmıştır. Bu da 11 dünya kupasının 6'sının Güney Amerika'ya gittiği anlamına gelmektedir.

Güney Amerika sportif anlamda başarılı olmasına ragmen, 1970'lerin sonrasında seçkin oyuncularını ülke dışı liglere kaybetmeye başlamıştır. Arjantin 1978 Dünya Kupası'nı kazandığında kadrosundaki yalnızca 1 oyuncu ülke dışındaki bir kulüpte oynamaktadır. 1990 Dünya Kupası'na gelindiğinde bu rakam 14'e çıkmıştır. 14 oyuncunun 12'si ise Avrupa kulüplerinde oynamıştır. 2014 Dünya Kupası'nda ise 23 oyuncunun 20'si ülke dışında oynarken bunların 19'u Avrupa'dandır. Benzer bir hareketlilik Brezilya Milli Takımı için de geçerlidir. 1978'de Brezilya'nın tüm oyuncuları Brezilya liglerinde oynarken 1990'da 12'si Avrupa'da olmak üzere 14 futbolcu, 2014'te ise 18'i Avrupa'da olmak üzere 19 oyuncu ülke dışında oynamıştır.

4.1.3.1 Güney Amerika Futbol Ekonomisi

Güney Amerika ve Avrupa arasındaki ekonomik eşitsizlik 1980'lerin başından itibaren aşırılaşmaya başlamıştır. 1960'lardan itibaren hem Güney Amerika futbol ekonomisi hem de ulusal ekonomi şiddetli ekonomik problemlerden etkilenmiştir.

[276] Raffaele Poli, "Africans' Status in the European Football Players' Labour Market", **Soccer & Society.** Vol.7, No.2-3, 2006, s.286.
[277] Poli, "African migrants in Asian and European football: hopes and realities", **Sport in Society.** Vol.13, No.6, 2010, s.1002.

1960'lardan bu yana Güney Amerika ekonomilerinin küresel ekonomideki zayıflığı sosyal bilimlerde tartışılmıştır. Bu çerçevede teoriler üretilmiştir. Güney Amerika'nın Kuzey ülkelerine ekonomik bağımlılığı vurgulanmıştır. Benzer tartışmalar Afrika ülkeleri için de geçerliyken, bu bağımlılık birçok sektörle beraber futbol ekonomisi üzerinde, hatta birçok sektörden daha belirgin biçimde, karşılığını bulmuştur.[278]

Hem 20. yüzyılın ikinci yarısındaki krizler hem de 2000'lerin başındaki kriz, işsizlik ve toplumsal kargaşa yaratırken, futbolda yerel transfer pazarını, seyirci sayılarını, yasadışı eğilimleri ve tribündeki güvenlik problemlerini etkilemiştir. Bu ve daha önceki ekonomik krizlerde ulusal para biriminin değer kaybetmesi de eşlik edince Güney Amerika kulüpleri oyuncu satarak bu süreçle başa çıkmaya çalışmıştır.[279] Dolar üzerinden oyuncu satışları yani transferler Güney Amerika kulüpleri için çok önemli gelir kaynağı olmuştur. Örneğin 1980'lerin sonunda bir oyuncunun Avrupa'ya transferi bir yıllık maç günü gelirlerini geçebilmektedir.[280] Arjantin'de develüasyon sonrası hemen her iyi oyuncu ülke dışında bir kulübe transfer olmuştur.[281]

Ekonomik problemler doğal olarak maaşlara da yansımıştır. Güney Amerikalı kulüpler yüksek futbolcu ücretlerini karşılayamamaktadır. Afrika'daki futbolcu gelirlerine göre Güney Amerika'da maaşlar daha yüksek olsa da Avrupa ile yarışabilecek seviyeden uzaktır. Güney Amerika'nın en üst düzey liglerinde yine görece yüksek maaşlara rastlanabilmektedir. Fakat alt liglerde durum oldukça kötüdür. Pek çok futbolcu aylık 100 dolardan az kazanmaktadır. Bazen büyük kulüplerde futbolcu maaşlarının ödenemediği de olmuştur. Hatta kimi dönemlerde Arjantin, Şili ve Uruguay gibi ülkelerde futbolcular greve gitmiştir. Örneğin, Uruguay First Division'da 2004'te futbolcuların daha yüksek maaş talebiyle ligler iki hafta lig ertelenmiştir.[282]

Güney Amerika'daki kötü ekonomik koşullar ve deregülasyonun etkisiyle artan futbolcu göçününü yanında ülkesinden ayrılan futbolcuların yaşlarındaki değişim de dikkat çekicidir. Avrupa'ya giden Güney Amerikalı futbolcuların transfer yaşı

[278] Giulianotti ve Robertson, **Globalization & Football, s.**76.
[279] Giulianotti ve Robertson (aktaran), **Globalization & Football, s.**76.
[280] Lanfranchi ve Taylor, s.107.
[281] Lanfranchi ve Taylor, s.107.
[282] Giulianotti ve Robertson, **Globalization & Football, s.**78.

küçülmüştür. Güney Amerika'dan çıkmış ve futbol tarihinin en büyük futbolcularından olan Pele, Maradona, Ronaldo ve Messi bu durumu açıklayan güzel bir örnek oluşturmaktadır.

Bu 4 futbolcu kronolojik sırayla farklı 4 dönemin en önde gelen oyuncularını oluşturmaktadır. 1940'da doğan ve 1950'lerin sonunda yıldız olan Pele, kariyerinde hiç Avrupa'ya transfer olmamış ve kariyerinin neredeyse tamamını ülkesi Brezilya'da geçirmiştir. 1960'da doğan Arjantinli Maradona ise 1982 yılında yani 22 yaşında ülkesinden ayrımış ve İspanya'ya gitmiştir. 33 yaşına kadar kariyerine Avrupa'da devam etmiştir. 1976'da doğan Brezilyalı Ronaldo, 1994'te 17 yaşındayken Brezilya liginden Hollanda'ya transfer olmuştur. Arjantinli Messi ise 1987'de doğmuş ve 14 yaşında İspanya'da Barcelona'nın altyapısına girmiştir. Profesyonel kariyerine burada başlamış ve devam etmiştir. Yani Arjantin'de hiçbir zaman forma giymemiştir.

Diğer bir açıdan bakıldığında, Güney Amerikalı futbolcuların daha erken yaşta Avrupa'ya gitmesi, oyuncuyu yetiştiren kulüplerin daha düşük transfer ücretlerine razı olmasına da sebep olabilmektedir. Örneğin Brezilyalı futbolcu Ronaldinho 21 yaşında, Brezilya kulübü Gremio'dan Paris Saint Germain'e 4,5 milyon dolara transfer olmuştur. Fakat yalnızca iki yıl sonra PSG, Ronaldinho'yu 30 miyon dolara Barcelona'ya satmıştır.[283] Bunun gibi pek çok örnek sayılabilir, hatta günümüzdeki transfer akışının çoğunun benzer şekilde işlediği söylenebilir.

Spor ekonomistlerine göre Güney Amerika futbolu, benzeri Afrika futbolu için de söylenebilir, az gelişmişlik döngüsüne kapılmış durumdadır. Giulianotti ve Robertson'a göre bu döngü kısaca şöyle işlemektedir: Borçlu Güney Amerika kulüpleri en iyi oyuncularını Avrupa kulüplerine satar. Elde edilen transfer gelirleri kimi zaman yolsuzluğa bulaşmış kulüp yöneticileri tarafından israf edilir. Borçlar devam eder. Oyuncu kaybına bağlı olarak taraftar sayısı azalır. Tribün gelirleri azalır. Milli takımlar ise farklı ülkelere dağılan oyuncular sebebiyle uyum problemi yaşar. Milli takımın başarısızlığı beraberinde federasyonların dağıttığı parasal ödülleri azaltır. Yeni gelir kaynakları aranır

[283] Giulianotti ve Robertson, **Globalization & Football, s.**77.

ve kulüpler genç oyuncuları satar. Böylece döngü tamamlanıp başa döner.[284]

4.1.3.2 Güney Amerika Göç Haritası

Bu kısımda öncelikle, kısım 3.1'de olduğu gibi 1978'den günümüze kadar dünya kupalarında yer alan 6848 oyuncudan Güney Amerikalı olanlar tarihsel olarak incelenmiştir. Aşağıda bu verilere ait grafik görülebilir.

Grafikte görüldüğü üzere, yurt dışında oynayan Güney Amerikalı oyuncuların oranı büyük bir hızla artmıştır. 1978'de %3 olan göçmen oyuncu oranı 2018'de maksimum düzeyi olan %86,1'e yükselmiştir. Dünya kupasındaki tüm oyuncular ile karşılaştırıldığında artış eğiliminin benzer olduğu görülebilir. Güney Amerikalı oyuncularda yurt dışında oynama eğilimi %71,6 olan ortalamaya göre daha yüksekken, yurt dışında oynayan Afrikalı oyuncuların oranına (%85,2) çok yakındır.

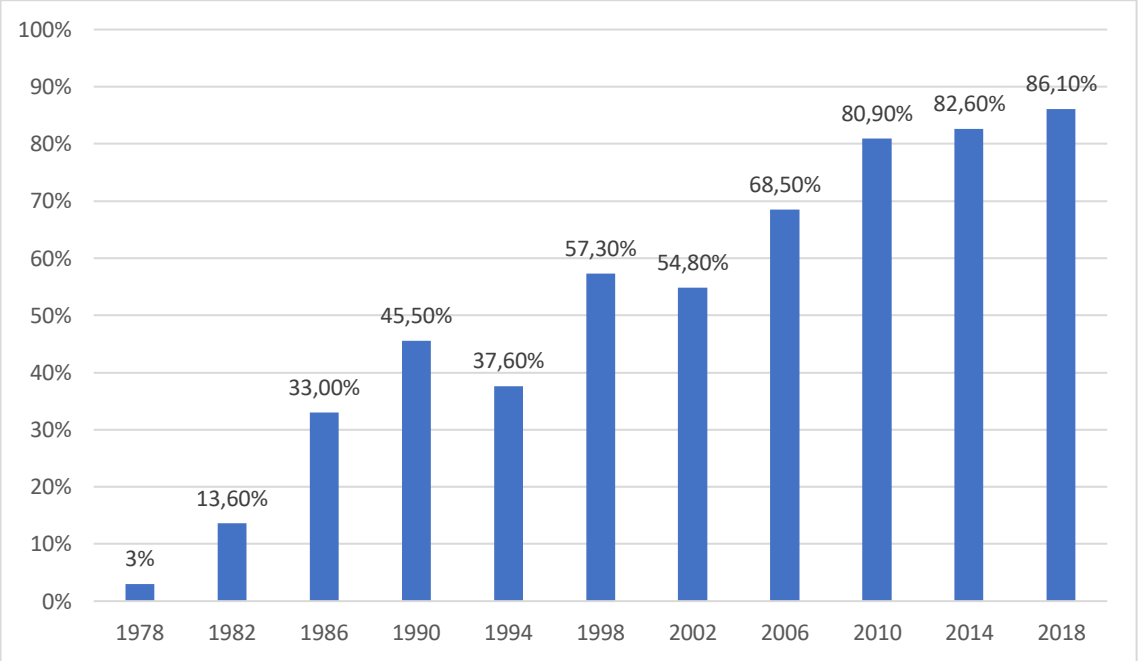

Grafik 9: Dünya Kupası'nda Yer Alıp Ülkesi Dışında Oynayan G. Amerikalı Futbolcuların Oranı

Kaynak: FIFA'ya bildirilen oyuncu kadrolarından derlenmiştir.

[284] Giulianotti ve Robertson, **Globalization & Football, s.**76.

Sonraki iki grafikte ise, 2018 verilerine göre Güney Amerikalı futbolcuların hangi kıtada ve ülkede futbol hayatlarını sürdürdüğü görülebilir. Dünya Kupası'na Güney Amerika'dan katılan ülkeler; Arjantin, Brezilya, Kolombiya, Peru ve Uruguay'dır. Güney Amerikalı oyuncuların %60,8'i Avrupa'da futbol oynamaktadır. %12,2'si Kuzey Amerika'da oynamaktadır. %11,3'ü ise ülkesinin dışındaki bir Güney Amrika ülkesinde futbol oynamaktadır. %1,8'i Asya'da oynamaktadır. Afrika'ya giden oyuncu ise yoktur. Evinde kalanların oranı ise yalnızca %13,9'dur.

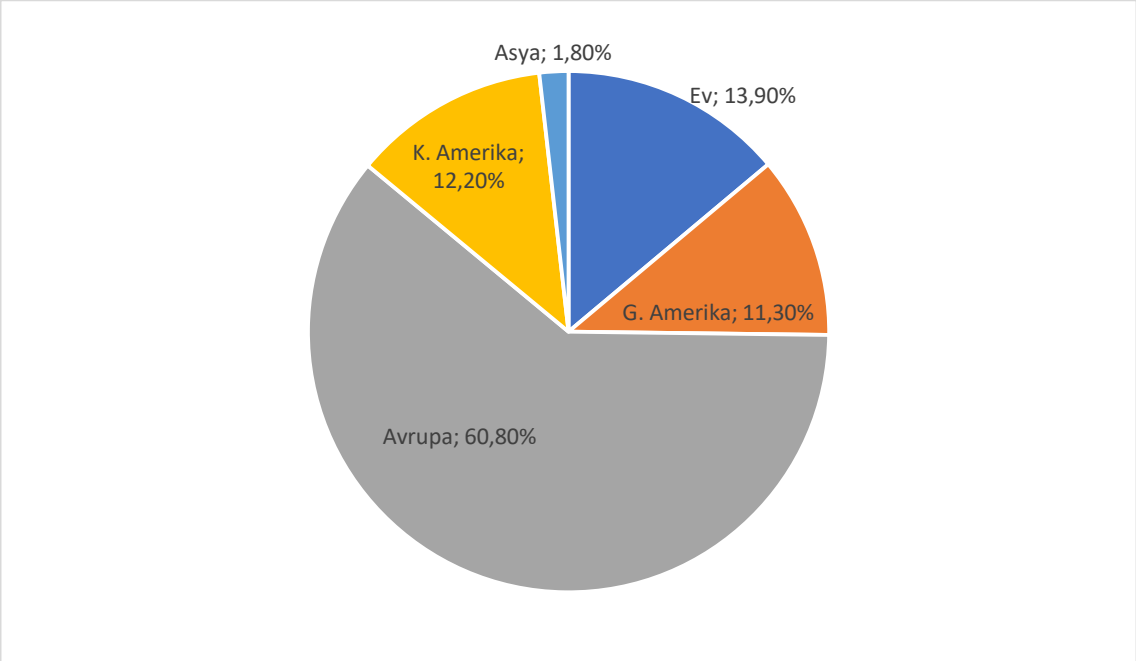

Grafik 10: 2018 Dünya Kupası'nda Yer Alan G. Amerikalı Futbolcuların Oynadığı Ligler

Kaynak: FIFA'ya bildirilen oyuncu kadrolarından derlenmiştir.

Aşağıda, Avrupa'da oynayan %60,8'lik kesimin liglere göre dağılımı incelenmektedir. Güney Amerikalı göçmen oyuncuların %81,8'i beş büyük futbol liginde forma giymektedir. Bu oran Afrikalı oyuncuların oranına göre daha fazladır (%68,8). Beş büyük lig içerisinde ise İspanya, İngiltere ve İtalya özellikle öne çıkmaktadır. İngiltere beş büyük lig içerisinde en yüksek gelire sahip lig olmasının da etkisiyle %21,4'lük bir orana sahiptir. İspanya ve İtalya ise dil ve kültürel bağlar sebebiyle Güney Amerikalılar için tercih sebebidir. Güney Amerikalı futbolcular arasında Almanya'da oynayan

neredeyse hiç oyuncu olmaması ise dikkat çekicidir.

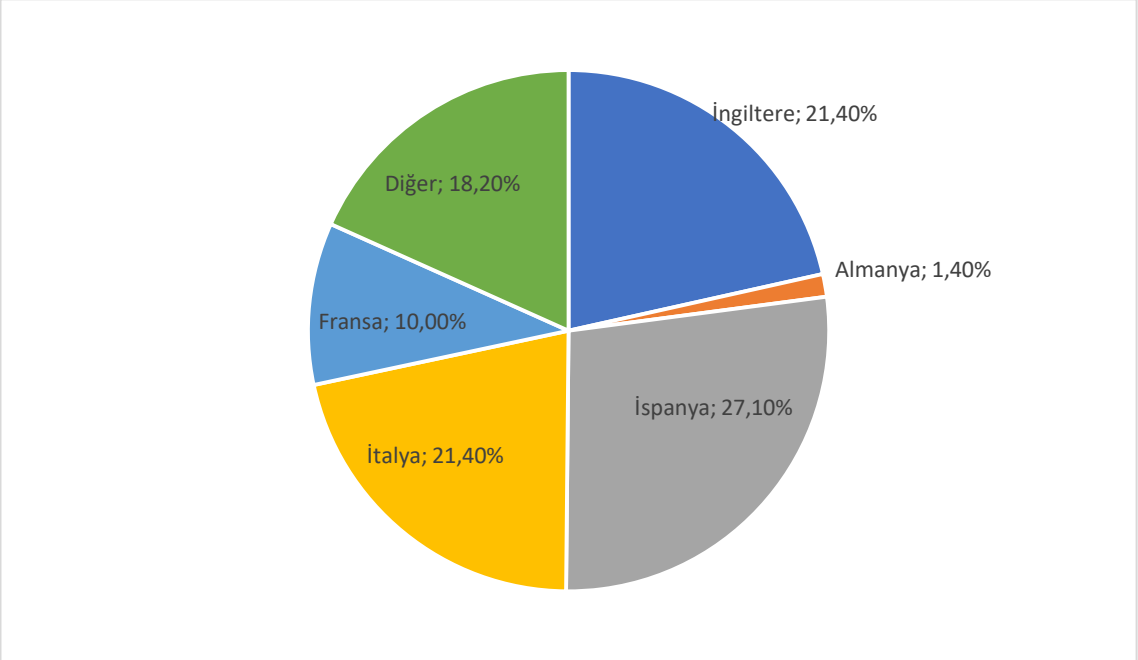

Grafik 11: 2018 Dünya Kupası'nda Yer Alan ve Avrupa'da Oynayan Güney Amerikalı Futbolcuların Liglere Göre Dağılımı

Kaynak: FIFA'ya bildirilen oyuncu kadrolarından derlenmiştir.

Özetle, emek piyasasının serbestleşmesiyle beraber, Güney Amerika'daki seçkin futbolcu göçleri çok hızlanmıştır. Hatta Güney Amerika'daki seçkin futbolcuların tamamına yakını ülke dışına göç etmiştir denilebilir. Güney Amerikalıların ilk tercihi Avrupayken, Avrupa'da İspanya, İtalya ve İngiltere ön plana çıkmaktadır.

4.1.4 Avrupa Futbolunda Göç

4.1.4.1 Avrupa Liglerinde Yabancı Futbolcu Oranı

Avrupa futbolun ekonomik merkezidir. Özellike de Big-5 adı verilen beş büyük lig olan, İngiltere, Almanya, İspanya, İtalya ve Fransa ligleri, yüksek gelirler sebebiyle çevre ülkelerdeki futbolcular için çekim merkezi olmuştur. Bu büyük futbol ülkeleri doğal

olarak daha yüksek maaş fırsatı sunabilmektedir ve bu maaş farklılığı göçlerin önemli bir sebebini oluşturmaktadır.

Maaş farklılığı, sadece beş büyük lig ile Afrika, Güney Amerika ligleri arasında görülmemektedir. Hem Sırbistan, Belarus, Bulgaristan, Slovakya, Letonya gibi Balkan ve Doğu Avrupa ligleriyle hem de gelişmiş ülkelerin görece küçük futbol ligleri olan Danimarka, İsviçre, Norveç, İsveç, Hollanda, İrlanda gibi futbol ligleriyle kıyaslandığında beş büyük lig yine öne çıkmaktadır. Hatta beş büyük lig içerisinde de belirgin maaş farklılığı mevcuttur. Örneğin İngiltere Ligi'nde maaş ortalaması Fransa Ligi'nin yaklaşık üç katıdır.[285] Bu durum Fransa'nın seçkin oyuncularının dahi İngiltere'yi tercih etmesine sebep olabilmektedir.

Milanovic'e göre futbolda uluslararası emek hareketliliğinin yavaş olduğu dönemler hemen her zaman talep yönlü politikalar sebebiyle oluşmuştur. Yani bir Brezilyalı futbolcunun İtalya'ya gidip futbol oynaması Brezilya temelli bir sorun olmamıştır. Problem büyük futbol ülkelerindeki yabancı oyuncu sınırlamasıyla ilgili olmuştur. Uluslararası emek hareketliliğini sınırlandıran talep yönlü faktörlerin istisnası ise oyuncuların dışarıda oynamasına izin vermeyen eski sosyalist ülkeler olmuştur (Yugoslavya hariç).[286] Bu ülkelerin arz yönlü kısıtlamaları ise 1989 ve sonrasında Doğu Avrupa'da yaşanan değişimle son bulmuştur ve Macar, Çek, Slovak, Rumen futbolcuların Batı Avrupa ülkelerine göç etmesinin önü açılmıştır.[287]

Daha önce değinildiği gibi, talep yönlü sınırlamalar 1980'lerden sonra gevşetilmeye başlanmıştır. Önce 3+2 yabancıya izin verilmiş ve ardından da Bosman Kararları gelmiştir. Daha sonra ise ulusal federasyonlar genellikle kotaları esnetmeye devam etmiştir. Yani zamanla istisnai durumlar dışında talebin önündeki engeller kaldırılmıştır.

Aşağıda kotaların değişim süreciyle beraber beşer yıllık arayla Avrupa'nın beş büyük ligindeki yabancı oyuncu oranının değişimi görülmektedir. 1985-86'da %9,1 olan

[285] Andreff, "The Economic Effects of 'Muscle Drain' in Sport", s.20.
[286] Milanovic, "Globalization and goals: does soccer show the way?", s.836.
[287] Joseph A Maguire, " 'Real politic' or 'ethically based': sport, globalization, migration and nation-state policies", **Sport in Society.** Vol.17, No.7/8, 2011, s. 1043.

yabancı oranı 2015-16 sezonunda %46,7'ye kadar yükselmiştir. Grafikte özellikle dikkat çekici değişim 1995-96 sezonunun ardından gelen beş yıllık süreçte olmuştur. Bu zaman dilimindeki değişim diğer yıllara göre daha yükektir. Bunun sebebi ise Bosman kuralıdır. 1995-96 sezonu Bosman kararları alınmadan önce oynanan son sezondur.

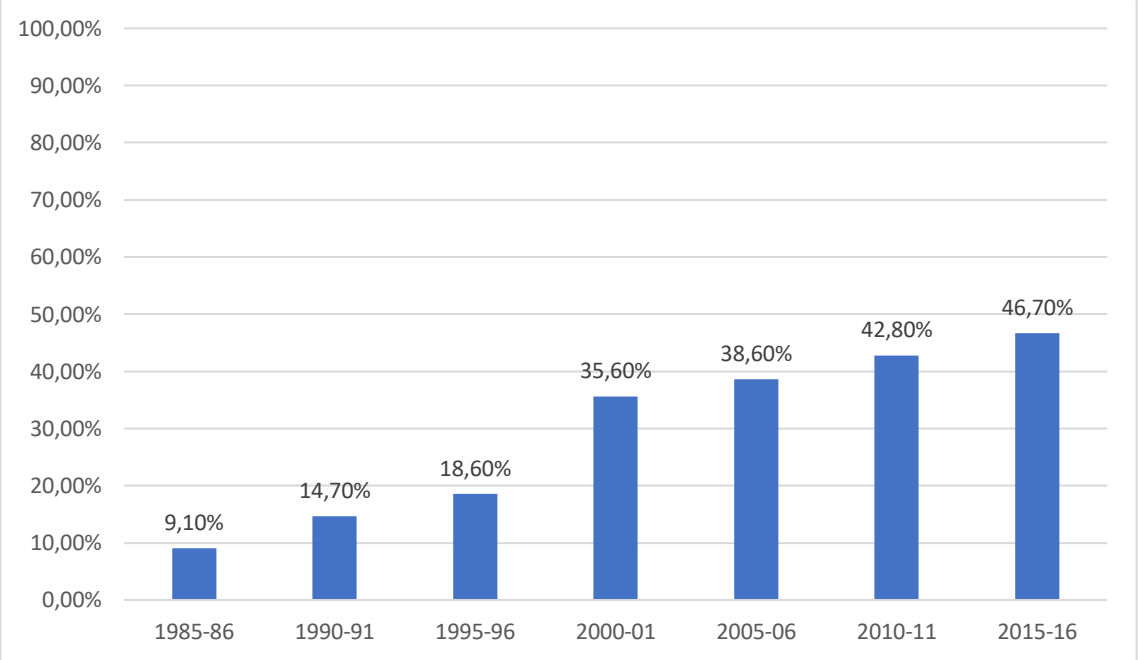

Grafik 12: Beş Büyük Ligde Yabancı Futbolcu Oranında Değişim

Kaynak: International Centre for Sports Studies. **Demographic Study of Football in Europe**. 2016.

Aşağıdaki iki grafik ise daha güncel verileri 31 Avrupa ülkesinde ortaya koymaktadır. İlk grafik 2017/18 sezonunda ilgili ülkelerin birinci yani en üst düzey liglerindeki göçmen oyuncu oranını göstermektedir. Beş büyük ligde göçmen oyuncu oranı ortalamadan daha yüksek olmasına ragmen, beş büyük ligden daha yüksek oranda göçmen oyuncuya sahip ligler mevcuttur. Bu durum yabancı oranının tam olarak ligin ekonomik büyüklüğü ile orantılı olmadığını göstermektedir. Bu nedenle sportif ve ekonomik rekabeti incelemek için bu veriler yetersiz kalabilmektedir. Yabancı oranının yanında dünya kupası örneğinde olduğu gibi seçkin oyuncuların hangi liglerde yer aldığı rekabet açısından ve emeğin yoğunlaşması açısından daha önemlidir.

Ardından gelen diğer grafik 2017/18 veya 2018 sezonunda liglerde oynanan karşılaşmaların dakika üzerinden yüzde kaçının yabancılar tarafından oynandığını göstermektedir. Bu veriler yabancı sayısıyla genel olarak çok belirgin farklar ortaya koymamaktadır. Ama kimi ülkelerde göze çarpan farklılıklar da vardır. Örneğin 14 yabancıya izin verilen Türkiye liginde göçmen oyuncu oranı %65,6 iken, yabancıların aldığı süre %72,37 olmuştur. Kıbrıs Rum Kesimi'nde de yakın bir farklılık görülmektedir.

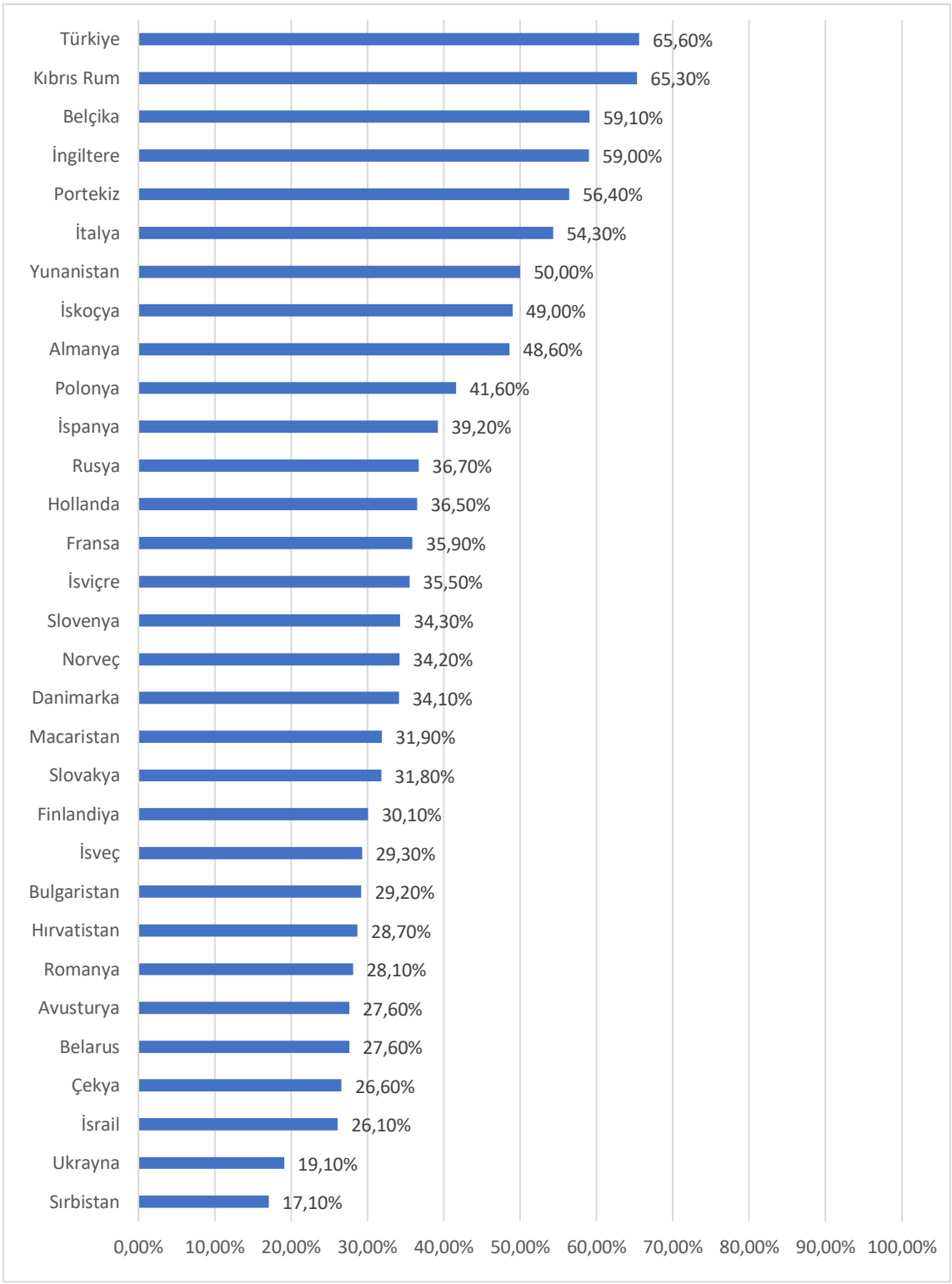

Grafik 13: Avrupa Liglerinde Göçmen Futbolcu Oranı, 2017/18

Kaynak: International Centre for Sports Studies. **Football Analytics.** Neuchatel, 2018, s.7.

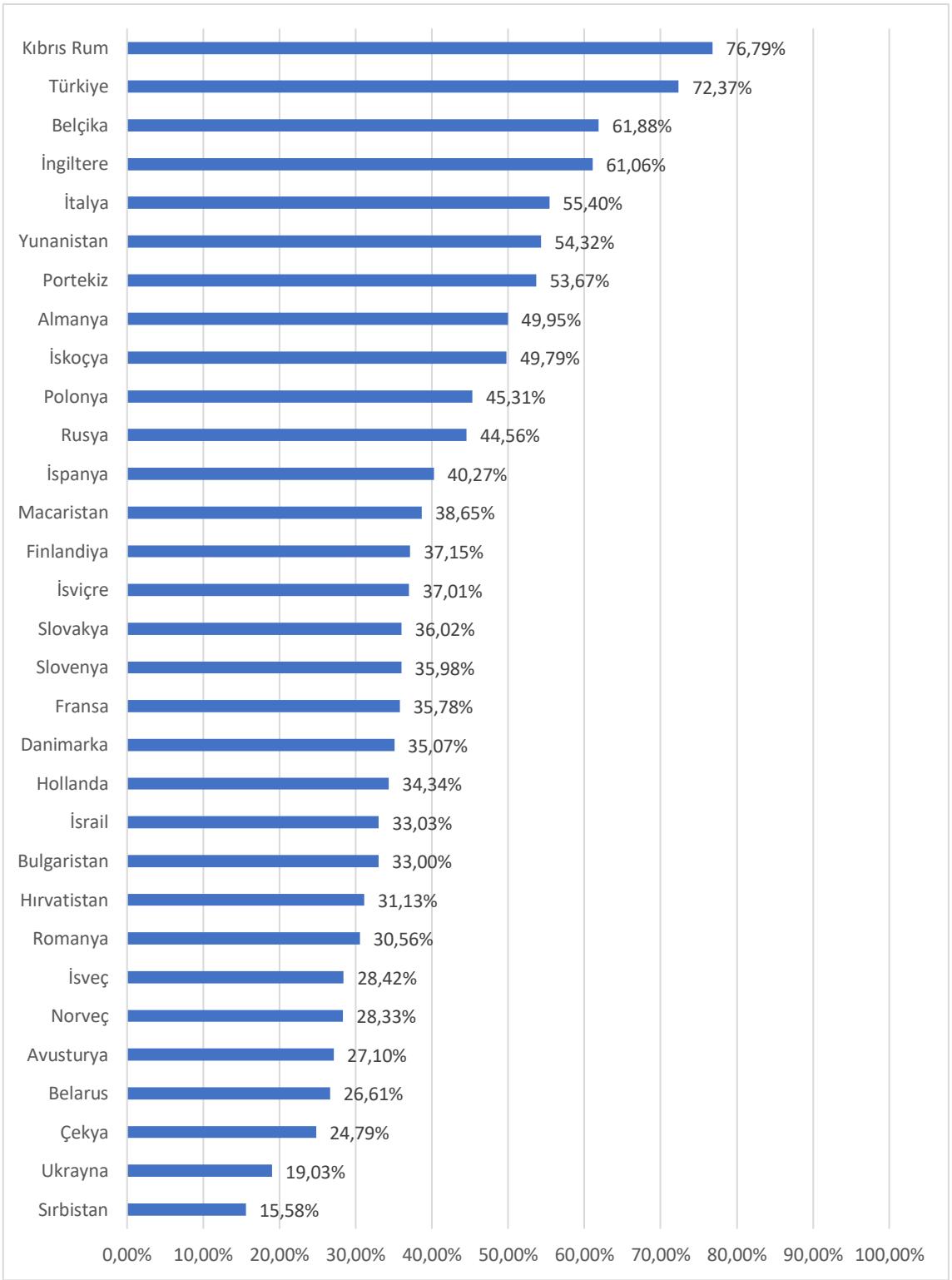

Grafik 14: Avrupa Liglerinde Göçmen Futbolcuların Yüzde Olarak Aldığı Süre, 2017/18

Kaynak: International Centre for Sports Studies. **Digital Atlas.**

4.1.4.2 Avrupa Göç Haritası

Bu kısımda 2018 Dünya Kupası'nda Avrupalı futbolcuların dağılımı ile ilgili veriler görülebilir. İlk grafikte Avrupalı futbolcuların hangi kıtada futbol hayatlarını sürdürdüğü görülmektedir. Dünya Kupası'na Avrupa'dan 14 ülke katılmıştır. 14 ülkeden tüm Avrupalı oyuncuların %67'si ülke dışında, %33'ü kendi evinde futbol oynamaktadır. %65,2'si kendi ülkesi dışında bir Avrupa ülkesinde futbol oynamaktadır. Yalnızca %1,6'sı ise Asya'da forma giymektedir. Hiçbir Avrupalı oyuncu Güney Amerika veya Afrika'da futbol yaşamını sürdürmemektedir. Avrupalı oyuncular Güney Amerikalı ve Afrikalı oyunculara kıyasla daha çok kendi ülkesinde kalmaktadır. Ülke dışına gidenlerin ise tamamına yakını Avrupa'da kalmaktadır.

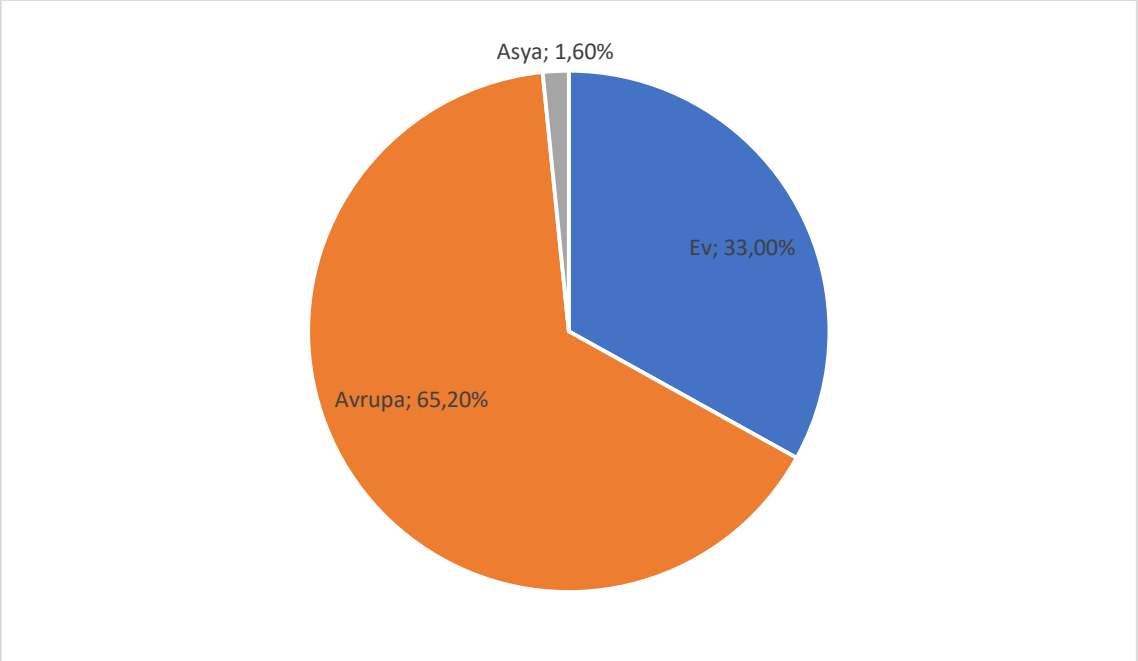

Grafik 15: 2018 Dünya Kupası'nda Yer Alan Avrupalı Futbolcuların Oynadığı Ligler

Kaynak: FIFA'ya bildirilen oyuncu kadrolarından derlenmiştir.

Aşağıda, ülkesi dışında oynayan (İngiliz, Alman, İspanyol, İtalyan, Fransız oyuncular hariç) Avrupalı oyuncuların liglere göre dağılımı incelenmektedir. Avrupalı bu göçmen oyuncuların %73'ü beş büyük futbol liginde %27'si diğer Avrupa liglerinde forma giymektedir. Beş büyük lig içerisinde ise İngiltere öne çıkmaktadır. İngiltere beş

büyük lig içerisinde en yüksek gelire sahip lig olmasının da etkisiyle %22,6'lık bir orana sahiptir. Fransa ise beş büyük lig içerisinde en az tercih edilen lig konumundadır. Dikkat edilmesi gereken bir veri de Rusya dışındaki milli takımlarda 23 kişilik oyuncu kadrosundan en az 17'sinin ülke dışında oynamasıdır. Rus futbolcuların ise yalnızca 2'si ülke dışında oynamaktadır. Başka bir ifadeyle Rusya milli takımı hariç tutulursa göçmen oyuncuların oranı çok belirgin biçimde daha yüksek çıkacaktır.

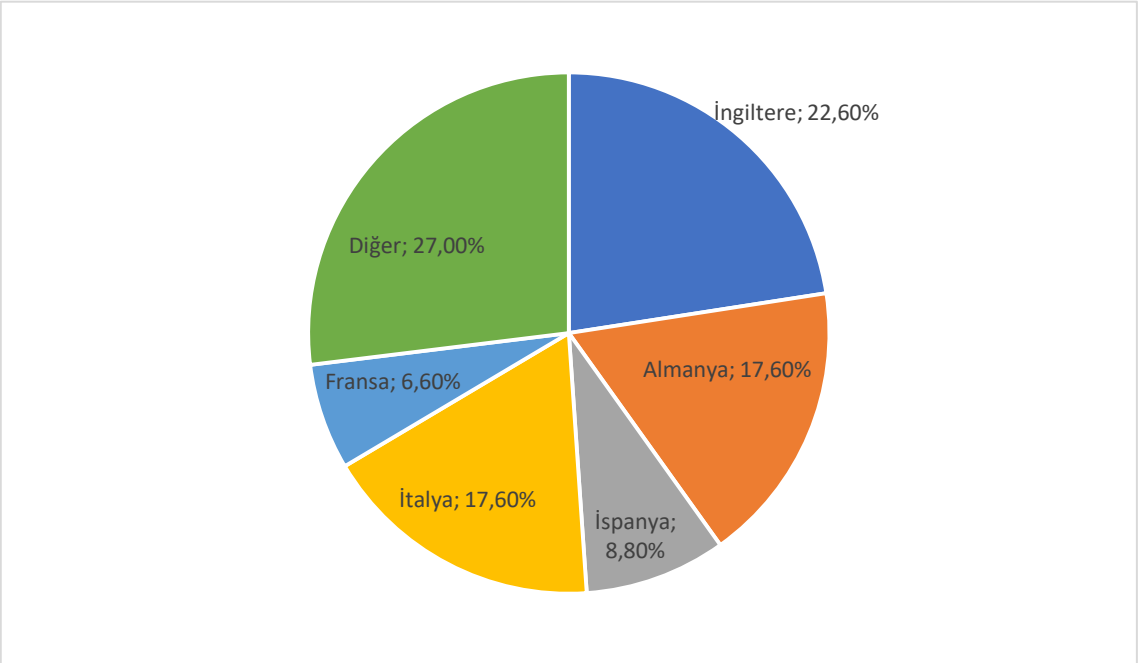

Grafik 16: 2018 Dünya Kupası'nda Ülkesi Dışında Oynayan Avrupalı Futbolcuların (İngiltere, Almanya, İspanya, İtalya, Fransa hariç) Oynadığı Liglerin Dağılımı

Kaynak: FIFA'ya bildirilen oyuncu kadrolarından derlenmiştir.

Dünya kupasında yer alan beş büyük futbol ülkesi vatandaşı oyunculara bakıldığında (İtalya hariç, İtalya dünya kupasına katılamamıştır), göçmen oyuncu oranının çok daha düşük olduğu görülebilir. Örneğin hiçbir İngiliz oyuncu ülkesi dışında oynamamaktadır. 23 kişilik kadroların İspanya'da 17'si, Almanya'da 15'i kendi liginde oynamaktadır. Fransız futbolcuların ise 9'u kendi liginde geri kalan 14'ü ülke dışında oynamaktadır. Dikkat çekici diğer bir veri de bu 4 ülke vatandaşı futbolculardan göçmen olanların hiçbirinin 5 büyük lig dışında oynamamasıdır.

Özetle Avrupalı seçkin futbolcular için şunlar söylenebilir: Ekonomik koşullardan dolayı Avrupa'da göçmen oyuncu oranı Afrika ve Güney Amerika'ya göre daha azdır. Ülke dışına çıkanlar için ise beş büyük lig tercih olmaktadır. Beş büyük ülke vatandaşı olan futbolcular ise eğer ülke dışında futbol oynamaya karar vermişlerse tercihleri tamamen beş büyük lig olmuştur.

4.2 Ekonomik Yoğunlaşma: Avrupa'nın Merkezi Konumu

4.2.1 Genel Görünüm ve Bazı Tartışmalar

Futbol küreselleşme tartışmalarını incelemek için güzel bir alan sunmaktadır. Uluslararası emek göçü, özellikle de nitelikli emek göçü, emeğin dağılımı üzerinden ithalatçı ve ihracatçı ülkeleri nasıl etkiliyor sorusuna cevap barındırabilmektedir. Futbol, serbestleşmenin ve deregülasyonun etkilerini hesaplamak için de kendine özgü bir alan sunmaktadır, çünkü futbol sportif bir rekabete dayanmaktır. Futbol hem kulüpler hem de milli takımlar seviyesinde sonuçta bir yarışma ve etkileri skorlar üzerinden izlemek mümkün olabilmektedir.

Önceki bölümde görüldüğü üzere serbestleşme sonrası futbolda nitelikli emek oldukça akışkandır ve Avrupa'nın birkaç büyük liginde toplanma eğilimindedir. Dünya ekonomisi düşünüldüğünde ABD'ye kıyasla Avrupa ekonomisi daha müdahaleci görülmektedir. Ancak spor ekonomisinde bunun aksi olduğu söylenebilir. ABD'de spor ekonomisi özellikle emeğin dağılımı açısından düzenlenmiş durumdadır. Birinci bölümde bahsedilen ücret tavanı ve draft politikaları uygulanmaktadır. Aksine Avrupa futbol ekonomisinde ücret tavanı ve draft düzenlemeleri yoktur. Bu sebeple Avrupa'da futbol ekonomisinin, özellikle de emek piyasası açısından oldukça liberal olduğu göz önünde bulundurulmalıdır.

Bu ekonomik durum çerçevesinde futbolda uluslararası emek piyasasının serbestleşmesi ve emek göçü hakkında öne çıkan şu fikirleri ve tartışmaları saymak mümkündür:

- Nitelikli emek yani üst düzey futbolcular, birkaç seçkin ligde, hatta birkaç seçkin kulüpte toplanmaktadır. Yani, emek küçük bir alanda yoğunlaşmaktadır.

- Sportif eşitsizlik artmaktadır, yani rekabetçi denge bozulmaktadır. Seçkin oyuncuların belirli lig ve kulüplerde toplanması, aynı kulüplerin yerel ligleri ve uluslararası turnuvaları kazanmasına sebep olmaktadır. Bu ise çıktının belirsizliğinin azalmasına sebep olmaktadır.

- Çıktının belirsizliğinin azalması ise hem organizasyonların sıkıcılaşmasına hem de azalan ilgiyle beraber gelirlerin azalmasına neden olabilmektedir.

- Nitelikli emeğin yoğunlaşması ve rekabetçi dengenin bozulmasıyla beraber ekonomik eşitsizlik de artmaktadır. Büyük kulüpler artan başarıyla beraber gelirlerini de artırmaktadır. Bu süreç neoliberal döneme özgü tekelleşme eğilimini de futbol ekonomisi üzerinden göstermektedir.

- Seçkin futbolcu ithalatçısı için şu döngü oluşmaktadır: Artan nitelikli emek; kulüp ve ligin kalitesinde artış; başarı sonucunda yayın gelirlerinin artması, seyirci sayısı ve bilet gelirlerinin artması, ürün satışının artması, sponsor gelirlerinin artması, ticari kazanç çeşitlerinin artması, turnuvalardan kazanılan ödül paraların artması ve yeni genç yetenekli oyuncuların tekrar toplanması.

- Seçkin futbolcu ihracatçısı için şu döngü oluşmaktadır: Azalan nitelikli emek; kulüp ve ligin kalitesinde düşüş; başarısızlık sonucunda yayın gelirlerinin azalması, seyirci sayısı ve bilet gelirinin azalması, ürün satışının azalması, sponsor gelirlerinin azalması, ticari kazanç çeşitlerinin azalması, turnuvalardan kazanılan ödül paraların azalması ve yeni genç yetenekli oyuncuların tekrar satılması.

- Seçkin futbolcu ithalatçısı liglerde, altyapıdan oyuncu yetiştirme

eğilimi azalmaktadır, çünkü çevre liglerden nitelikli emek daha ucuza satin alınabilmektedir. Fakat beraberinde milli takımın kalitesinde düşüş görülmektedir.[288] İngiltere Milli Takımı'nın başarısızlığı bu çerçevede uzun yıllar tartışılmıştır.

- İthalatçı ülkede yerli oyuncuların ücretlerinin düşmesine veya işsiz kalmalarına neden olmaktadır. İthalatçı ülke kota koyduğu takdirde ise yerli futbolcuların ücretleri çok artabilmektedir. Örneğin birkaç yıl öncesinde 5 yabancı kuralı sınırlandırması varken Türkiye liginde bu tartışmalar artmıştır.

- İthalatçı liglerdeki zengin kulüplerin tüm dünyada nitelikli emeğe ulaşmaya çalışmasına sebep olmuştur. Nitelikli emek için kulüpler birbiriyle yarışa girmiştir. Transfer ücreti vermemek, ucuz emeğe ulaşmak için çevre ülkelerde futbol akademileri kurulmuş, feeder/nursery kulüpler oluşturulmuş veya çevre ülkelerden futbol kulüpleri satin alınmıştır. Futbol ekonomisindeki bu merkez-çevre ilişkisi yeni kolonyal sömürü[289] biçimi olarak yorumlanmıştır.[290]

- İhracatçı ülke açısından oyuncular daha iyi antrenman teknolojilerine ve daha iyi koşullara ulaştıkları için milli takımın başarısı artmaktadır. Ancak bunun tersi görüş de mevcuttur. Buna göre, futbolcular dört bir yana dağılıp aynı ülkede oynamadıkları için, uyum problemi artmakta ve milli takımın başarısı azalmaktadır. Bazı durumlarda ise, kimi milli takımlar yurt dışında oynayan futbolcularından yararlanamamaktadır. Özellikle Afrika Kupası'nın (African Cup of Nations) Avrupa'daki liglerin oynandığı zaman dilimiyle çakışması sebebiyle bazı Avrupa

[288] Alun Hardman ve Hywel Iorwerth, "Player Quotas In Elite Club Football", **Sport, Ethics and Philosophy.** Vol.8, No.2, 2014, s.149.
[289] Darby, "Out of Africa: The Exodus of Elite African Football Talent to Europe" Players' Global Labour Distribution and Legacy", Tendai Chari, s.
[290] Wycliffe W.S. Njororai, "South Africa FIFA World Cup 2010: African Players Global Labour Distribution and Legacy' Tendai Chari ve Nhamo A. Mhiripiri (Ed.) **African Football, Identity Politics and Global Media Narratives: The Legacy of the FIFA 2010 World Cup** içinde, sNew York: Palgrave Macmillan, 2014, s.73.

kulüpleri Afrikalı futbolcuların milli takım karşılaşmaları için ülkesine gitmesine izin vermemektedir.[291]

- İhracatçı ülkeden göç eden oyuncular daha yüksek maaşlar almaktadır. Kimi Afrikalı futbolcularda tanıdık olduğumuz üzere, futbolcular kazandıkları parayla ülkelerine spor yatırımı yapmakta ve ülkenin kalkınmasına yardım edebilmektedir.

- Hem ithalatçı hem ihracatçı kulüpler futbolcu sözleşmelerinin sürelerini uzatmaya çalışmıştır.[292] Böylece oyuncuyu hem daha uzun süre ellerinde tutabilmekte hem de sözleşmenin bitmesine uzun süre kaldığı için pazarlık paylarını yükseltebilmektedirler. Fakat uzun sözleşmeler futbolcunun başarısız olması durumunda artan bir maliyet olmaktadır.

- Seçkin futbolcuların aynı ligde toplanması, oyun kalitesini en üst düzeye çıkarmaktadır, ekonomi diliyle, çıktının kalitesi ve değeri artmaktadır.[293]

- Sözleşme bittiğinde futbolcular serbest kalabildikleri için daha yüksek maaş isteyebilmektedir ve Türkiye'de sıkça duyulduğu üzere imza parası alabilmektedir.

- Futbolcu menajerleri sürecin kazananı olmaktadır. Kimi durumlarda olduğu gibi transferlerden çok yüksek gelirler elde edebilmektedirler.

- Futbolculara meta gözüyle bakılabilmektedir. Artan futbolcu maaşlarına rağmen futbol ekonomisinin de büyümesiyle futbolcuların iş yoğunluğu çok artmıştır.

---

[291] Wladimir Andreff, "Sport in Developing Countries", Wladimir Andreff ve Stefan Szymanski (Ed.) **Handbook on the Economics of Sport** içinde. Northampton: Edward Elgar, 2006, s.312.
[292] Bernd Frick, "Globalization and Factor Mobility: The Impact of the 'Bosman-Ruling' on Player Migration in Professional Soccer", **Journal of Sports Economics.** Vol.10, No.1, 2009, s.90.
[293] Milanovic. "The World at Play: Soccer Takes on Globalization".

- Sahtekarlık veya başka sebeplerden olsun, sonuçlanamayan transferler, çevre ülkelerden göç eden futbolcuların gittikleri ülkede işsiz kalmasına, kaçak işçi olarak farklı alanlarda çalışmalarına ve farklı pek çok sosyal problemler yaşanmasına sebep olmaktadır.

- Kulüpler arası rekabetin artması sonucunda transfer yaşı 10 yaşın altına kadar düşmüştür. FIFA, 18 yaş altında transferi yasaklamasına rağmen çocuğun ailesiyle beraber merkez ülkeye taşınması ve altyapıya yazdırılması gibi çeşitli yöntemlerle bu durum yasal hale getirilebilmektedir.

Emek piyasasının serbestleşmesi üzerine sayılan bu tartışmaların hepsinin üzerinde durmak tek bir çalışma için fazlasıyla kapsamlıdır. Serbestleşmenin emek göçüne etkileri 3.1'de tartışılmışken, çalışmanın ilerleyen kısmında özellikle üzerinde durulmak istenen iki tartışma-soru vardır:

- Birincisi, ekonomik eşitsizlik (veya ekonomik yoğunlaşma da denebilir) nasıl şekillenmiştir?

- İkincisi, rekabetçi dengedeki değişim (veya başarının yoğunlaşması da denebilir) nasıl şekillenmiştir?

Serbestleşmenin; emek göçü, ekonomik görünüm ve rekabetçi görünüm üzerindeki etkilerini bir döngü olarak görebiliriz. Bu sebeple hangisinin başlangıç noktası olduğunu belirlemek güçtür. Örneğin, emek göçü sonrası mı rekabetçi ve ekonomik değişim görülmüştür yoksa ekonomik eşitsizliğin sonrasında mı emek göçü ve rekabetçi dengesizlik gelmiştir? Bunun cevabını vermek hem güçtür, hem de üçünün bir arada geliştiğini söylemek mümkündür.

Öte yandan futbol ekonomisi hızlı büyümesine rağmen küresel futbolda ekonomik verilere ulaşmak pek kolay değildir. Büyük liglerde verileri bulmak görece daha kolayken, Avrupa kıtası dışında verilere ulaşmak zorlaşmaktadır. Birinci kaynak olarak, bu verilerin bazılarını UEFA, FIFA gibi uluslararası federasyonlar sunarken,

Deloitte de kulüplerin ve liglerin gelirleriyle ilgili çalışmalar yapmaktadır.[294] Çalışmanın bu bölümünde ekonomik tabloyu çizmek için ağırlıklı olarak bu veriler kullanılmıştır. Ancak Avrupa dışındaki verilere ulaşmak zor olduğu için kıtalar arası ekonomik karşılaştırma yapılırken daha az veri kullanılmıştır. Avrupa içi eşitsizlik incelenirken ise daha fazla veriye ulaşıldığı görülecektir.

4.2.2 Kıtalar Arası Gelir Eşitsizliği

Futbolcu göçlerinin yönünü anlamlandırmak için ülkeler-bölgeler arası ekonomik farklılığı görmek önemlidir. Bu kısımdaki amaç, kıtalar arası ekonomik farklılığı verilerle göstermek ve Avrupa'nın merkezi konumunu vurgulamaktır.

Öncelikle, bir sonraki tabloda kıtalara göre kulüplerin gelirlerinin 2013 yılındaki karşılaştırılması görülebilir. Bu tablo, Andrews ve Harrington'ın çalışmasından alınan veriler ile oluşturulmuştur. Andrews ve Harrington'ın belirttiği gibi futbol ekonomisinin yeterince şeffaf olmaması sebebiyle bu rakamlar kısmen tahmini değerler içermektedir.

Tabloda görüldüğü üzere bu verilere göre 2013 yılında küresel boyutta kulüp gelirlerinin toplamı 30,5 milyar dolardır. Avrupa futbol ekonomisi toplam gelirlerin ¾'üne sahiptir. Güney Amerika, Kuzey Amerika ve Asya liglerinin gelirleri %6-8 civarında birbirine yakındır. Afrika kulüplerinin gelirleri ise yalnızca %1 civarındadır.[295]

Avrupa kıtasındaki liglere dair ekonomik tablo bir sonraki bölümde detaylı biçimde incelenmiştir. Burada diğer kıtalara göre liglerin gelirlerini detaylandırırsak şu görünüm ortaya çıkmaktadır:

- 2,6 milyar dolar gelire sahip Güney Amerika (CONMEBOL) ligleri arasında öne çıkan ligler Brezilya ve Arjantin ligleridir. Bu iki ligin gelirleri tahmini olarak toplam 1-1,5 milyar dolardır. Ardından da Şili

[294] Matt Andrews ve Peter Harrington, "Off Pitch: Football's financial integrity weaknesses, and how to strengthen them", **Center for International Development at Harvard University**, Working Paper 311, 2006, s.24.
[295] Andrews ve Harrington, s.29.

ve Kolombiya ligleri gelmektedir. Bu iki ligin gelirleri ise 100-200 milyon dolar civarındadır.

- Kuzey Amerika'da (CONCACAF), Meksika ve ABD/Kanada [296] ligleri ekonomik anlamda görece güçlüdür. Bu ligler yaklaşık 750 milyon dolar ile 1 milyar dolar arası gelire sahiptir. Diğer ülke ligleri ise oldukça küçüktür.

- Asya (AFC) kulüpleri 2,5 milyar dolar gelire sahiptir. Japonya, Güney Kore, Çin, Katar, Suudi Arabistan ve Birleşik Arap Emirlikleri, bu bölgedeki en büyük liglere sahiptir. Bu liglerin toplam geliri Asya'nın gelirlerinin 1,8 milyar dolarını oluşturmaktadır. Eklemek gerekir ki Avustralya ligi de Asya Konfederasyonu'na bağlıdır. Ancak ligi yalnızca 50 milyon dolar gelire sahiptir.

- Afrika (CAF) liglerinin toplam geliri yalnızca 500 milyon dolardır. Bu miktar, Avrupa'nın en yüksek gelire sahip tek kulübünden bile azdır. Güney Afrika, Cezayir, Mısır ligleri Afrika'da ekonomik anlamda daha ön plandadır. Milli Takımları başarılı olan Nijerya, Kamerun ve Gana'nın lig gelirleri çok azdır.

[296] ABD ve Kanada ortak lig içerisindedir.

Tablo 11

Kıtalara Göre Kulüp Gelirleri (milyar dolar, 2013)

Bölge	Oran	Miktar
Avrupa	%75,4	23
Güney Amerika	%8,5	2,6
Asya	%8,2	2,5
Kuzey Amerika	%6,6	2
Afrika	%1,3	0,4
Okyanusya	%0	0
Toplam		30,5

Kaynak: Matt Andrews ve Peter Harrington, "Off Pitch: Football's financial integrity weaknesses, and how to strengthen them", **Center for International Development at Harvard University**, Working Paper 311, 2006, s.29.

Öte yandan tabloda yer almamakla beraber, kulüp gelirleri dışındaki gelirler, yani FIFA, konfederasyon gelirleri ve ulusal federasyon gelirleri de hesaplamaya katıldığında toplam ekonomik büyüklük 30,5 milyon dolardan 38 milyar dolara ulaşmaktadır. Kulüp gelirlerindeki ekonomik yoğunlaşma, federasyonlar arasında da görülmektedir. UEFA, 2011-2014 yılları arasında ortalama yaklaşık 1,6 milyar dolar gelir elde etmiştir. 2012 yılında CONCACAF, 60 milyon dolar gelir elde etmiştir. CAF, yaklaşık 45 milyon dolar gelir sağlamıştır. CONMEBOL, 2015'de yaklaşık 115 milyon dolar gelir elde etmiştir. Son olarak AFC, 2009 verilerine göre 200 milyon dolar gelir elde etmiştir. Bu rakamlar ele alındığında lig gelirlerine yakın bir yoğunlaşma görülmektedir. UEFA konfederasyon gelirlerinin %82'sine sahiptir.[297]

Bir sonraki tabloda her konfederasyondaki en yüksek gelire sahip iki ligin ortalama kulüp gelirleri görülmektedir. Veriler yine 2013 yılına dayanmaktadır. Avrupa'nın en büyük ligi olan İngiltere'de ortalama bir kulübün geliri, yaklaşık olarak, Brezilya'nın 3, Meksika'nın 4, Japonya'nın 5, Güney Afrika'nın 26 katıdır.

[297] Andrews ve Harrington, s.159.

Tablo 12

Bazı Liglerde Kulüplerin Ortalama Gelirleri (milyon dolar, 2013)

Lig	Kıta	Ortalama Gelir
İngiltere	Avrupa	158
Almanya	Avrupa	116
Brezilya	Güney Amerika	58
Meksika	Kuzey Amerika	42
Japonya	Asya	32
BAE	Asya	27
USA	Kuzey Amerika	25
Arjantin	Güney Amerika	17
Güney Afrika	Afrika	6
Cezayir	Afrika	3

Kaynak: Matt Andrews ve Peter Harrington, "Off Pitch: Football's financial integrity weaknesses, and how to strengthen them", **Center for International Development at Harvard University**, Working Paper 311, 2006, s.29.

Kıtalar arası ekonomik karşılaştırmayı yaparken eksikliği hissedilen bir durum da uluslararası anlamda kulüpler seviyesinde küresel bir futbol turnuvasının olmaması ya da çok dar kapsamlı olmasıdır. Farklı kıtaların kulüplerini bir araya getiren karşılaşmalar 1960 yılında başlamıştır. 'Intercontinental Cup' adı verilen organizasyon Avrupa'nın ve Güney Amerika'nın kıta şampiyonlarının tek veya iki maç üzerinden karşılaşmasıdır. Yani, yalnızca iki kıtayı ve iki kulübü kapsamaktadır. Bu kupa, 'FIFA Club World Cup' adıyla 2000 yılında genişletilmiştir. İstisnai birkaç yıl ve durum haricinde her kıtanın şampiyonunu bir araya getiren 7 kulübün tek maç üzerinden eleme formatında karşılaşmasıyla oluşturulmuştur. Örneğin, 2015 'FIFA Club World Cup' turnuvasına, İspanya'dan Barcelona, Arjantin'den River Plate, Çin'den Guangzhou Evergrande, Demokratik Kongo Cumhuriyeti'nden TP Mazembe, Meksika'dan Club America, Yeni Zelanda'dan Auckland City, Japonya'dan Sanfrecce Hiroshima katılmıştır.

Farklı kıtalardan bu 7 kulübün 2015 yılına ait gelirleri kıyaslandığında şu veriler ortaya çıkmaktadır: 7 kulübün toplam geliri 844 milyon dolardır. En yüksek geliri olan

Barcelona'nın geliri 600 milyon dolardır. Guangzhou Evergrande, Club America ve Sanfrecce Hiroshima'nın gelirleri birbirine oldukça yakın ve 60 milyon dolar civarındadır. River Plate'in geliri 40 milyon dolardır. TP Mazembe'nin geliri yaklaşık 15 milyon dolardır. Son olarak Auckland City'nin geliri 5 milyon dolar civarındadır.[298]

Önceki bölümlerde, satır aralarında Avrupa'nın futbolun ekonomik merkezi olduğu belirtilmişti. Burada ise bu durum rakamlarla ortaya konulmaya çalışılmıştır. Bu rakamlara-verilere bakarak; özetle, Avrupa'nın diğer kıtalara göre ekonomik anlamda çok daha büyük olduğu söylenebilir. Okyanusya küçük olması ve Avustralya'nın Asya futboluna bağlı olması sebebiyle Okyanusya bir kenara bırakılırsa, Afrika en küçük futbol ekonomisine sahiptir. İki kıta arasında gelir oranı yaklaşık 50 mislidir. Diğer kıtalar ele alındığında dahi ekonomik yoğunlaşma çok güçlü görünmektedir. Doğal olarak bu tablo kıtalar arası futbolcu göçlerinin sebeplerini büyük ölçüde açıklamaktadır.

4.2.3 Avrupa İçi Gelir Eşitsizliği

Avrupa'nın futbolun ekonomik merkezi olduğu sıkça belirtilmiştir. Fakat bununla beraber ekonomik tabloya bakıldığında Avrupa içinde de ayrı bir merkez olduğu söylenebilir. Bu kısımda Avrupa içerisindeki ekonomik yoğunlaşma resmedilmeye çalışılmıştır.

İlk olarak aşağıdaki grafikte Avrupa'da futbol ekonomisinin büyüme eğilimi görülmektedir. UEFA'nın 2016 tarihli raporundan alınan bu veri, Avrupa'daki ulusal liglerin birinci liglerindeki ekonomik büyümeyi göstermektedir. Kulüplerin gelirlerindeki artış yüksek sayılabilecek bir oran yakalamıştır. 21 yılda, 2,8 milyar eurodan 18,5 milyar euroya çıkmıştır. Bu da yaklaşık olarak yıllık %10'luk bir büyüme oranına denk gelmektedir.

[298] Andrews ve Harrington, s.158.

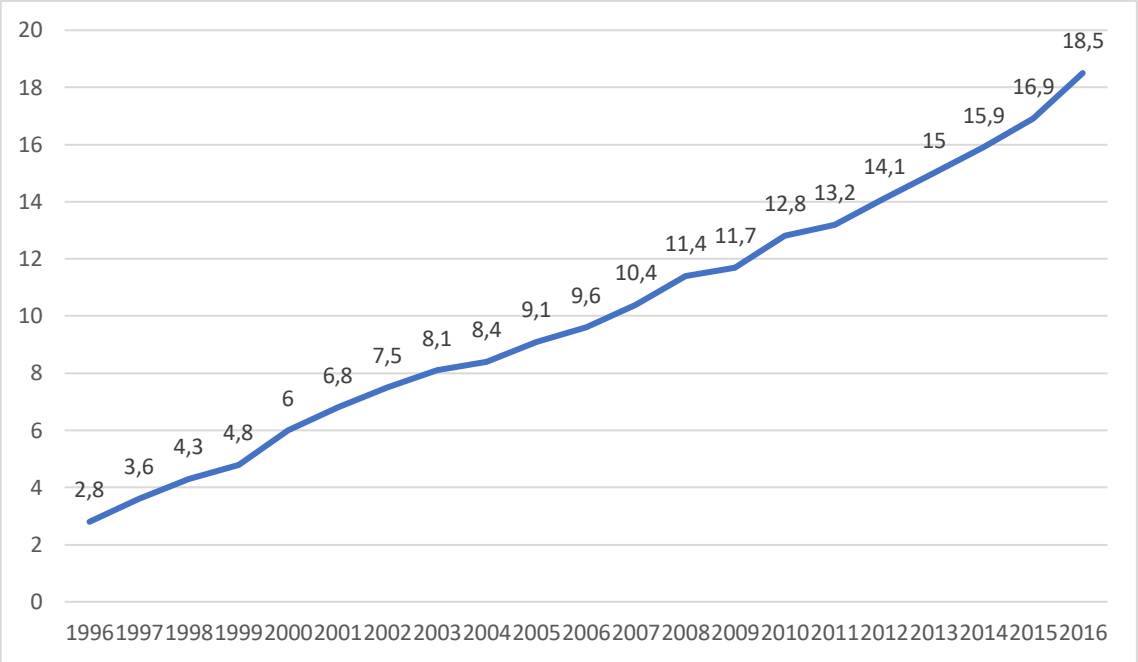

Grafik 17: Avrupa Kulüp Gelirlerindeki Artış (milyar euro)

Kaynak: UEFA **The European Club Footballing Landscape 2016,** 2017, s.56.

Avrupa futbol ekonomisinin büyüklüğüne dair diğer bir araştırma Deloitte'in 'Annual Review of Football Finance' raporunda yer almaktadır. Buna göre 2016/17 sezonunda Avrupa futbol piyasası gelirleri 25,5 milyar euro'ya yükselmiştir.[299] Deloitte araştırması ve UEFA raporundaki Avrupa futbol ekonomisi ile ilgili rakamların arasında çok da belirgin olmayan bu farklılık iki sebebe dayanmaktadır. Birincisi, veriler arası yaklaşık 1 yıllık bir fark mevcuttur. İkincisi, Deloitte'in raporu, alt liglerin ve federasyonların gelirlerini de kapsamaktadır.

İngiltere, Almanya, İspanya, İtalya ve Fransa'nın birinci liglerinin gelirleri toplamı, Avrupa futbol ekonomisinin %58'ini oluşturmaktadır. Bu ülkelerin alt ligleri de hesaba katılırsa bu beş ülkenin payı %69'a çıkmaktadır. Avrupa'nın geri kalan 49 ligi toplamın %22'sini oluşturmaktadır. Kalan %9 ise federasyonlara aittir.

[299] Deloitte **Annual Review of Football Finance 2018,** s.8.

25,5 milyar dolarlık büyüklüğün içerisinden federasyonların gelirleri çıkarıldığında, ekonomik eşitsizlik daha gerçekçi olarak görülebilir. Federasyonlar hariç tutulursa, yani, sadece kulüplerin gelirleri ele alınırsa, ekonomik büyüklük toplam 23,1 milyar euro olmaktadır. Bu durumda, beş büyük ligin gelirleri, tüm Avrupa liglerinin gelirlerinin %75,8'ini oluşturmaktadır. Bu ekonomik yoğunlaşma, kıtalar arası yoğunlaşma ile kıyaslandığında dikkat çekici bir orandır. Önceki kısımdaki Andrews ve Harrington'ın kıtalar arası ekonomik yoğunlaşma verilerine (%75,4) çok benzemektedir. Yani, küresel futbol ekonomisinde Avrupa ne kadar güçlü bir merkez oluşturuyorsa, Avrupa futbolu içerisinde de beş ülke, aynı merkezi konumu oluşturmaktadır.

Tablo 13

Avrupa'da Futbol Liglerinin Toplam Gelirdeki Payları (milyar euro, 2016/2017)

Bölgeler	Oran	Miktar
Beş Büyük Lig	%58	14,7
Beş Büyük Ülkede Alt Ligler	%11	2,8
Beş Büyük Lig Dışındaki Birinci Ligler	%19	4,9
Beş Büyük Ülke Dışındaki Alt Ligler	%3	0,7
UEFA, FIFA, Federasyon	%9	2,4
Toplam		25,5

Kaynak: Deloitte. **Annual Review of Football Finance 2018,** 2018, s.8.

UEFA'ya bağlı 54 ülkenin birinci liglerine ait detaylı bir karşılaştırma aşağıdaki tabloda görülmektedir. Ligler, 2016 yılı için, kulüp başına ortalam gelir seviyesine göre sıralanmıştır. Beş büyük lig ortalama gelire göre; İngiltere, Almanya, İspanya, İtalya ve Fransa şeklinde sıralanmaktadır. Beş büyük lig içerisinde bile ciddi gelir farklılığı olduğu söylenebilir. İngiltere'deki gelir ortalaması Fransa'nın 3 katından fazladır.

Beş büyük ligin ardından Rusya ve Türkiye gibi yüksek nüfuslu ülkeler gelmektedir. 8. sıradan 16. sıraya kadar uzanan ülkeler ise Batı, Orta ve Kuzey Avrupa ligleridir. Bunların hemen hepsi 20-30 yıl öncesinde Avrupa futbolunda daha çok söz sahibi olan ülkelerdir. Ancak bu liglerdeki kulüplerin ortalama gelirleri beş büyük lige oranla çok düşük kalmıştır ve 9-27 milyon euro aralığındadır.

18. ve 30. sıra aralığındaki liglerin ise tamamına yakını Doğu Avrupa ligleridir. Yine bu liglerin arasında eskiden çok daha söz sahibi olan ligler vardır. Örneğin; Romanya, Çekya, Macaristan gibi. Bu Doğu Avrupa kulüplerinin ortalama gelirleri 2-8 milyon euro aralığındadır. Örneğin ortalama bir Romanya kulübünün geliri 4,2 milyon eurodur ki bu rakam İngiltere'nin neredeyse 1/60'ıdır.

31. sıradan son sıraya uzanan ligler ise genellikle düşük nüfuslu ülkelerden ve görece düşük nüfuslu Doğu Avrupa liglerinden oluşmaktadır.

Tablo 14

Avrupa Liglerinde Kulüp Başına Ortalama Gelir (milyon euro, 2016)

Lig	Gelir
İngiltere	244,4
Almanya	149,6
İspanya	126,3
İtalya	100,2
Fransa	74,2
Rusya	43,8
Türkiye	40,8
Hollanda	26,7
İsviçre	22,7
Belçika	22,5
Portekiz	20,3

Lig	Gelir
Avusturya	16,3
Danimarka	14,5
İskoçya	12,3
İsveç	9,4
Norveç	9,1
Yunanistan	8,9
Kazakistan	8,8
Ukrayna	7,8
Polonya	7,8
İsrail	6,5
Macaristan	5,0
Hırvatistan	4,7
Çekya	4,4
Romanya	4,2
Azerbaycan	4,0
Kıbrıs Rum Kesimi	3,3
Bulgaristan	2,9
Slovakya	2,5
Belarus	2,2
Finlandiya	2,0
Lihtenştayn	1,6
İrlanda	1,5
Slovenya	1,5
İzlanda	1,3
Sırbistan	1,3
Gürcistan	1,0
Makedonya	0,9
Arnavutluk	0,8
Bosna Hersek	0,7

Lig	Gelir
Estonya	0,7
Kuzey İrlanda	0,7
Lüksemburg	0,7
Litvanya	0,7
Ermenistan	0,6
Letonya	0,6
Faroe Adaları	0,5
Malta	0,5
Moldova	0,5
Karadağ	0,4
Galler	0,4
Andorra	0,3
Cebelitarık	0,2
San Marino	0,2

Kaynak: UEFA, **The European Club Footballing Landscape 2016**, 2017, s.54-77.

Avrupa'nın 54 liginde kulüplerin elde ettiği toplam gelire göre yapılan sıralama ise bir sonraki tabloda yer almaktadır. Kulüp başına ortalama gelire göre sıralamada bazı farklılıklar görülmektedir. Bunun sebebi ligler arasında kulüp sayısının farklılık gösterebilmesidir. Örnek vermek gerekirse ülkelerin birinci liglerinde, İngiltere'de 20 kulüp, Almanya'da 18 kulüp, Danimarka'da 14 kulüp, İsveç'te 16 kulüp, İsviçre'de 10 kulüp vardır.

Tabloda görülebilecek diğer önemli bir veri de gelir kalemlerinin yüzde olarak dağılımıdır. UEFA raporuna göre tüm Avrupa liglerinin toplam gelirlerinde en büyük pay ulusal televizyon yayın haklarınındır. Yayın haklarının payı %34'tür. Ardından sponsor ve ticari gelirler gelmektedir. Bunların toplam payı %24 sponsor, %9 ticari olmak üzere toplam %33'tür. Üçüncü gelir kalemi ise %15 ile maç günü gelirleridir. Gelirlerin %10'unu ise UEFA gelirleri oluşturmaktadır. Son olarak %8'i diğer çeşitli gelirlerden oluşmaktadır.

Gelir kalemleri ligler arasında ayrı ayrı incelendiğinde bazı dikkat çekici

farklılıklar göze çarpmaktadır. Ulusal televizyon gelirlerinin payı liglerin ekonomik büyüklüğü arttıkça genel olarak artmaktadır. 54 ligden son 36'sının neredeyse tamamında yayın gelirleri payı %5'in altındadır. İlk 18 ligden Rusya, İsviçre ve Avusturya'da yayın gelirlerinin payı %10'dan azdır. İtalya %51 ve İngiltere %46 ile en yüksek oranda yayın gelirine sahip liglerdir.[300] Bu veriler, büyük liglerin ekonomik olarak önde olmasında, televizyonun etkisinin güçlü olduğunu göstermektedir.

Diğer gelir kalemi olan UEFA gelirlerini incelerken bu gelirin içinde sadece ödül para değil, Şampiyonlar Ligi ve Avrupa Ligi gibi organizasyonların yayın haklarının da olduğunu göz önünde bulundurmak önemlidir. UEFA gelirlerinin payı, yayın hakları gelirlerine göre genel olarak zıt görünmektedir. Yani, alt liglerde UEFA gelirlerinin payları daha yüksek görünmektedir. İlk 11 lig arasında en yüksek UEFA payı %18'dir. Daha küçük liglere bakıldığında bu pay Hırvatistan'da %51'i, Bulgaristan'da %42'yi, İrlanda'da %43'ü, Arnavutluk'ta %64'ü bulmuştur. Yani küçük ligler için UEFA gelirleri daha önemlidir. Ancak şunu da eklemek gerekir ki, ulusal ligler içindeki rekabete yani tek lig içindeki rekabete bakıldığında bu gelirler dengeyi bozma riskini taşımaktadır. Sebebi, UEFA gelirlerini her ülkeden birkaç kulübün almasıdır.

Maç günü gelirleri ele alındığında yüzde olarak görece çok derin farklar bulunmamaktadır. Büyük liglerde maç günü gelirlerinin payı %15 civarındadır. Orta büyüklükteki liglerde maç günü gelirlerinin payı biraz daha yüksek görünmektedir. Fakat küçük liglerde, maç günü gelirlerinin payı daha düşüktür. Tüm ligler arasında İskoçya %37, İsrail %32 ile en yüksek maç günü gelir payına sahip ülkelerdir.

Son olarak sponsor-ticari gelirlerin payına bakılırsa burada farklılığın görece daha az olduğu göze çarpmaktadır. En büyük ilk 18 ligde sponsor-ticari gelirlerin payı en az %21'dir. Her ekonomik gruptan ligde sponsor-ticari gelirlerin çok önemli yer kapladığı da görülmektedir. Örneğin Almanya'da %41, Rusya'da %61, Avusturya'da %54 Macaristan'da %65, Slovakya'da %62, Makedonya'da %66 oranında sponsor-ticari gelir payı vardır.

[300] Bu verilerle, Tablo 5'deki yayın gelirleri arasındaki fark, buradaki verilerin yalnızca ulusal yayın gelirlerini kapsamasından kaynaklanmaktadır.

Tablo 15

Liglerin Gelir Türlerinin Payı (milyon euro, 2016)

Lig	Gelir	Ulusal TV (%)	UEFA (%)	Maçgünü (%)	Sponsor (%)	Diğer (%)
İngiltere	4888	46	6	16	30	2
Almanya	2693	28	8	18	41	5
İspanya	2526	37	13	18	25	7
İtalya	2004	51	10	10	21	9
Fransa	1485	34	11	15	35	5
Türkiye	734	39	10	12	33	7
Rusya	701	4	8	5	61	22
Hollanda	481	15	11	21	24	24
Portekiz	366	33	18	14	24	10
Belçika	359	19	12	21	24	10
İsviçre	227	5	15	30	31	18
Danimarka	203	17	22	7	41	13
Avusturya	163	8	9	16	54	13
İsveç	150	12	6	25	45	13
İskoçya	148	13	10	37	37	3
Norveç	146	16	6	18	49	12
Yunanistan	142	22	35	12	25	5
Polonya	125	24	11	13	40	12
Kazakistan	105		7	1	11	81
Ukrayna	94	4	52	4	33	7
İsrail	91	7	19	32	22	20
Çekya	71	8	25	9	47	12
Macaristan	60		7	2	65	26
Romanya	58	43	23	6	15	13
Hırvatistan	47	4	51	8	24	13
Kıbrıs	46	22	25	19	10	23
Bulgaristan	41	6	42	7	29	17
Belarus	35		18	1	21	60

Lig	Gelir	TV	UEFA	Maçgünü	Sponsor	Diğer
Azerbaycan	32		36	1	54	9
Slovakya	30		13		62	18
Finlandiya	24	1	10	20	31	38
Sırbistan	20	7	20	7	47	19
İrlanda	19		43	21	32	4
İzlanda	16	5	12	4	24	55
Slovenya	15	3	15	8	43	31
Gürcistan	15		16	1	4	79
Lihtenştayn	11	4	9	9	64	14
Lüksemburg	9,5		20	11	56	13
Makedonya	9,5		27	1	66	6
Bosna H.	8,7		19	8	37	36
K. İrlanda	8,6		20	22	22	37
Arnavutluk	8	4	64	1	25	6
Estonya	7,3		42		36	22
Malta	6,2	1	46	1	41	11
Faroe	5,5		26	16	27	32
Litvanya	5,4		39			56
Karadağ	5		29	2	16	53
Moldova	5		44	2	41	13
Galler	5		42		16	36
Letonya	4,6		50		28	22
Ermenistan	3,7		52		33	15
San Marino	2,3		3		15	82
Cebelitarık	2,3		78		10	7
Andorra	2,1		80			13

Kaynak: UEFA, **The European Club Footballing Landscape 2016**, 2017, s.54-77.

Bu veriler, Avrupa futbolunda ligler arasında güçlü bir ekonomik yoğunlaşma olduğunu ortaya koymaktadır. Avrupa futbol ekonomisinin küresel futbol ekonomisindeki merkezi konumuna benzer bir yoğunlaşma Avrupa'da beş büyük lig lehine gerçekleşmiştir.

Bu beş büyük lig içerisinde de İngiltere'nin en önde, Fransa'nın en arkada olduğu söylenebilir. Kalan üç lig olan İspanya, Almanya ve İtalya birbirlerine yakın durumdadır.

Önceki bölümlerde futbolcu göçlerindeki verilerden farklı olarak burada ekonomik yoğunlaşma tarihsel olarak karşılaştırılamamıştır, ancak Andrews ve Harrington'a göre futbol ekonomisi piramit şeklini son birkaç on yılda almıştır. Seçkin birkaç lig, kulüp, oyuncu ve yönetim yüksek kazançlar sağlamaktadır. Yoğunlaşma önce Avrupa'nın üst düzey liglerinde merkezileşmiştir. Fakat şimdi Doğu Avrupa, Asya ve Orta Doğu'ya doğru da bir kayma eğilimi vardır.[301]

Bu eşitsizliğin altında futbolun ekonomik büyümesiyle beraber, kulüplerin satılması, sponsorluk anlaşmaları ve yayın gelirleri yatmaktadır. Bu süreç ise piramitin en üstünde doyumsuz bir yetenek talebine sebep olmaktadır.[302] Başarı maksimizasyonu odaklı kulüpler, en yetenekli oyuncuları toplamaya çalışmaktadırlar ve yüksek futbolcu maliyetleri ile karşılaşmaktadırlar.[303] Bu duruma dair daha fazla detay ise gelecek kısımda vurgulanmıştır.

4.2.4 Ligler Arası Futbolcu Değerlerinin Karşılaştırılması

Futbolda sportif başarının nitelikli emek ve maaşlarla bağlantısı birçok defa sorgulanmıştır. Araştırmalar, kulüplerin başarısının emeğin niteliğiyle yakından bağlantılı olduğunu göstermektedir.[304] Benzer biçimde toplam maaş ile başarı ilişkisi de oldukça güçlüdür. [305] Örneğin Szymanski'nin İngiltere Ligi üzerine 1958-2013 yılları arasını kapsayan çalışması, maaş düzeyi ile başarı arasındaki ilişkinin güçlü olduğunu göstermektedir.[306]

Kulüpler futbolculara yaptıkları yüksek ödemelerin genelde karşılığını

[301] Andrews ve Harrington, s.4.
[302] Andrews ve Harrington, s.4.
[303] Andrews ve Harrington, s.4.
[304] Stefan Szymanski, "Professional Asian Football Leagues and the Global Market", **Asian Economic Policy Review.** Vol.11, No.1, 2016, s.22.
[305] Stefan Szymanski, "On the Ball", *Finance & Development*. 2014, Vol.51, No.1. www.imf.org
[306] Szymanski, "Professional Asian Football Leagues and the Global Market"**,** s.21.

almaktadır. Maaş ve başarı arasındaki ilişkinin benzeri, başarı ve gelir arasında da mevcuttur. Yüksek ücretler, başarıyla beraber yüksek ticari ve sportif gelirleri getirmektedir. Dolayısıyla nitelikli emek, başarı ve gelir arasında da yüksek bir korelasyon vardır.[307]

Avrupa futbolunun başarı maksimizasyonu amacına daha yakın olması, nitelikli emek, başarı ve gelir ilişkisiyle birleşince, Avrupa'da yetenek talebinde yoğun bir rekabet ortaya çıkmaktadır. Bu rekabet beraberinde ücretlerin yükselmesine sebep olmaktadır. Futbol ekonomisinin büyümesi ve kulüplerin gelirlerinin artmasıyla futbolcular için harcanan para da artmıştır. Artan gelirlerin neredeyse tamamı oyuncu maaşlarına aktarılmıştır. [308] Bu sürecin kazananı seçkin futbolcular olurken, futbolcu ücretleri kulüplerin maliyetlerinde en büyük paya sahip olmuştur.

UEFA'ya göre futbolcu ücretlerinin gelirlere oranı 2012 yılında %65,2'ye kadar çıkmıştır.[309] Deloitte ve UEFA'nın raporlarına göre son birkaç yılda gelirlerin artışından daha az miktar oyuncu maaşlarına aktarılmıştır ve bu oran az da olsa düşmüştür. Deloitte raporuna göre 2016/17 sezonunda, bazı seçilmiş ligler için ücretlerin gelir içindeki oranı aşağıdaki tabloda görülmektedir. Gelirlerin yarısından çoğu oyunculara aktarılmaktadır. Hatta Rusya, Türkiye ve Portekiz'de sırasıyla oran %72, %71 ve %71'dir.

[307] Szymanski, "Professional Asian Football Leagues and the Global Market", s.22
[308] Deloitte. **Annual Review of Football Finance 2017.**
[309] UEFA, **The European Club Footballing Landscape 2016**, 2017, s.80-87.

Tablo 16

Bazı Liglerde Futbolcu Maliyetleri (milyon euro, 2016/2017)

Lig	Futbolcu ücretleri	Ücret - gelir oranı
İngiltere	2894	%55
İspanya	1680	%59
Almanya	1478	%53
İtalya	1380	%67
Fransa	1078	%66
Türkiye	520	%71
Rusya	505	%72
Hollanda	266	%59
Portekiz	260	%71
Avusturya	123	%70
İskoçya	122	%58
Danimarka	110	%60
İsveç	86	%53
Polonya	83	%64

Kaynak: Deloitte. **Annual Review of Football Finance 2018,** 2018, s.13.

Bu yüksek ücret/gelir oranları bir bakıma yetenek için rekabetin yüksek olduğunu da göstermektedir. Dolayısıyla seçkin kulüpler, futbolculara büyük harcamalar yapmakta ve yüksek gelirleri sayesinde en seçkin futbolcuları kadrolarında toplayabilmektedir.

Kulüplerin kadrolarında bulunan sözleşmeli oyuncularının değerleri UEFA, CIES, Soccerex çalışmalarında veya transfermarkt gibi açık ve kolay ulaşılabilir kaynaklarda tahmini olarak hesaplanmış ve yer almıştır. Kulüplerin sözleşmeli oyuncularının değerleri, gelir dağılımına benzer biçimde ekonomik anlamda diğer bir karşılaştırma olanağı sunmaktadır.

UEFA'nın 2015 raporunda, konfederasyonlara bağlı olarak liglerin oyuncu değerlerinin karşılaştırılması tabloda görülmektedir. Buna göre Avrupa, futbolcu pazarının %82'sine sahiptir. Bu oran, Avrupa kulüplerinin toplam gelir payına yakın sayılabilecek bir orandır (%75). Yani gelir yoğunlaşmasına yakın bir oranda emek piyasası değerinde yoğunlaşma vardır. Diğer konfederasyonlar da gelir dağılımına yakın bir emek değeri dağılımı göstermektedir. Avrupa'nın ardından sırasıyla, Güney Amerika, Asya, Kuzey-Orta Amerika ve Afrika gelmektedir.

Tablo 17

Konfederasyonlara Göre Oyuncu Değerleri, 2015

Konfederasyon	Oran
UEFA	%82
CONMEBOL	%8
AFC	%5
CONCACAF	%4
CAF	%1

Kaynak: UEFA, **The European Club Footballing Landscape 2015**, 2016, s.54-77.

Oyuncu değerlerinin hem konfederasyonlara hem liglere göre dağılımı yoğunlaşmayı gösterirken, bu yoğunlaşmada yabancı oyuncuların, başka bir ifadeyle uluslararası futbolcu göçlerinin paylarını anlamak için milli takım değerleri ile lig değerleri arasında ilişki kurmak faydalı olmaktadır. Bu ilişkiyi kurmak açısından aşağıdaki tablo verilmiştir. Tabloda ülkelerin birinci liglerinin oyuncu değerine göre sıralama yapılmıştır. En değerli 50 lig sıralanmıştır. En sağdaki sütunda ise ilgili ülkelerin milli takım oyuncu değerlerinin sıralaması verilmiştir.

En değerli beş lig Avrupa'nın beş büyük ligi olarak sıkça dile getirdiğimiz liglerdir. Bu beş büyük lig daha önceki bölümlerde de görüldüğü üzere uluslararası göç için en önemli merkezlerdir. Verilere göre bu liglerle ilgili çıkarabılabilecek önemli bir sonuç, bu liglerin göç almasa da en değerli oyunculara sahip liglerden olacaklarıdır. Yani bu ülkelerin ligleri sadece ithalata bağlı bir değer kazanmamıştır; kendi yetiştirdikleri

oyuncular da üst düzeydir.

Avrupa'da, Portekiz, Rusya ve Türkiye liglerinin güçlü ithalatçı olduğu da görülmektedir. Portekiz'in güçlü Güney Amerika altyapı bağlantısı, Türkiye ve Rusya'nın büyük pazara sahip olması, ithalat eğiliminin sebepleri olarak söylenebilir. Avrupa'nın ihracatçı ülkelerinde ise Belçika, Polonya, Sırbistan ve Hırvatistan öne çıkmaktadır. Bu ülkelerin milli takım değerlerindeki konumu sırasıyla 7, 14, 19 ve 11 iken lig değerlerinin konumu sırasıyla 13, 26, 27 ve 29'dur.

Brezilya, Arjantin gibi Güney Amerika'nın önde gelen ülkelerin liglerinin ihracatla değer kaybettiği açıktır. Özellikle Brezilya en değerli milli takıma sahip olmasına rağmen 8. değerli lige sahip olmasıyla belirgin bir dengesizlikle karşı karşıyadır. Kuzey Amerika'dan ise Meksika ve ABD'nin ithalatçı konumu belirgindir. Meksika en değerli 27. takıma sahipken ligi 12. , ABD ise en değerli 54. takıma sahipken 14. değerli lige sahiptir.

Tablo 18

Oyuncu Değerlerine Göre Lig ve Milli Takım Sıralaması (milyon euro, 2018)

Lig Oyuncu Değeri Sırası	Lig	Kıta	Ligin Oyuncu Değeri	Milli Takım Değer Sırası
1	İngiltere	Avrupa	8010	5
2	İspanya	Avrupa	5150	3
3	İtalya	Avrupa	4560	6
4	Almanya	Avrupa	3790	4
5	Fransa	Avrupa	2900	2
6	Portekiz	Avrupa	944	12
7	Hollanda	Avrupa	910	9
8	Brezilya	Güney Amerika	802	1
9	Rusya	Avrupa	789	22
10	Arjantin	Güney Amerika	739	8
11	Türkiye	Avrupa	656	24
12	Meksika	Kuzey Amerika	612	27
13	Belçika	Avrupa	584	7
14	ABD	Kuzey Amerika	515	54
15	Çin	Asya	469	89
16	Yunanistan	Avrupa	313	35
17	İsviçre	Avrupa	284	17
18	S. Arabistan	Asya	282	77
19	Japonya	Asya	282	51
20	Kolombiya	Güney Amerika	273	16
21	Ukrayna	Avrupa	256	31
22	Avusturya	Avrupa	252	34
23	Çekya	Avrupa	202	33
24	İskoçya	Avrupa	190	32

25	Romanya	Avrupa	172	53
26	Polonya	Avrupa	163	14
27	Sırbistan	Avrupa	155	19
28	Danimarka	Avrupa	152	20
29	Hırvatistan	Avrupa	150	11
30	Bulgaristan	Avrupa	147	72
31	Fas	Afrika	144	47
32	BAE	Asya	141	86
33	Ekvador	Güney Amerika	140	70
34	G. Kore	Asya	138	43
35	Güney Afrika	Afrika	137	76
36	Şili	Güney Amerika	137	25
37	Mısır	Afrika	135	21
38	İsveç	Avrupa	132	28
39	Norveç	Avrupa	123	40
40	Kıbrıs Rum	Avrupa	123	87
41	İran	Asya	117	50
42	Kazakistan	Avrupa	114	78
43	İsrail	Avrupa	113	67
44	Uruguay	Güney Amerika	106	10
45	Katar	Asya	106	92
46	Avustralya	Okyanusya	95	64
47	Macaristan	Avrupa	95	56
48	Peru	Güney Amerika	90	59
49	Tunus	Afrika	89	47
50	Cezayir	Afrika	88	23
	Senegal	Afrika		13
	Galler	Avrupa		15
	Fildişi Sahili	Afrika		18
	Bosna Hersek	Avrupa		26

	Nijerya	Afrika		29
	Slovakya	Avrupa		30
	Gine	Afrika		36
	Gabon	Afrika		37
	Mali	Afrika		38
	Kamerun	Afrika		39
	İrlanda	Avrupa		41
	Kongo	Afrika		42
	Karadağ	Avrupa		44
	İzlanda	Avrupa		45
	Gana	Afrika		46
	Arnavutluk	Avrupa		48
	Paraguay	Güney Amerika		49

Kaynak: transfermarkt.com verilerinden derlenmiştir.

Asya'dan Çin, Suudi Arabistan, Japonya, Birleşik Arap Emirlikleri, İran ve Katar en değerli 50 lige girebilmiştir. Ancak hepsinin de belirgin bir ithalat eğilimiyle bu noktada oldukları açıktır. Bu ülkelerden en değerli lige sahip olan ise 15. sıradaki Çin ligidir.

Tablodaki en dikkat çekici farklılıkları ise Afrika sunmaktadır. Fas, Mısır, Tunus, Cezayir ve Güney Afrika en değerli 50 lig içerisindedir. Ancak hiçbir Batı Afrika ülkesi en değerli 50 lig içerisinde yer almamaktadır. Listede yer almamakla beraber bu bölgeden en değerli lige sahip ülkenin Gana olduğu ve lig değerinin yalnızca 21 milyon euro oldğu eklenebilir. Batı Afrika'nın ihracatçı konumu milli takım değerlerine bakıldığında görülebilmektedir. Senegel 13., Fildişi Sahili 18. en değerli milli takıma sahiptir. Yine Nijerya, Gine, Gabon, Mali, Kamerun, Kongo, Gana en değerli 50 milli takımın içerisindeyken, yerel liglerinin çok az oyuncu değerine sahip olduğu açıktır.

Oyuncu değerleriyle ilgili son veri ise aşağıda CIES verilerinden derlenen tablodur. CIES, Haziran 2018 itibariyle en değerli 100 oyuncunun listesini hazırlamıştır.

Bu oyuncuların hangi liglerde yer aldığı incelendiğinde çok güçlü bir yoğunlaşma olduğu hatta, beş büyük lig içerisinde de çok belirgin bir yoğunlaşma olduğu görülmektedir. En değerli 100 oyuncunun neredeyse yarısı İngiltere'de forma giymektedir.

Tablo 19

En Değerli 100 Oyuncunun Liglere Dağılımı

Lig	Oyuncu Sayısı
İngiltere	46
İspanya	21
İtalya	17
Fransa	9
Almanya	7

Kaynak: CIES verilerinden derlenmiştir.

Özetle, futbol ekonomisindeki gelir dağılımına benzer bir dağılım futbolcu değerlerinde de karşılığını bulmaktadır. En değerli futbolcular İngiltere başta olmak üzere Avrupa'nın beş büyük liginde yoğunlaşmıştır. Bu ülkeler hem üst düzey oyuncu yetiştirmiş hem de güçlü ithalatla ülke dışından en yetenekli oyuncuları toplayabilmeyi başarmıştır. Eskiden Avrupa futbolunda daha çok söz sahibi olan Belçika, Polonya, Sırbistan, Hırvatistan gibi (Yugoslavya) ülkelerin üst düzey oyuncuları ülke dışına çıkmıştır. Benzer bir durum daha belirgin biçimde Batı Afrika ülkeleri için geçerlidir. Bu bölgedeki ülkeler üst düzey oyuncular yetiştirse de bu futbolcuların neredeyse hiçbiri yerel liglerde oynamamaktadır.

4.3 Rekabetçi Denge: Başarının Yoğunlaşması

4.3.1 Rekabetçi Denge

Rekabetçi denge (competitive balance), bir lig veya turnuvada yer alan takımlar arasındaki denklik derecesini ifade etmektedir.[310] Bu kavram, günümüzde spor ekonomisi

[310] Leeds ve Allmen, s. 151.

çalışmalarında önemli bir yer kaplamaktadır. Konuyla ilgili çalışmalar son yıllarda beliginleşse de rekabetçi denge kavramı 1956'da Simon Rottenberg'in çalışmasıyla akademik çerçevede kendine yer bulmuştur.[311]

Tüm sporlarda olduğu gibi futbol da rekabete dayanmaktadır. Rekabet düzeyi arttıkça, yani kulüpler arasındaki seviye birbirine yaklaştıkça oyun daha heyecanlı hale gelmekte ve daha ilgi çekici olmaktadır.[312] Bir futbol liginde kazanan her sene aynı kulüp olursa ve bu kulüp rakiplerine açık skorlarla üstünlük kurarsa bu lig uzun vadede sıkıcı hale gelecektir.

Rekabetçi denge işte bu ilkeye dayanmaktadır ve oyunun heyecanının yüksek tutulması için kulüpler arasındaki denkliğin sağlanması gerektiğine işaret etmektedir. Rekabetçi dengenin dikkate alınmasının diğer bir sebebi, futbolun profesyonelleşmesi ve futbol ekonomisinin büyümesine dayanmaktadır. Başka bir ifadeyle kulüplerin ve liglerin gelirleri rekabetçi denge ile ilişkilidir. Bu ilişki ise birinci bölümde bahsedildiği üzere çıktının belirsizliği hipotezi ile açıklanmaktadır. Çıktının belirsizliği hipotezine göre kulüpler arasındaki rekabet ne kadar dengeye yakınsa, çıktıya yani karşılaşmalara ilgi o kadar artmakta ve dolayısıyla gelirler artmaktadır. Kısacası rekabetçi denge hem izleyicilerin aldığı keyifle hem de gelirlerle ilişkili olduğu için önemsenmektedir.

Rekabetçi denge, spor ekonomisi teorisine göre, temel olarak takımların pazar büyüklüğüne ve seçkin oyuncu sayısına bağlıdır. Başarı, seçkin oyuncu sayısına yani nitelikli emeğe; nitelikli emek de piyasa büyüklüğüne bağlıdır. Dolayısıyla, büyük pazara sahip takımlar yani büyük şehirlerde yer alan takımlar, daha fazla seçkin oyuncuyla anlaşma olanağına sahiptir ve bu nitelikli emek sayesinde aldıkları galibiyetlerden küçük pazara sahip olan takımlara göre daha fazla gelir elde etmektedirler. Ancak eklemek gerekir ki pazar büyüklüğünün tanımlanması son yıllarda karmaşıklaşmıştır. [313] Televizyon çağından önce, büyük şehirlerin sağladığı finansal avantajlar maç günü gelirlerine dayanmaktadır. Ancak piyasaların evrim geçirmesiyle, kulüplerin gelirlerinin çeşitlenmesi ve takımların taraftarlarının artık ülke dışına taşmasıyla, büyük şehir ve

[311] Leeds ve Allmen, s. 151.
[312] Roger D. Blair, **Sports Economics.** New York: Cambridge University Press, 2012, s.65.
[313] Leeds ve Allmen s. 154.

yüksek gelir arasındaki ilişki zayıflamıştır.

Rekabetçi dengenin önemiyle ilgili hemen herkes aynı fikirdeyken, rekabetçi dengenin ne anlama geldiği ve nasıl ölçüleceğine dair görüşler çeşitlidir. Örneğin kimilerine göre denge, ligdeki en iyi takımla en kötü takım arasındaki farkla tanımlanırken kimileri için şampiyon takımın her sene değişmesiyle tanımlanabilmektedir. Bu sebepten dolayı çok çeşitli rekabetçi denge ölçümü yöntemi oluşturulmuştur.

Ancak bir ligdeki rekabetçi dengeye ne anlam yükleniyor olursa olsun, bazen tek bir ölçüm yöntemi uygulamak hatalı yorumlara çok fazla açık kapı bırakabilmektedir. Örneğin bir ligde dört takımın öne çıktığı düşünülüyorsa ve bu dört takımın gerçekten sportif rekabette yüksek bir yoğunlaşmaya neden olup olmadığı test edilirken; bu dört takımın, ligdeki toplam puandaki payı yüzde olarak hesaplanabilir. Ancak, bu dört takım gerçekten de büyük paya sahipse bile, aralarından biri her sene şampiyon oluyorsa bu ölçüm yanıltıcı olmasa bile yetersiz kalır. O yüzden rekabetçi dengeyi resmederken birden fazla ölçüm yapmak daha sağlıklı sonuç verebilmektedir.

4.3.2 Rekabetçi Denge Ölçüm Yöntemleri

Rekabetçi denge spor ekonomisinde çok çeşitli yöntemlerle hesaplanmaktadır ve bu yöntemler genelde üç döneme ayrılmaktadır. Bunlar kısa dönem, orta dönem ve uzun dönemdir.

Kısa dönem, karşılaşmaların sonuçlarının belirsizliği (match uncertainty) üzerinedir. Yani tek bir maçın sonucunun ne kadar belirsiz olduğunun ölçümüyle ilgilidir. Orta dönem, sezonluk belirsizlikle (seasonal uncertainty) ilgilidir. Tek bir spor sezonunun kazananının ve takımlar arasındaki farkın dikkate alınmasıdır. Uzun dönem, belirli bir dönemde uzun vadede şampiyonluğun takımlar arasında nasıl dağıldığıyla (dominance veya championship uncertainty) ilgilidir.[314]

[314] Kelly Goossens, "Competitive Balance in European Football: Comparison by Adapting Measures: National Measure of Seasonal Imbalance and Top 3", **Rivista Di Dritto Ed Economia Dritto Ed Economia Dello Sport**, Vol.2, No.2, 2006, s.84.

Esasen orta ve uzun dönemin de temelde kısa döneme yani tek bir maç belirsizliğine dayandığı söylenebilir. Maç belirsizliğinin yüksek olması sonuçta beraberinde ilgili sezonun kazananının belirsiz olmasını sağlayacak ve uzun vadede de şampiyonluğun takımlar arasında nasıl dağılacağının temelini oluşturacaktır. [315]

Rekabetçi denge üzerine yapılan çalışmalarda çok çeşitli yöntemler kullanılmıştır ve araştırmacının bakış açısına göre bu yöntemler neredeyse sınırsız biçimde çeşitlendirilebilir. Bununla beraber özellikle ders kitaplarında ve çalışmalarda sıkça kullanılan ve öne çıkan bazı yöntemler de vardır. Bunlardan bazıları; galibiyet yüzdesi (winning percentage), yoğunlaşma oranı (concentration ratio), C5 oranı, standart sapma, Herfindahl (veya Herfindahl-Hirschman) göstergesi, şampiyonluk aralıkları, Gini katsayısı ve Lorenz Eğrisi'dir. Bunlar arasından, çalışmada kullanılacak olan yöntemlerle ilişkili olanlarına kısaca değinmekte fayda vardır.

Şampiyonluk aralıkları, yönteminde hangi takımların hangi sıklıkla şampiyonluk kazandığına bakılarak rekabetçi denge değerlendirilmektedir. [316] Her sene farklı takımların şampiyon olması rekbetçi dengenin yüksek olduğu şeklinde yorumlanabilir. Bu yöntemde genellikle belli bir zaman dilimi alınıp, örneğin on yıl gibi, kaç farklı takımın şampiyon oldugu ele alınmaktadır. Çok basit bir yöntem olmakla beraber, hemen her yöntemin eksik yönleri olduğu gibi bu yöntem de tek başına uygulandığı takdirde eksik bir yoruma sebebiyet verebilmektedir. Şöyle ki, yöntem, eğer son on yılda iki takım şampiyon olmuşsa; bir takımın 5, diğer takımın da 5 şampiyonluk kazandığı durumla; bir takımın 9, diğerinin 1 şampiyonluk kazandığı durumlar arasındaki farklılığı göstermemektedir. [317] Bu gibi durumlarda ise Herfindahl-Hirschman endeksi (HHI) kullanılabilir.

Herfindahl-Hirschman endeksi, ilk olarak bir endüstrideki firmaların yoğunluğunu ölçmek için geliştirilmiştir; fakat, spor ekonomistleri, lig yoğunluğunu ölçmek için kullanmaktadırlar. Bu yöntemde, belirli bir zaman aralığında i takımının kazandığı şampiyoluk sayısını (Ci), bu zaman aralığındaki yıl sayısına (T) böldükten

[315] Jonathan Michie ve Christine Oughton, "Competitive Balance in Football: Trends and Effects". London: Sports Nexus, 2004, s.4.
[316] Leeds ve Allmen, s.163.
[317] Leeds ve Allmen, s.164.

sonra bu bölümün kareleri toplanarak HHI hesaplanmaktadır.[318]

$$HHI = \sum_{i} (\frac{Ci}{T})^2$$

Bu yönteme göre 10 yıllık bir zaman dilimini ele aldığımızda en dengeli durum olan her yıl farklı takımın şampiyon olması durumunda, HHI en küçük değeri olan 0,1 değerini almaktadır. Eğer 10 yıl boyunca aynı takım şampiyon olmuşşsa HHI en büyük değeri olan 1'e eşit olmaktadır. Yani HHI, 0,1 değerinden 1 değerine doğru arttıkça rekabetçi denge kötüleşmektedir.

Diğer yöntem olan yoğunlaşma oranı, ekonomide, endüstriye hakim olan birkaç firmanın toplamdaki payını ölçmektedir. Örneğin piyasadaki 4 firmanın piyasada satış oranı %70 ise yoğunlaşma oranı 0,7 olur.[319] Spor ekonomisinde bu oran, liglerde tarihsel olarak başarılı olan takımlarla diğerleri arasındaki dengesizliği ölçmek için sıkça kullanılmaktadır. Bu yöntem genelde CR5 endeksi adıyla da spor ekonomisinde kullanılmaktadır. [320] Liglerdeki en önde gelen 5 takımın her sene toplam puanlar içerisindeki payını ölçmektedir. Ancak eklemek gerekir ki çoğu endüstriden farklı olarak liglerde 5 takımın yoğunlaşma oranının maksimum değeri 1 olamamaktadır. Çünkü, doğal olarak bu 5 takım dışındaki takımlar da kendi aralarında karşılaşmaya çıkmakta ve toplam puanlar içerisinden pay almaktadır.

Kısacası, rekabetçi dengeyi ölçmek için birçok yöntem vardır ve araştırmacının bakış açısına ve odaklanmak istediği örneğe bağlı olarak bu yöntemler esnetilmektedir. Ancak hiçbir yöntem tek başına en uygun yöntem olarak görülmemektedir ve duruma göre birkaç yöntemin beraber uygulanması daha sağlıklı sonuç verebilmektedir.[321]

[318] Leeds ve Allmen, s.164.
[319] Andrews ve Harrington, s.152.
[320] Tim Pawlowski, Christoph Breuer ve Arnd Hovemann, "Top Clubs' Performance and the Competitive Situation in European Domestic Football Competitions", **Journal of Sports Economics.** Vol.11, No.2, 2010, s.190.
[321] Leeds ve Allmen, s.166.

4.3.3 Avrupa'da Ligler Arası Rekabetçi Denge

Futbolda ekonomik kazançların ve sportif başarının son yıllarda bazı ülkelerde yoğunlaştığı ve Avrupa futbolunun belirgin biçimde rekabet dengesizliği ile karakterize olmaya başladığı spor ekonomistleri tarafından dile getirilmektedir.[322] İngiltere, İspanya, Almanya, İtalya ve Fransa başta olmak üzere büyük ekonomileri olan futbol liglerinin, Şampiyonlar Ligi gibi seçkin uluslararası turnuvalara hükmettiği belirtilmektedir. Bunun paralelinde, Ajax Amsterdam (Hollanda), RSC Anderlecht (Belçika), Celtic (İskoçya), Malmö (İsveç), Kızılyıldız (Yugoslavya/Sırbistan) ve Steaua Bükreş (Romanya) gibi Avrupa'nın hemen her bölgesinden başarılı olmuş takımların, uluslararası rekabette oldukça geriye düştüğü eklenmektedir.[1]

Çalışmanın bu kısmında, bu tartışmayla da ilgili olarak, rekabetçi dengenin nasıl değiştiği tespit edilmeye çalışılmıştır. Ancak rekabetçi dengenin incelenmesinde, uluslararası düzeyde futbolda emek piyasasının serbestleşmesinin etkileri ayırt edilmeye çalışılmıştır. Üçüncü bölümün başında incelendiği üzere 1970'lerden itibaren futbolda nitelikli emek göçlerinin arttığı ve göç yönlerinin ağırlıklı olarak beş büyük lig yönlü olduğu gösterilmeye çalışılmıştı. Başka bir ifadeyle, nitelikli emek, serbestleşme arttıkça beş büyük ligde yoğunlaşmıştı. Bu nedenle; birincisi, rekabetçi dengenin ölçülmesinde seçkin futbolcu hareketliliğinin arttığı dönemler dikkate alınmıştır. İkincisi, ölçüm aynı ligdeki kulüpler arası rekabetçi denge üzerine değil, ligler arası yani ülkeler arası rekabetçi denge üzerine bir incelemedir; çünkü emeğin yoğunlaşmasında kulüpler arası değil ligler arası karşılaştırma ele alınmıştı. Kısacası, şu sorunun cevabı aranmıştır:

- Futbolda nitelikli emek göçleri arttıkça, ligler arasındaki rekabetçi denge nasıl değişmiştir?

Ekonomik eşitsizlik verilerine, yani gelirin yoğunlaşmasına dair verilere ulaşmak zorken, aksine rekabetçi denge ölçümü için verilere ulaşmak çok kolaydır. Birçok açık kaynakta karşılaşmaların sonuçlarına ulaşmak mümkündür. Ancak buradaki karışıklık verilerin nasıl yorumlanacağı ile ilgilidir. Örneğin inceleneceği üzere rekabetçi denge ölçümünde yalnızca şampiyonluk verilerinin (championship uncertainty)

[322] Peeters ve Szymanski, s.356.

kullanılması yetersiz kalabilmektedir ya da hatalı yorumlara sebep olabilmektedir. Bu nedenle çalışmada birden fazla rekabetçi denge ölçüm yöntemi kullanılmaya çalışılmıştır.

Kulüpler arası küresel çaptaki rekabetten farklı olarak Avrupa içi uluslararası futbol turnuvaları çok daha kapsamlı ve düzenlidir. UEFA, 63 yıldan beri her ülkenin en başarılı takımlarını karşı karşıya getiren turnuvalar düzenlemektedir. UEFA'nın kulüpler seviyesinde en üst düzey turnuvası olan European Cup (Şampiyon Kulüpler Kupası) 1955-56 sezonunda başlamıştır.[323] Bu turnuva ulusal lig şampiyonlarını karşı karşıya getiren, yani her ülkeden bir kulübün katıldığı bir turnuva olarak başlamıştır. Kimi yıllarda; eğer son Şampiyon Kulüpler Kupası'nı kazanan takım ulusal lig şampiyonundan farklıysa, ulusal lig şampiyonunun katılımıyla beraber; bir ülkeden iki kulübün katılmasına da olanak vermiştir. 1997-98 sezonuna kadar bu düzende devam eden turnuva, 1997-98 sezonundan itibaren en başarılı ülkelerin birden fazla kulüple katılmasına olanak vermiştir. Böylece ulusal liglerin yalnızca şampiyonlarının değil kimi durumda ikinci, üçüncü veya dördüncü takımlarının da katılabildiği bir turnuvaya evrilmiştir. Diğer yandan bu turnuva 1992-93 sezonundan itibaren halen günümüzde de kullanılan Champions League (Şampiyonlar Ligi) adını almıştır. UEFA'nın diğer bir turnuvası olan UEFA Cup (UEFA Kupası) ise 1971-72 sezonundan itibaren başlamıştır. 2009-10'dan itibaren Europa League (Avrupa Ligi) adını almıştır ve günümüzde bu isimle oynanmaya devam etmektedir.

UEFA'nın Şampiyonlar Ligi organizasyonu, futbolcu göçlerinin artmaya başladığı dönemlerin öncesine kadar uzanması, Avrupa'nın en seçkin kulüplerini bir araya getiren tek organizasyon olması ve günümüzde 55 ülkenin takımlarını bir araya getirmesiyle kapsamı sayesinde, detaylı ve sağlıklı bir rekabetçi denge karşılaştırmasına olanak sağlamaktadır. Bu sebeple çalışmanın bu aşamasında rekabetçi dengedeki değişiklikleri gözlemlemek için UEFA'nın Şampiyonlar Ligi turnuvası temel alınmıştır.

Rekabetçi denge uygulamasına geçmeden önce birkaç noktaya vurgu yapmak gereklidir. Rekabetçi dengedeki değişimi incelerken çoğunlukla onar yıllık aralıklar kullanılmıştır. Onar yıllık aralıklar seçilirken 1970'ler veya 1990'lar gibi dönemler yerine

[323] Kentrotis, s.490.

1987-1996 ve 1997-2006 gibi aralıkların seçildiği görülecektir. Bunu tercih etmemizin sebebi, 1995-1996 sezonunun Bosman Kararları uygulamaya geçmeden oynanan son sezon olmasıdır. Böylelikle Bosman Kararları gibi emek göçünü etkileyen çok belirgin bir düzenlemenin etkilerini daha rahat kıyaslama olanağı sağlamasıdır. Diğer yandan ligler incelenirken temel olarak beş büyük lig olan İngiltere, İspanya, Almanya, İtalya ve Fransa özellikle seçilmiş ve kalan ligler 'Diğerleri' olarak ayrılmıştır. Bunun sebebi de üçüncü bölümün ilk kısımlarında görüldüğü üzere nitelikli emek göçlerinin beş büyük ligde yoğunlaşması ve bu liglerin ekonomik anlamda ön plana çıkmasıdır. Böylelikle nitelikli emek göçlerinin rekabetçi denge üzerinde etkisi bu beş büyük lig ile diğerleri arasında daha rahat görülebilir olmaktadır.

4.3.3.1 Rekabetçi Denge Uygulaması 1: Şampiyonluk Aralığı ve HHI

İlk olarak şampiyonluk aralığı yöntemi ve HHI ile Avrupa'nın en seçkin takımlarının katıldığı Şampiyonlar Ligi organizasyonu incelenmiştir. 1995-1996 sezonu Bosman Kararları öncesi son sezon olduğu için onar yıllık dilimler bu sezon dikkate alınarak yapılmıştır.

Öncelikle beş büyük lig ile diğer ligler kıyaslanırsa, Bosman sonrası beş büyük lig dışından yalnızca bir defa şampiyon çıktığı görülmektedir. Bosman sonrası 20 yılda, ki buna son iki yılın şampiyonları dahil edilirse 22 yılda, beş büyük lig dışından sadece 1 şampiyon çıkarken, Bosman öncesi 20 yılda 5 şampiyon çıkmıştır. Diğer bir dikkat çekici durum da beş büyük lig içerisinde en düşük gelire sahip olan Fransa liginin yalnızca bir defa şampiyon çıkarmasıdır. En büyük ekonomi olan İngiltere liginin ise buna paralel biçimde sportif anlamda üstünlük kurduğu ise söylenemez.

Tablo 20

Şampiyonluk Aralığı ve HHI Yöntemi ile Rekabetçi Denge Ölçümü

	İngiltere	İspanya	İtalya	Almanya	Fransa	Diğer	HHI
1957-1966	0	5	3	0	0	2	0,38
1967-1976	1	0	1	3	0	5	0,36
1977-1986	7	0	1	1	0	1	0,52
1987-1996	0	1	4	0	1	4	0,34
1997-2006	2	4	1	2	0	1	0,26
2007-2016	2	5	2	1	0	0	0,34

Verilere göre beş büyük lig dışındaki ülkelerin, Bosman sonrası Avrupa'nın en seçkin kulübünü çıkarma eğilimi çok belirgin biçimde düşerken, beş büyük lig içerisinde rekabetçi dengeyi resmetmek için yine onar yıllık dilimler kullanılarak HHI yöntemi uygulanabilir. HHI endeksine göre 1977-1986 yılları arası dışında rekabetçi dengenin birbirine yakın olduğu söylenebilir. Bu dönem haricinde HHI enseksi 0,26 ile 0,38 arasında değer almıştır. Tabloda görüldüğü üzere 1977-1986 döneminde HHI endeksi 0,52 olmuştur. 1977-1986 yılları arasında başarının İngiltere'de yoğunlaşması ise HHI endeksinin görece yüksek çıkmasının sebebidir.

Kısacası, ligler arası en üst düzey rekabet seviyesi dikkate alındığında şampiyonluk aralığı yöntemine göre beş büyük lig, Bosman Kararları sonrası diğer liglere açık bir üstünlük kurarken, HHI endeksine göre bu 6 lig arasında[324] rekabetçi dengede düzenli bir değişim olduğu söylenememektedir.

Şampiyonluk aralığı, Bosman sonrası diğer liglerin şampiyon çıkarmakta zorlandığını gösterse de sadece bu veriye bakmak eksik bir yoruma sebep olabilir. Bu nedenle beş lig ve diğer ligleri karşılaştırmak için başka yöntemler uygulamak faydalı

[324] Diğer ligleri tek lig olarak kabul edildiğinde.

olabilir. Bu sebeple aşağıda diğer bir karşılaştırma yer almaktadır.

4.3.3.2 Rekabetçi Denge Uygulaması 2: Puan Ortalaması Yöntemi

Bu ikinci uygulamada beş büyük ligin şampiyonlarının, diğer liglerin şampiyonlarıyla aralarında yaptıkları maçlar dikkate alınmıştır. Bu yöntem aslında galibiyet yüzdesi yöntemine benzemekle beraber, futbolda çoğu spordan farklı olarak beraberlik sonucunun da olması sebebiyle galibiyet yüzdesi yöntemini uygulamak zorlaşmaktadır. Bu sebeple uygulamada galibiyet yüzdesi yerine puan ortalaması dikkate alınmıştır. Ancak UEFA organizasyonlarında 1995-1996 sezonundan önce galibiyet 2, beraberlik 1 puana denk geldiği için, 1995-1996 sezonundan öncesi de günümüze paralel biçimde galibiyet 3, beraberlik 1 puana denk gelecek şekilde hesaplanmıştır. Dikkate alınması gereken diğer bir unsur da beş büyük ligin şampiyonlarının diğer tüm liglerin kazananlarıyla aralarında yaptıkları karşılaşmaların değil, UEFA sıralamasında[325] ilgili yılda ilk 20'de yer alan liglerin şampiyonlarıyla yaptıkları karşılaşmaların hesaba katılmasıdır. Bu ölçütün alınmasının sebebi, UEFA organizasyonlarına ilk yıllarda günümüzdeki gibi 55 ülkenin katılmaması ve sadece ilk 20 ülkenin hesaba katılarak görece zayıf liglerin hesaplamadan çıkarılması gerekliliğidir.

Buna göre, aşağıda grafikte de görülebileceği üzere, 1967'den itibaren onar yıllık dönemler oluşturulduğunda beş büyük ligin diğer liglerin şampiyonlarına karşı puan ortalaması 1967-76'da 1,6; 1977-1986'da 1,89; 1987-1996'da 1,75; 1997-2006'da 2,08; 2007-2016'da 2,23 olmuştur.[326] Sonuçlar şampiyonluk aralığı yönteminde olduğu gibi Bosman sonrası beş büyük ligin diğer liglere karşı belirgin biçimde üstünlük kurduğunu göstermektedir.[327]

Beş lig diğer liglerle teker teker kıyaslandığında da benzer sonuç çıkmaktadır.

[325] UEFA sıralaması (UEFA Ranking), her yıl sonuçlara göre UEFA tarafından güncellenen son beş yılın en başarılı ligler sıralamasıdır. Ayrıca her yıl için veriler hesaplanırken o yılın UEFA sıralaması da dikkate alınmıştır. Örneğin 1979-80 sezonu incelenirken, 1979-1980 sezonunu dahil eden UEFA sıralaması hesaba katılmıştır.
[326] Her yılın ortalaması bir sonraki tabloda görülebilir.
[327] Her yıla ait daha detaylı veriler grafiğin ardından gelen tabloda görülebilir.

Bosman sonrası 20 yılda, beş büyük liglerin kazananları genel olarak, diğer 15 ligin kazananlarına karşı başarılarını çok belirgin biçimde artırmıştır. Yalnızca İtalya şampiyonları, Bosman öncesi on yılda 1,95 puan ortalamasına sahipken, Bosman sonrası ilk on yılda 1,81 ortalamaya düşmüş, son on yılda 1,92 puan ortalamasıyla Bosman öncesi dönemin çok az altında kalmıştır.

Grafik 18: Beş Büyük Ligi Kazanan Takımların Diğer Ligleri (UEFA sıralamasında ilk 20'de yer alan) Kazanan Takımlarla Oynadığı Karşılaşmalardaki Ortalama Puanları

Tablo 21

Beş Büyük Ligi Kazanan Takımların Diğer Ligleri (UEFA sıralamasında ilk 20'de yer alan) Kazanan Takımlarla Oynadığı Karşılaşmalardaki Ortalama Puanları

Sezon	Maç Başına Ortalama Puan
2016-17	2,80
2015-16	2,60
2014-15	1,93
2013-14	2,00
2012-13	1,88
2011-12	1,88
2010-11	2,50
2009-10	2,13
2008-09	2,25
2007-08	2,21
2006-07	2,50
2005-06	2,75
2004-05	2,17
2003-04	2,33
2002-03	1,69
2001-02	2,14
2000-01	1,88
1999-00	2,20
1998-99	1,69
1997-98	2,30
1996-97	1,97
1995-96	1,40
1994-95	1,66
1993-94	2,00
1992-93	2,16
1991-92	1,70

Sezon	Maç Başına Ortalama Puan
1990-91	1,65
1989-90	2,00
1988-89	1,73
1987-88	1,63
1986-87	1,46
1985-86	2,08
1984-85	1,88
1983-84	2,06
1982-83	1,56
1981-82	1,55
1980-81	2,56
1979-80	1,61
1978-79	2,00
1977-78	1,88
1976-77	2,00
1975-76	2,00
1974-75	2,19
1973-74	1,64
1972-73	1,53
1971-72	1,17
1970-71	2,00
1969-70	1,36
1968-69	1,56
1967-68	1,59
1966-67	1,47
1965-66	1,68
1964-65	2,20
1963-64	2,20
1962-63	1,55
1961-62	2,00

Kısacası, bu ikinci rekabetçi denge uygulamasına göre de Bosman Kararları sonrası artan nitelikli emek göçüyle beraber; beş büyük lig, Avrupa'nın önde gelen diğer liglerine karşı üstünlük sağlamaya başlamıştır. Ancak bu ölçüme göre, beş büyük lig arasında nasıl bir farklılaşma olduğunu söylemek yeterince net olmayacaktır ve bunun için bir sonraki uygulamada olduğu üzere yeni bir yönteme gerek vardır.

4.3.3.3 Rekabetçi Denge Uygulaması 3: Yarı Final Yoğunlaşması

İkinci rekabetçi denge uygulamasında, liglerin şampiyon takımları arasında oynanan karşılaşmalar üzerinden ligler arası bir karşılaştırma yapılmıştı. İkinci rekabetçi denge uygulamasının bu kapsamda yapılmasının nedeni, Şampiyonlar Ligi organizasyonunun, 1997-1998 sezonuna kadar her ligin en iyi takımlarını yani şampiyon takımlarını bir araya getirmesidir. Ancak 1997-1998 sezonundan itibaren, yani Bosman Kararları'ndan sadece bir yıl sonra Şampiyonlar Ligi organizasyonunun kapsamı artmış ve başarılı liglerden birden fazla takım kabul edilmeye başlanmıştır.

1997-1998 sezonunda kimi liglerden iki takım turnuvaya katılmıştır. Zamanla bu kapsam daha da genişletilmiş ve bir ülkeden en başarılı dört takımın katılmasına kadar uzanmıştır. Örneğin 2018-2019 sezonunda dört lig 4 takımla, iki lig 3 takımla, dokuz lig 2 takımla, geri kalan ligler ise 1'er takımla organizasyona katılmıştır. Böylece, Avrupa'nın en seçkin dört takımının, yani yarı finale ulaşmış dört takımın aynı ülkeden gelmesinin de imkanı oluşmuştur.

Şampiyonlar Ligi'ndeki bu farklılaşma sebebiyle, bu üçüncü uygulamada sportif yoğunlaşmayı daha detaylı incelemek adına sadece şampiyon takımlar dikkate alınmamış, yarı finallerdeki yoğunlaşma ölçülmeye çalışılmıştır. Aslında çeyrek finaldeki yoğunlaşmayı yani ilk sekiz takım arasındaki yoğunlaşmayı ölçmek daha detaylı bir karşılaştırma olanağı sunabilir gibi görünmektedir. Ancak çeyrek final yerine yarı finalin seçilmesinin sebebi şudur: 1997-1998 sezonundan önce Şampiyonlar Ligi'ne her ülkeden bir takımın katılabilmesi nedeniyle, beş büyük lig en fazla yarı final seviyesindeki olası

kotaları doldurabilecektir. Yani, çeyrek final dikkate alındığında, sportif yoğunlaşmanın en büyük değer alacağı sezonda dahi matematiksel olarak 8 kotanın en az üçü beş büyük lig dışından gelecektir. Bu durumda veriler çok sağlıklı olmayabilir.

Uygulamada, aralıklar yine onar yıllık dilimler şeklinde, Bosman Kararları'nı sınır tarih belirleyecek düzende seçilmiştir. Böylece onar yıllık dilimde her yıl 4 takım olacak biçimde 40 takımlık bir kota oluşmuştur. Bu 40 takımın hangi liglerden geldiği sayıldığında yoğunlaşma görülebilecektir. Ancak yarı finalde elenmiş takımla şampiyon takım arasında bir ayrım yapılmamış olacaktır. Bu sebeple yarı finale ulaşmış takımlar dikkate alınırken, yoğunlaşmayı daha iyi değerlendirebilmek için her aşamaya katsayı vermek daha verimli olacaktır.[328]

Bu amaçla, burada şampiyon takım 4, finalde kaybeden takım 3, yarı finalde elenen takımlar 2 katsayısı ile çarpılmıştır. Böylece her sezon 4+3+(2×2) formülüyle açıklanabilecek toplam 11 birimlik bir sportif 'gelir' potansiyeli oluşacaktır. On yılda ise 110 birimlik bir maksimum sportif 'gelir' oluşacaktır.

Aşağıdaki tabloya bu formül çerçevesinde sonuçlar eklenmiştir. Her on yılda beş büyük lig ve diğer ligler arasında sportif başarının nasıl dağıldığı ve değiştiği görülebilir. Tabloda görüldüğü üzere bu rekabetçi denge uygulamasında da Bosman Kararları sonrası diğer liglerin seçkin pozisyonlardan uzaklaştığı görülebilir. 1967-1976 arasında diğer ligler neredeyse seçkin pozisyonların %50'sine (110 birimin 52'sine) sahipken, Bosman Kararları sonrası ilk on yılda %9'a, ardından gelen on yılda ise %0'a yani on yıl boyunca en seçkin 4 takım arasında hiç yer alamamaya kadar ulaşmıştır. 1987-1996 yılları arasındaki yükselişin sebebi ise 1986-1990 yılları arasında İngiliz kulüplerinin Heysel faciası yüzünden Avrupa kupalarından ihraç edilmesinde aranabilir.

[328] Bu yoğunlaşma uygulamasına benzer bir uygulama Milanovic'in makalesinde yer almıştır. Milanovic, çeyrek finaldeki yoğunlaşmayı yine katsayılar vererek ölçmüştür.

Tablo 22

Şampiyonlar Ligi'nde Yarı Final Seviyesinde Sportif Yoğunlaşma

	1967-1976	1977-1986	1987-1996	1997-2006	2007-2016
İngiltere	13	31	0	21	34
İspanya	13	10	13	34	42
İtalya	15	14	25	22	11
Almanya	12	19	9	18	21
Fransa	5	2	15	5	2
Diğer	52	34	48	10	0
Toplam	110	110	110	110	110

Beş büyük lig içerisindeki değişim dikkate alınırsa, Fransa'nın bu ligler arasında hemen her dönem en alt pozisyonda yer aldığı söylenebilir, ki bu durum Fransa'nın çevre ülkelerden nitelikli emek ithal edip, kendi başarılı Fransız oyuncularını diğer dört lige ihraç ettiği düşünüldüğünde daha anlaşılabilir olmaktadır. İspanya liginin ise Bosman sonrası özellikle bir sıçrama yaşadığı ve beş lig içerisinde en üst konumda olduğu görülmektedir. İngiltere, İtalya ve Almanya ligleri ise 2. ve 4. sıra arasında değişkenlik göstermiştir.

Sonuç olarak bu üç rekabetçi denge uygulamasında cevabı aranan ilk soru serbestleşme sonrası göç merkezi sayılabilecek beş büyük lig ile, futbolcu ihracatçısı konumunda olan diğer Avrupa ligleri arasında rekabetçi dengenin nasıl değiştiğidir. Üç rekabetçi denge uygulaması da Bosman Kararları ve ardından gelen ulusal kotaların esnetilmesiyle gelen süreçte, rekabetçi dengenin beş büyük lig lehine değiştiğini göstermektedir. Beş büyük lig arasındaki güç dengesinde değişime bakıldığında ise sonuç çok net olmamakla beraber, İspanya'nın görece öne çıktığı düşünülebilir.

5. SONUÇ

Bu çalışmada, öncelikle futbolun neoliberal dönemde yaşadığı değişim resmedilmeye çalışılmış ve sonrasında neoliberal dönemde artan bir eğilim olarak emek piyasasındaki serbestleşmenin etkileri incelenmeye çalışılmıştır. Futbolda emek piyasasının serbestleşmesinin etkileri çok çeşitli olmakla beraber, çalışmada incelenmek istenen yani cevabı aranan üç soru olmuştur: (1) Futbolda emek göçü nasıl ve hangi yönde şekillenmiştir? Emek hareketliliği serbestleşmeye duyarlı ve akışkan mıdır? (2) Neoliberal küreselleşme sürecinde dünya ekonomisi için de tartışma konusu olan gelir eşitsizliği ve tekelleşme eğilimi, futbol ekonomisinde ne ölçülerde mevcuttur? (3) Serbestleşmenin ardından rekabetçi denge nasıl değişmiştir?

Birinci sorunun cevabı için 1978'den 2018'e kadar oynanan FIFA Dünya Kupası kadroları incelenmiştir. Turnuvaya katılan ülkelerin FIFA'ya bildirdiği kadrolar incelendiğinde, 1978'den 2018'e gelinen süreçte nitelikli futbolcu göçlerinin oldukça hızlı biçimde arttığı söylenebilir. 1978'de ülkesi dışında oynayan oyuncuların oranı %8 iken, sürekli artış göstererek 2018'de %72'ye çıkmıştır.

Ardından, futbolcu harketliliğinin homojen veya karşılıklı olup olmadığını incelemek için futbolcular kıtalara göre ayrılıp incelenmiştir. Yine aynı zaman dilimi ele alındığında, Afrikalı futbolcuların ülke dışında oynama oranı %9'dan %85'e çıkmıştır. Afrikalı futbolcuların %70'i Avrupa'ya gitmiştir. Avrupa'ya giden bu futbolcuların %69'u ise beş büyük lig olarak adlandırılan İngiltere, Almanya, İspanya, İtalya, Fransa liglerinde yer almaktadır. Afrika ile ilgili diğer bir sonuç da Batı Afrika ülkelerinin Kuzey Afrika ülkelerine kıyasla daha çok futbolcu göçü verdiğidir. Güney Amerikalı futbolculara bakıldığında, Afrikalı oyunculara yakın oranlar görülmektedir. Güney Amerikalı futbolcuların ülke dışında oynama oranı %3'ten %86'ya çıkmıştır. Güney Amerikalıların %61'i Avrupa'da futbol hayatını sürdürmektedir. Bu oran Afrika'ya kıyasla kısmen de olsa daha azdır ki bu durum Güney Amerika futbol ekonomisinin Afrika'ya göre daha iyi konumda olduğuyla ilişkilidir. Güney Amerikalı futbolcuların Avrupa'daki dağılımına bakıldığında ise futbolcuların %72'sinin beş büyük ligde oynadığı görülmektedir. Beş büyük lig arasında İspanya'nın görece ön planda olduğu görülmektedir. Son olarak Avrupa kıtasının Dünya Kupası verileri incelenmiştir. Buna

göre 2018'de Avrupalı futbolcuların %35'i ülke dışında forma giymektedir. Avrupa'daki beş büyük ülke oyuncularında ülke dışında oynama eğilimi Fransa hariç oldukça düşüktür. Beş büyük ülke dışındaki oyunculara bakıldığında ise ülke dışına çıkmış oyuncuların %73'ünün tercihinin beş büyük lig olduğu görülmektedir.

Verilere dayanarak birinci araştırma sorusunun cevabı için kısaca şunlar söylenebilir: Futbolda uluslararası emek piyasasının serbestleşmesiyle nitelikli fubolcu göçleri hızla artmıştır. Ancak bu göçler karşılıklı olmaktan uzaktır, yani tek yönlüdür. Hem Afrikalı ve Güney Amerikalı futbolcular, hem de Avrupalı futbolcular İngiltere, Almanya, İtalya, İspanya ve Fransa'ya yönelmiştir. Ancak bu beş ülkeden diğer ülkelere seçkin futbolcu hareketliliği neredeyse hiç yoktur.

İkinci sorunun cevabı incelendiğinde ise futbolcu göçlerine paralel bir ekonomik eşitsizlik gözlemlenmektedir. Futbol ekonomisinde, gelirlerin yaklaşık %75'i Avrupa futbol ekonomisine aittir. Afrika'nın bu konudaki payı ise yalnızca %1'dir. Güney Amerika, Kuzey Amerika ve Asya ise birbirine yakın olmakla beraber hepsinin de payları %7-9 civarındadır. Küresel futbol ekonomisindeki gelir eşitsizliğinin neredeyse tamamen aynısı Avrupa içerisinde görülmektedir. Avrupa futbolundaki gelirlerin %75'i beş büyük lige aittir. Beş büyük lig arasında ise İngiltere belirgin biçimde en yüksek, Fransa ise yine belirgin biçimde en düşük paya sahiptir. Diğer üç ülke olan Almanya, İspanya, İtalya'nın gelirleri birbirine yakındır.

Bu ölçüdeki gelir eşitsizliğinin sebebiyle ilgili birkaç noktaya değinmek de önemlidir. Gelir eşitsizliğinin bu ölçüde farklılaşmasının en büyük sebeplerinden biri, ki muhtemelen de birincisi, son 30 yılda hızla artan televizyon yayın haklarıdır. Özellikle büyük ligler yayın haklarından yüksek gelir elde etmektedir. Diğer bir faktör ise kulüplerin birer markaya dönüşmesiyle beraber artan ticari gelirler ve sponsor gelirleridir. Yine kimi ülkelerdeki takımlara yapılan yabancı yatırımların da etkisi olduğu söylenebilir.

Son olarak üçüncü sorunun cevabı için rekabetçi denge incelenmiştir. Spor ekonomisinin kendine özgü bir terimi olan rekabetçi denge, aynı zamanda spor ekonomisinde çıktının belirsizliği hipoteziyle ilgili olarak en çok araştırılan konulardan biridir. Kulüpler arasındaki rekabetçi denge pek çok farklı yöntemle ölçülebilirken,

çalışmada göçlerle ilişki kurması açısından, göç alan ve veren ülkeler arasındaki rekabetçi denge ölçülmeye çalışılmıştır.

Bu amaçla üç rekabetçi denge uygulaması yapılmıştır ve bu üç uygulama da serbestleşmeyle beraber göç alan ülkelerin lehine değişim olduğunu göstermiştir. Avrupa'nın kulüpler arasında en seçkin organizasyonu olan Şampiyonlar Ligi'nde hakimiyet neredeyse tamamen beş büyük ülkenindir. Hollanda, Belçika, İskoçya, Romanya, Sırbistan (ve eski Yugoslavya kulüpleri), İsveç gibi liglerdeki kimi takımlar serbestleşme öncesinde beş büyük ligin takımlarına karşı başarı elde edebilirken; artık, bu liglerin beş büyük ligdeki takımlara karşı üstünlük kurdukları durumlar çok nadirdir.

Çalışmada serbestleşmenin etkisiyle ilgili incelenen bu üç unsur aslında tek bir döngüde ifade edilebilir. Özetle şu döngü çizilebilir: Serbestleşme sonrası; büyük pazara sahip ligler, diğer ülkelerdeki nitelikli emeği kendine çeker; artan nitelikli emek ithalatçı ligin kalitesini artırır; bu ligdeki kulüpler diğer kulüplere üstünlük kurar; artan başarı, yayın gelirlerini ve ticari gelirleri artırır; artan gelir sayesinde çevre ülkelerden yeni futbolcular tekrar toplanır.

Futbolcu göçlerindeki bu görünüm aslında küreselleşme tartışmaları için önemli bir tartışma alanı sunmaktadır. Dünya ekonomisinde ülkeler ve kişiler arası gelir eşitsizliğine benzer biçimde futbol ekonomisinde de ligler arası gelir farklılığının çok belirgin olduğu ve rekabet dengesinin de oldukça bozuk olduğu söylenebilir. Küresel ekonomide gelir eşitsizliğinin nasıl değiştirilebileceği, yani küreselleşmeye nasıl müdahale edileceği/yön verileceği önemli bir tartışma konusuyken aynı tartışma spor ekonomisinde kendine özgü bir alan oluşturmaktadır.

Bu noktada, Kuzey Amerika spor sistemi ile Avrupa spor sistemi arasındaki farka vurgu yapmak önemlidir. Küresel ekonomide serbest pazar ekonomisine görece daha yakın kabul edilen ABD'de, bunun aksine spor ligleri özellikle emek dağılımı açısından güçlü düzenleyici politikalara sahiptir. Ücret tavanı (salary cap) ve oyuncu seçimi (draft) gibi politikalar ABD liglerinde emeğin düzenleyici kurallar altında dağılmasını sağlamaktadır.

Avrupa futbolunda ise benzer düzenleyici politikalar mevcut değildir. Futbolda

uluslararası boyutta kulüpler arası en seçkin ve ekonomik boyutta da en büyük turnuva olan Şampiyonlar Ligi'ni yöneten UEFA, son yıllarda rekabetçi dengeyi ve gelir dengesizliğini sık sık gündeme alırken, son on yılda 'Home-Grown' ve 'Financial Fair Play' gibi yeni düzenlemeleri uygulamaya geçirmiştir. Bu düzenlemelerin etkisi ayrı ve detaylı bir inceleme gerektirmekle beraber henüz gelir eşitsizliğini ve rekabet dengesini belirgin biçimde etkilemiş görünmemektedir. Ancak oldukça tartışılan bu uygulama önümüzdeki yıllarda devam eder ve yeni müdahaleci politikalarla desteklenirse, futbolcu hareketliliği hem azalabilir hem de yeni göç bağlantıları ortaya çıkabilir.

KAYNAKÇA

Kitaplar

Alegi, Peter. **African Soccerscapes: How a Continent Changed the World's Game.** Ohio: Ohio University Press, 2010.

Andreff, Wladimir. "Contemporary issues in sports economics: a selection", Wladimir Andreff (Ed.) **Contemporary Issues in Sports Economics: Participation and Professional Team Sports** içinde. Northampton: Edward Elgar, 2011, ss. 1-14.

Andreff, Wladimir. "International Labour Migration", Wladimir Andreff ve Stefan Szymanski (Ed.) **Handbook on the Economics of Sport** içinde. Northampton: Edward Elgar, 2006, ss. 325-330.

Andreff, Wladimir. "Sport in Developing Countries", Wladimir Andreff ve Stefan Szymanski (Ed.) **Handbook on the Economics of Sport** içinde. Northampton: Edward Elgar, 2006, ss. 308-315.

Andreff, Wladimir. "Team Sports and Finance", Wladimir Andreff ve Stefan Szymanski (Ed.) **Handbook on the Economics of Sport** içinde. Northampton: Edward Elgar, 2006, ss. 689-699.

Bale, John ve Joseph Maguire. "Sports Labour Migration in the Global Arena", **The Global Sports Arena: Athletic Talent Migration in an Interdependent World**. Portland: Frank Cass, 1994, ss.1-21.

Beek, Remco M, Martijn Ernest ve Jos Verschueren. "Global football: Defining the rules of the changing game", Simon Chadwick, Daniel Parnell, Paul Widdop ve Christos Anagnostopoulos (Ed.) **Routledge Handbook of Football Business and Management** içinde. New York: Routledge, 2018, ss. 41-53.

Blair, Roger D. **Sports Economics.** New York: Cambridge University Press, 2012.

Boniface, Pascal. **Futbol ve Küreselleşme.** İsmail Yetguz (çev.). İstanbul: NTV Yayınları, 2007.

Chanavat, Nicolas ve Michel Desbordes. "The marketing of football: history, definitions, singularities, strategies and forms of operationalization", Nicolas Chanavat,

Michel Desbordes ve Nicolas Lorgnier (Ed.) **Routledge Handbook of Football Marketing** içinde. New York: Routledge, 2017, ss. 9-59.

Cleland, Jamie. **A Sociology of Football in a Global Context.** New York: Routledge, 2015.

Collins, Tony. **Sport In Capitalist Society: A short history.** New York: Routledge, 2013.

Dobson, Stephen ve John Goddard. **The Economics of Football.** New York: Cambridge University Press, 2011.

Dowd, Douglas. **Kapitalizm ve Kapitalizmin İktisadı.** Cihan Gerçek (çev.). İstanbul: Yordam Kitap, 2018.

Downward, Paul ve Alistair Dawson. **The Economics of Professional Team Sports.** New York: Routledge, 2000.

Downward, Paul, Alistair Dawson ve Trudo Dejonghe. **Sports Economics: theory, evidence and policy.** Oxford: Elsevier, 2009.

Fülberth, George. **Kapitalizmin Kısa Tarihi.** Sadık Usta (çev.). İstanbul: Yordam Kitap, 2008.

Giulianotti, Richard. **Football: A Sociology of the Global Game.** Cambridge: Polity Press, 1999.

Giulianotti, Richard ve Roland Robertson. **Globalization & Football.** California: SAGE Publications, 2009.

Goldblatt, David. **Ball is Round: A Global History of Soccer.** New York: Riverhead Books, 2006.

Goldblatt, David. **The Game of Our Lives: The English Premier League and the Making of Modern Britain.** New York: Nation Books, 2014.

Kennedy, David ve Peter Kennedy. **Football in Neo-Liberal Times: A Marxist Perspective on the European football industry.** New York: Routledge, 2016.

Kesenne, Stefan. **The Economic Theory of Professional Team Sports: An Analytical Treatment.** Northampton: Edward Elgar, 2007.

Kesenne, Stefan. "The Bosman Case and European Football", Wladimir Andreff ve Stefan Szymanski (Ed.) **Handbook on the Economics of Sport** içinde. Northampton: Edward Elgar, 2006, ss. 636-642.

Kesenne, Stefan. "The Objective Function of a Team", Wladimir Andreff ve Stefan Szymanski (Ed.) **Handbook on the Economics of Sport** içinde. Northampton: Edward Elgar, 2006, ss. 601-609.

King, Anthony. **The European Ritual: Football in the New Europe.** New York: Routledge, 2003.

Krugman, Paul R, Maurice Obstfeld ve Marc J Melitz. **International Economics: Theory and Policy.** Harlow: Pearson, 2018.

Lanfranchi, Pierre ve Matthew Taylor. **Moving with the Ball: The Migration of Professional Footballers.** Oxford: Berg, 2001.

Lawrence, Ian. **Football Club Management: Insights from the Field.** New York: Routledge, 2018.

Leeds, Michael A. ve Peter von Allmn. **Spor Ekonomisi.** Onur Burak Çelik ve Meltem İnce Yenilmez (çev.). Ankara: Palme, 2017.

Maguire, Joseph ve Mark Falcous. "Introduction: borders, boundaries and crossings – sport, migration and identities", Maguire, Joseph ve Falcous, Mark (Ed.) **Sport and Migration: Borders, boundaries and crossings** içinde. New York: Routledge, 2011, ss. 1-12.

Murray, Bill. **The World's Game: A History of Soccer.** Chicago: University of Illinois Press, 1998.

Njororai, Wycliffe W.S.. "South Africa FIFA World Cup 2010: African Players' Global Labour Distribution and Legacy", Tendai Chari ve Nhamo A. Mhiripiri (Ed.) **African Football, Identity Politics and Global Media Narratives: The Legacy of the FIFA 2010 World Cup** içinde. New York: Palgrave Macmillan, 2014, ss. 71-90.

Palley, Thomas I. "Keynesçilikten Neoliberalizme: İktisat Biliminde Paradigma Kayması", **Neoliberalizm: Bir Muhalif Seçki.** Der. Alfredo Saad-Filho, Deborah Johnston, Çev. Şeyda Başlı, Tuncel Öncel, İstanbul: Yordam Kitap, 2007.

Ritzer, George. **Küresel Dünya.** Melih Pekdemir (çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları, 2011.

Rookwood, Joel ve John Hughson. "A History of the English Premier League: cultures, consumpiton and commerce", Richard Elliott (Ed.) **The English Premier League: A Socio-Cultural Analysis** içinde. New York: Routledge, 2017, ss. 34-56.

Sloane, Peter. "Club Objectives", John Goddard ve Peter Sloane (Ed.) **Handbook on the Economics of Professional Football** içinde. Northampton: Edward Elgar, 2014, ss.13-22.

Sloane, Peter J. "The European Model of Sport", Wladimir Andreff ve Stefan Szymanski (Ed.) **Handbook on the Economics of Sport** içinde. Northampton: Edward Elgar, 2006, ss. 299-303.

Şenses, Fikret. **İktisada Farklı Bir Giriş.** İstanbul: İletişim, 2017.

Şenses, Fikret. "Neoliberal Küreselleşme Kalkınma İçin Bir Fırsat mı, Engel mi?", **Neoliberal Küreselleşme ve Kalkınma**. 3. basım. Fikret Şenses (drl.). İstanbul: İletişim Yayınları, 2016, ss.235-280.

Wallerstein, Immanuel. **Dünya-Sistemleri Analizi: Bir Giriş.** Ender Abadoğlu ve Nuri Ersoy (çev.). İstanbul: bgst Yayınları, 2014.

Walsh, Adrian ve Richard Giulianotti. **Ethics, Money and Sport: This sporting Mammon.** New York: Routledge, 2007.

Süreli Yayınlar

Akindes, Gerard A. "South Asia and South-East Asia: new paths of African footballer migration", **Soccer & Society.** Vol.14, No.5, 2013, ss.684-701.

Bar-On, Tamir ve Luis Escobedo. "FIFA seen from a postcolonial perspective", **Soccer & Society.** 2016.

Bayle, Emmanuel ve Herve Rayner. "Sociology of a scandal: the emergence of 'FIFAgate' ", **Soccer & Society.** Vol.19, No.4, 2018, ss.593-611.

Bowman, Benjamin. "Is international football migration simply another type of labour migration?", The Politics of Migration, 2011.

Charyev, Georgy. "Consequences of the limit on foreign players in Russian football", **Soccer & Society.** Vol.17, No.4, 2016, ss.571-587.

Chepyator-Thomson, Rose Jepkorir ve Emma Sande Ariyo. "Out of Eastern Africa: An Examination of Sport Labour Migration in the Post-Independence Era", **The International Journal of the History of Sport.** Vol.33, No.15, 2016, ss.1826-1846.

Cornelissen, Scarlett ve Erik Solberg. "Sport Mobility and Circuits of Power: The Dynamics of Football Migration in Africa and the 2010 World Cup", **Politikon**. Vol. 34, No.3, 2007, ss. 295-314.

Darby, Paul. "Africa and the 'World' Cup: FIFA Politics, Eurocentrism and Resistance", **The International Journal of the History of Sport.** Vol.22, No.5, 2005, ss.883-905.

Darby, Paul. "Africa's place in FIFA's global order: A theoretical frame", **Soccer & Society.** Vol.1, No.2, 2000, ss.36-61.

Darby, Paul. "Moving players, traversing perspectives: Global value chains, production networks and Ghanaian football labour migration", **Geoforum.** Vol.50, No.7, 2013, ss.43-53.

Darby, Paul. "Out of Africa: The Exodus of Elite African Football Talent to Europe", **Journal of Labor and Society.** Vol.10, No.4, 2007, ss.443-456.

Darby, Paul ve Gerard Akindes ve Matthew Kirwin. "Football Academies and the Migration of African Football Labor to Europe", **Journal of Sport & Social Issues.** Vol.31, No.2, 2007, ss.143-161.

Dejonghe, Trudo ve William Van Opstal. "The Consequences of an Open Labour Market in Separated Product Markets in European Professional Football", **Review of**

Business and Economics. Vol., No.4, 2009, ss.489-511.

Dejonghe, Trudo. "The Place of Sub-Sahara Africa in the worldsportsystem", Ghent University: Lessius Business School, 2001.

Dubal, Sam. "The neoliberalization of football: Rethinking neoliberalism through the commercialization of the beautiful game", **International Review for the Sociology of Sport.** Vol.45, No.2, 2010, ss. 123-146.

Elliott, Richard ve Konrad Bania. "Poles apart: foreign players, Polish football and Euro 2012", **Soccer & Society.** Vol.15, No.2, 2014, ss.256-271.

Emrence, Cem. "Marksizmden Küreselleşme Okuluna: Spor Sosyolojisi 1970-2005", **Toplum ve Bilim.** Nu. 103, 2005, ss.93-106.

Frick, Bernd. "Globalization and Factor Mobility: The Impact of the 'Bosman-Ruling' on Player Migration in Professional Soccer", **Journal of Sports Economics.** Vol.10, No.1, 2009, ss.87-106.

Gardiner, Simon ve Roger Welch. "Nationality and protectionism in football: why are FIFA's '6+5 rule' and UEFA's 'home-grown player rule' on the agenda?", **Soccer & Society.** Vol.12, No.6, 2011, ss.774-787.

Ginesta, Xavier. "What is the next step? The champions league clubs and their sponsors. From Bwin to Qatar Sports Investment", **Soccer & Society.** Vol.14, No.1, 2013, ss.66-79.

Giulianotti, Richard ve Roland Robertson. "Mapping the global football field: a sociological model of transnational forces within the world game", **The British Journal of Sociology**, Vol.63, No.2, 2012, ss. 216-240.

Goessens, Kelly. "Competitive Balance in European Football: Comparison by Adapting Measures: National Measure of Seasonal Imbalance and Top 3", **Rivista Di Dritto Ed Economia Dello Sport**, Vol.2, No.2, 2006, ss.77-121.

Gratton, Chris. "The peculiar economics of english professional football", **Soccer & Society.** Vol.1, No.1, 2000, ss.11-28.

Hardman, Alun ve Hywel Iorwerth. "Player Quotas In Elite Club Football", **Sport, Ethics and Philosophy.** Vol.8, No.2, 2014, ss.147-156.

Johnes, Martin. " 'Heads in the Sand': Football, Politics and Crowd Disasters in Twentieth-Century Britatin", **Soccer & Society.** Vol.5, No.2, 2004, ss.134-151.

Kennedy, Peter. " 'Left wing' supporter movements and the political economy of football", **Soccer & Society.** Vol.14, No.2, 2013, ss.277-290.

Kentrotis, Kyriakos D. "European Governance: Football or Champions League?", **Soccer & Society.** Vol.19, No.4, 2018, ss.483-497.

King, Anthony. "After the crunch: a new era for the beautiful game in Europe?", **Soccer & Society.** Vol.11, No.6, 2010, ss. 880-891.

Lembo, Christina. ”FIFA Transfer Regulations and UEFA Player Eligibility Rules: Major Changes in European Football and the Negative Effect On Minors”, **Emory International Law Review,** Vol.25, No.1, 2011, ss.539-585.

Littlewood, Martin, Chris Mullen ve David Richardson. "Football labour migration: an examination of the player recruitment strategies of the 'big five' European football leagues 2004-5 to 2008-9", **Soccer & Society.** Vol.12, No.6, 2011, ss.788-805.

Maguire, Joseph A. " ‘Real politic’ or ‘ethically based’: sport, globalization, migration and nation-state policies", **Sport in Society.** Vol.17, No.7/8, 2011, ss.1040-1055.

Maguire, Joseph ve Robert Pearton. "Global sport and migration patterns of France 98 World Cup finals players: Some preliminary observations", **Soccer & Society.** Vol.1, No.1, 2000, ss.175-189.

Milanovic, Branko. "Globalization and goals: does soccer show the way?", **Review of International Political Economy.** Vol.12, No.5, 2005, ss.829-850.

Parrish, Richard ve David Mcardle. "Beyond Bosman: The European Union’s upon Professional Athletes’ Freedom of Movement", **Sport in Society.** Vol.7, No.3, 2004, ss.403-419.

Pawlowski, Tim, Christoph Breuer ve Arnd Hovemann. "Top Clubs' Performance and the Competitive Situation in European Domestic Football Competitions", **Journal of Sports Economics.** Vol.11, No.2, 2010, ss.186-202.

Peeters, Thomas ve Stefan Szymanski. "Financial Fair Play in European Football", **Economic Policy.** Vol.29, No.78, 2014, ss.343-390.

Platts, Chris ve Andy Smith. " ‘Money, money, money?’ The development of financial inequalities in English professional football", **Soccer & Society.** Vol.11, No.5, 2010, ss.643-658.

Poli, Raffaele. "Africans' Status in the European Football Players' Labour Market", **Soccer & Society.** Vol.7, No.2-3, 2006, ss.278-291.

Poli, Raffaele. "African migrants in Asian and European football: hopes and realities", **Sport in Society.** Vol.13, No.6, 2010, ss.1001-1011.

Poli, Raffaele. "Migrations and trade of African football players: historic, geographical and cultural aspects", **Afrika Spectrum.** Vol.41, No.3, 2006, ss.393-414.

Poli, Raffaele. "Understanding globalization through football: The new international

division of labour, migratory channels and transnational trade circuits", **International Review for the Sociology of Sport.** Vol.45, No.4, 2010, ss.491-506.

Rohde, Marc ve Christoph Breuer. "The market for football club investors: a review of theory and empirical evidence from professional European football", **European Sport Management Quarterly.** Vol.17, No.3, 2017, ss.265-289.

Schokkaert, Jeroen. "Football clubs' recruitment strategies and international player migration: evidence from Senegal and South Africa", **Soccer & Society.** Vol.17, No.1, 2016, ss.120-139.

Solberg, Harry A. ve Kjetil K Haugen. "European Club Football: why enormous revenues are not enough?", **Sport in Society.** Vol.13, No.2, 2010, ss.329-343.

Solberg, Harry A. ve Paul Turner. "Exporting sports rights to overseas markets: the case of European football", **Sport in Society.** Vol.13, No.2, 2010, ss.354-366.

Storm, Rasmus K. ve Harry Arne Solberg. "European club capitalism and FIFA redistribution models: an analysis of development patterns in globalized football", **Sport in Society.** Vol.21, No.11, 2018, ss.1850-1865.

Szymanski, Stefan. "Professional Asian Football Leagues and the Global Market", **Asian Economic Policy Review.** Vol.11, No.1, 2016, ss.16-38.

Thani, Salma ve Tom Heenan. "The ball may be round but football is becoming increasingly Arabic: oil money and the rise of the new football order", **Soccer & Society.** Vol.18, No.7, 2017, ss.1012-1026.

Tomlinson, Alan. "FIFA and the man who made it", **Soccer & Society.** Vol.1, No.2, 2000, ss.55-71.

Waalkes, Scott. "Does soccer explain the world or does the world explain soccer? Soccer and globalization", **Soccer & Society.** Vol. 18, No. 2-3, 2017, ss. 166-180.

Diğer Yayınlar

Aba, Anıl. "Dünya futbol ekonomisi ve finansal istikrarsızlık", **Birgün.** https://www.birgun.net/haber-detay/dunya-futbol-ekonomisi-ve-finansal-istikrarsizlik-202964.html (23 Eylül 2018).

Aljazeera. *"Eski FIFA Yöneticisi: 1998 ve 2010 Dünya Kupası için Rüşvet Aldım"*, http://www.aljazeera.com.tr/haber/eski-fifa-yoneticisi-1998-ve-2010-dunya-kupasi-icin-rusvet-aldim (10 Temmuz 2015).

Aljazeera. *"FIFA'da Neler Oluyor?"*, http://www.aljazeera.com.tr/haber/fifada-neler-oluyor , 2015, (10 Temmuz 2015).

Andreff, Wladimir. "The Economic Effects of 'Muscle Drain' in Sport", **Labour Market Migration in European Football: Key Issues and Challenges.** Birkbeck Sports Business Centre, 2008.

Andrews, Matt ve Peter Harrington. "Off Pitch: Football's financial integrity weaknesses, and how to strengthen them", **Center for International Development at Harvard University,** Working Paper 311, Harvard University, 2006.

Bambery, Chris. "Marxism and Sport", **International Socialism.** Vol.73, 1996, http://pubs.socialistreviewindex.org.uk/isj73/bambery.htm (19 Mart 2015).

Brewer, Benjamin. "Switching Fields: The World Soccer Economy In An Era of Globalization", **Doktora Tezi,** John Hopkins University, 2005.

Deloitte. **Annual Review of Football Finance 2017.** July 2017.

Deloitte. **Annual Review of Football Finance 2018.** June 2018.

Deloitte. **Football Money League 2017.** January 2017.

Deloitte. **Football Money League 2018**. January 2018.

FIFA. **Financial Report 2014.** Zurich, 2015.

FIFA. **Financial and Governance Report 2015.** Mexico City, 2016.

FIFA. *FIFA World Cup* , https://www.fifa.com/worldcup/ (20 Haziran 2018).

Football's 10 Most Expensive Kit Suppliers Deals, https://www.totalsportek.com/football/expensive-kit-contracts/ , (2 Temmuz 2018).

Football's Biggest Shirt Sponshorship Deals,

https://www.totalsportek.com/football/expensive-shirt-sponsorship-deals/ (2 Temmuz 2018).

German Bundesliga Tv Rights Distribution System, https://www.totalsportek.com/money/bundesliga-tv-rights/ (4 Nisan 2018).

Güney, Emir. "FIFA'da Değişim Rüzgarları", http://www.aljazeera.com.tr/gorus/fifada-degisim-ruzgarlari (7 Temmuz 2015).

International Centre for Sports Studies. **A Comparative Analysis of Club-trained Players in Europe.** Neuchatel, November 2016.

International Centre for Sports Studies. **Demographic Study of Football in Europe.** Neuchatel, November 2016.

International Centre for Sports Studies. **Exporting Countries in World Football.** Neuchatel, October 2015.

International Centre for Sports Studies. **Football Analytics.** Neuchatel, June 2018.

International Centre for Sports Studies. **Foreign Players in Football Teams.** Neuchatel, February 2015.

International Centre for Sports Studies. **Recruitment Strategies throughout Europe.** Neuchatel, October 2016.

International Centre for Sports Studies. **World Expatriate Footballers.** Neuchatel, May 2017.

International Centre for Sports Studies. **World Football Expatriates: Global Study 2018.** Neuchatel, May 2018.

Italian Serie A Tv Rights Distribution, https://www.totalsportek.com/football/italian-serie-a-tv-rights-money-distribution/ (4 Nisan 2018).

Michie, Jonathan ve Christine Oughton. "Competitive Balance in Football: Trends and Effects". London: Sports Nexus 2004.

Milanovic, Branko. "The World at Play: Soccer Takes on Globalization", **Yale**, 2010. https://yaleglobal.yale.edu/content/world-play-soccer-takes-globalization (2 Mayıs 2016).

Molnar, Gyozo. "Fighting Global Uncertainties: A Case-Study of the Post-Communist Migrations of Hungarian Professional Footballers", **Doktora Tezi.** Loughborough University, 2005.

Roan, Dan. "Premier League Tv Rights: Clubs Reject Initial Proposal for Distribution of Overseas Money", BBC, 2017, https://www.bbc.com/sport/football/41497079 (7 Ekim 2017).

Szymanski, Stefan. "On the Ball", *Finance & Development*. 2014, Vol.51, No.1. www.imf.org (24 Kasım 2017).

UEFA. **The European Club Footballing Landscape 2014.**

UEFA. **The European Club Footballing Landscape 2015.**

UEFA. **The European Club Footballing Landscape 2016.**

UEFA. *Financial Fair Play: All You Need to Know.* 2015, https://www.uefa.com/community/news/newsid=2064391.html (26 Haziran 2017).

UEFA. *Protection of Young Players.* 2014, https://www.uefa.com/news/newsid=943393.html (10 Ocak 2018).

University of Leicester. **A History of FIFA and the World Cup Finals 2002 in Japan and Korea.** Leicester, 2002.

University of Leicester. **British Football on Television.** Leicester, 2002.

University of Leicester. **Football Stadia After Taylor.** Leicester, 2002.

University of Leicester. **The New Football Economics.** Leicester, 2002.

University of Leicester. **Why Support Football?** Leicester, 2002.